

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

INTERNATIONAL

JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC

RESEARCHES

ISSN:2564-7822

Yıl/Year :4 Cilt / Volume : 4 Sayı/Issue :10

2020/ HAZİRAN SAYISI

YIL/YEAR	:4
CİLT/ VOLUME	:4
SAYI/NUMBER	:10

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

(INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC RESEARCHES)

Konular: Ekonomi-Siyaset Bilimi-İşletme-Muhasebe-İletişim-Yönetim Bilimleri

Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimi Akademik Araştırmalar Dergisi 'ne yayımlanması için değerlendirilmek üzere gönderilen makalelerin yayıma kabul edilmesi durumunda tüm yayın hakları süresiz olarak **Ekonomi ve Siyaset Bilimi Akademik Araştırmalar Dergisi**'ne aittir.

ISSN NO:2564-7822

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK ARAŞTIRMALAR DERGİSİ
(INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC RESEARCHES)

Bu dergi yılda 3 sayı olarak yayınlanır.

Dergideki Akademik makalelerin tüm sorumluluğu yazar(lar)ına aittir

YIL/YEAR: 4

CİLT/ VOLUME :4

SAYI/ ISSUE :10

INTERNATIONAL JOURNAL OF ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC RESEARCHES) V:4- N:10-

Editör	
Dr. Şahin ÇETİNKAYA	
BİLİM KURULU	
Prof.Dr.Doğan UYSAL	Celal Bayar Üni.İİBF,İktisat Bölümü
Prof.Dr.Selami ÖZCAN	Yalova Üni.,İİBF,İşletme Bölümü
Prof.Dr.İ.Halil SUGÖZÜ	Şırnak Üniversitesi,İİBF,İktisat Bölümü-Dekan
Prof.Dr. Ramazan KILIÇ	Dumlupınar Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Prof.Dr.Ahsen ARMAĞAN	Uşak Üniversitesi İletişim Fakültesi
Prof. Dr. Ahmet YATKIN	İnönü üniversitesi, İletişim Fakültesi
Prof.Dr.Salih Öztürk,	NKÜ, İİBF.İşletme Bölümü
Prof. Dr. Turan ÖNDEŞ	Atatürk Üniversitesi İİBF işletme Bölümü
Prof. Dr. Fevzi ERDOĞAN	YYU, İİBF, Ekonometri Bölüm Başkanı
Prof. Dr. İ.Attila ACAR	İzmir Katip Çelebi Üniversitesi İİBF,İktisat Bölümü
Prof.Dr.Uğur Yavuz,	Atatürk Üniversitesi,İletişim Fakültesi,Gazetecilik Bölümü
Prof.Dr.Sait PATIR,	İnönü Üniversitesi İİBF,İşletme Bölümü
Prof.Dr.Haydar EFE,	Erzincan Üniversitesi,İİBF,Siyaset Bil. ve Kamu Yön. Böl.
Doç.Dr.Erkan AKGÖZ	Selçuk Üni.Beyşehir Turizm Fakültesi
Doç.Dr.Murat SEZGİN	Uşak Üni.İletişim Fakültesi
Doç. Dr. Erkan ARI	DPU İİBF Ekonometri Bölümü
Doç.Dr. Türker TUĞSAL	Beykent üniversitesi,İİBF,Sermaye Piyasası ve Portföy Yön.
Doç.Dr. M.Şükrü MOLLAVELİOĞLU	Y.Y.Üniversitesi İİBF,İkisatt. Bölümü
Doç. Dr. Yılmaz KARADENİZ	Amasya Üniversitesi F.E.F.Tarih Bölümü,
Doç. Dr. Y.Ekrem AKBAŞ	Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü
Doç.Dr. Haluk YERGİN	YYÜ,İİBF,İkt. Bölümü

<i>Doç.Dr.Halim Tatlı,</i>	<i>Bingöl Üni. İİBF, İktisat</i>
<i>Doç.Dr.Recep YILDIZ</i>	<i>Yalova Üniversitesi,İİBF,Sosyal Hizmetler B.</i>
<i>Doç Dr. Sevgi Işık Erol</i>	<i>Batman Üniversitesi İİBF</i>
<i>Doç. Dr. Yusuf Ekrem AKBAŞ</i>	<i>Adıyaman Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü</i>
<i>Doç. Dr. Volkan ALPTEKİN</i>	<i>Celal Bayar Üni.,İİBF; İşletme Bölümü</i>
<i>Doç. Dr. Fatih KIRIŞIK,</i>	<i>DPÜ İİBF Kamu Yönetimi Bölümü</i>
<i>Dr Öğr. Üyesi Rezzan Neslihan Vural</i>	<i>Beykent Üniversitesi IIBF Bankacılık ve Finans Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Abdulkadir GÜMÜŞ,</i>	<i>YYÜ., İİBF,İşletme Bölümü</i>
<i>Dr.Cihandar HASANOĞLU</i>	<i>Başkent Üniversitesi AFEM Uyg. ve Arşt. Merk.Md. İSG Eğt.Koor.</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi. Hüseyin TEZER</i>	<i>Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi İ.İ.B.F. İktisat Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Gör.İsmail Güneş ,</i>	<i>Çukurova Üniversitesi İİBF Maliye Bölümü</i>
<i>Dr. Öğretim Üyesi, Recep TEMEL</i>	<i>Yozgat Bozok Üniversitesi, İİBF, Maliye Bölümü</i>
<i>Dr.Öğr.Üyesi Filiz GÜNEYSU ATASOY.</i>	<i>Osmaniye Korkut Ata Üni., İİBF,İktisat B</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Beşir KOÇ,</i>	<i>Bingöl Üniversitesi İİBF</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi. Ahmet TERZİ</i>	<i>Ardahan Üni. İİBF,İşletme</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Mikâil KARA</i>	<i>Çankırı Karatekin Üniversitesi Ilgaz Tur.MYO.Müd.</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Osman ALTAY</i>	<i>Beykent Üni.İİBF,Uluslararası İlişkiler</i>
<i>Dr.Öğr.Üyesi Abdurrahman ÇALIK</i>	<i>Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi İİBF İşletme Bölümü</i>
<i>Dr.Öğr.Üyesi Abdussemet YAMAN</i>	<i>Ardahan Üniversitesi,İİBF,İşletme Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Hakan EYGÜ</i>	<i>Atatürk Üniversitesi İ.İ.B. Fakültesi Ekonometri Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Salih BATAL</i>	<i>Yalova Üniversitesi İİBF S.B.ve Kamu Yönetimi Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi İbrahim Okan Akkın</i>	<i>Ardahan Üniversitesi, FEF,Felsefe Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Caner Ekizceleroğlu</i>	<i>Trakya Üni. İİBF,İktisat</i>

<i>Dr. Öğr. Üyesi Dilaysu Çınar,</i>	<i>Beykent Üniversitesi, İİBF İşletme Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Bertan Rona,</i>	<i>Giresun Üniversitesi,Devlet Konservatuarı</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Emrah Aydemir,</i>	<i>Furat Üni. İletişim Fakültesi</i>
<i>Dr.Öğr.Üyesi Noyan AYDIN,</i>	<i>DPU,İİBF,Ekonometri Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr.Üyesi Bülent ALTAY</i>	<i>Afyon Kocatepe Üniversitesi İİBF, İktisat Bölümü</i>
<i>Dr. Öğr. Üyesi Dilek ÖZDEMİR</i>	<i>Atatürk Üniversitesi, İİBF İktisat Bölümü</i>
<i>Dr. Mehmet Sağlam</i>	<i>İstanbul Ticaret Üni. İşletme Fak.İngilizce İşletme</i>
<i>Öğr. Gör. Dr. Emrah Hanifi Fırat,</i>	<i>Fırat Üniversitesi,İİBF,İktisat Bölümü</i>
<i>Arş. Gör. Dr. Mustafa Necati ÇOBAN</i>	<i>Tokat G.O.P. Üniversitesi İİBF,İktisat Bölümü</i>
<i>Öğr.Gör.Sevil Zengin</i>	<i>Atılım Üni. İİBF, Uluslararası İlişkiler</i>
<i>Arş.Gör.Sibel CAN</i>	<i>Kırıkkale Üni.Hukuk Fakültesi</i>
<i>Arş.Gör.İbrahim Tolga Coşkun,</i>	<i>Çukurova Üni.İşletme Fak.,Sayısal Yöntemler ABD</i>
DANIŞMA VE HAKEM KURULU	
<i>Prof.Dr.Abdullah YILMAZ,</i>	<i>Anadolu Üni.İİBF</i>
<i>Yrd.Doç.Özer ÇELİK ,</i>	<i>DPU,İktisat</i>
<i>Yrd.Doç.Dr.Mahmut AVCI ,</i>	<i>Uşak Üniversitesi,İlahiyat Fakültesi</i>
<i>Yrd.Doç.Dr.Orhan PARLAK</i>	<i>Uşak Üniversitesi,İlahiyat Fakültesi</i>
<i>Yrd.Doç.Dr.Polat CAN</i>	<i>Uşak Üni.İletişim Fakültesi</i>
<i>Yrd.Doç.Dr.İsmail AYDEMİR</i>	<i>Uşak Üniversitesi,Uygulamalı Bilimler YO</i>
<i>Yrd.Doç.Dr.Erdal BAYRAKÇI</i>	<i>Necmettin Erbakan Üni.Siyasal Bil.Fak. K.Yönetimi</i>
<i>Dr.İbrahim Okan AKKIN</i>	<i>Ardahan Üniversitesi İnsani Bil.Fakültesi Felsefe Böl.</i>
<i>Doç.Dr. Yılmaz Karadeniz</i>	<i>Amasya Fen Edeb. Fak. Tarih Bölümü</i>
<i>Doç.Dr.Haluk Yergin</i>	<i>YY Üni.İİBF İktisat Böl. Uluslararası İktisat ABD</i>

TAKDİM

Değerli Bilim İnsanları,

Uluslararası Ekonomi ve Siyaset Bilimleri Akademik Araştırmalar Dergisinin 10.sayısını yayınlamış bulunuyoruz. Dergimiz sosyal bilimlerde iktisat, siyaset ve kamu yönetimi, yönetim ve organizasyon, muhasebe-finans ve diğer sosyal bilimlerden yayın kabul etmektedir.

Disiplinler arası uyum ve etik kurallarına bağlılık esas ilke edinilmiştir. Gönderilecek bilimsel çalışmaların daha önceden bir yayın sürecine girmemiş olması gerekmektedir.

Dergimiz, yılda 3 sayı yayınlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

Bu sayıda emeği geçen değerli hakemlerimize, bilim kurulu üyelerimize teşekkür eder, saygılar sunarız.

INTERNATIONAL JOECOPOL EDITÖRLÜĞÜ

ULUSLARARASI EKONOMİ VE SİYASET BİLİMLERİ AKADEMİK
ARAŞTIRMALAR DERGİSİ

Cilt:4 Sayı:10

JOURNAL OF INTERNATIONAL ECONOMICS AND POLITICS SCIENCES ACADEMIC
RESEARCHES

2020 Volume:4 Number:10

Aile'de Yönetişim Politikalarına İlişkin Beklentiler

(Sayfa 1-10)

Prof. Dr. Ali Acar

*Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak.
Siyaset Bilimleri ve Kamu Yönetimi*

COVID – 19'un İş Sağlığı ve Güvenliği Kapsamında İşletmeler Üzerine Etkileri

(Sayfa 11-27)

Dr. Cihandar HASANHANOĞLU

*Başkent Üniversitesi
chasanhanoglu@baskent.edu.tr
Orcid:0000-0002-6489-1645 :*

**GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE HÜKÜMET HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME
İLİŞKİSİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME VE PANEL NEDENSELLİK ANALİZLERİ**

(Sayfa 28-35)

Dr. Öğr. Üyesi Mehmet Emre ÜNSAL

*İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi, İktisat Bölümü
mehmet.unsal@istanbul.edu.tr*

FİNANSMAN TÜRÜNE GÖRE OECD ÜLKELERİNDE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİŞİMİ: 1980 SONRASI

(Sayfa 36-52)

Öğr. Gör. Leyla GÜR

Avrasya Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO,
leylagur@avrasya.edu.tr, orcid: 0000-0002-7901-2586

Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÖZE KAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
dilekkaya@sdu.edu.tr, orcid: 0000-0003-3477-1877

TÜRKİYE'DE İNOVASYON VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ RELATIONSHIP BETWEEN INNOVATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

(Sayfa 53-64)

Bilal ÖZDEN

İktisat Doktora Öğrencisi,
Manisa Celal Bayar Üniversitesi,
İİBF, bilalozdenbu@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-8493-1715

Prof. Dr. Doğan UYSAL

Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF,
dogan.uyisal@cbu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9406-0757

Bilişim Teknolojilerinin Rekabet Amacıyla Kullanımının Analizi (E-Devlet Örneği)

(Sayfa 65-73)

Öğr. Gör. Yahya Özdemir

Yalova Üniversitesi Meslek Yüksekokulu
Bilgisayar Teknolojileri Bl.Öğr.Görevlisi

Öğr. Gör. Ömer Faruk Acar

Gazi Üniversitesi, TUSAŞ-Kazan Meslek Yüksekokulu
Bilgisayar Teknolojileri Bölümü

Islamic Banking in Turkey Facts, Figures and Prospects

(Sayfa 74-81)

Ahmet Salih İKİZ

Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey
ahmet@mu.edu.tr

TARANDIĞI İNDEKLER

- **CiteFactor**
- **i-Journal**
- **International Scientific Indexing**
- **Journal Factor**
- **ESJI**

Aile’de Yönetişim Politikalarına İlişkin Beklentiler

(Sayfa 1-10)

Prof. Dr. Ali Acar

*Selçuk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fak.
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü*

Özet

Bir toplumda aile yapısının sağlam olması halinde toplumun da sağlam olur düşüncesinin bir göstergesi olarak ailede sosyal kuralların hakim olduğu katılımcı, paylaşımcı davranışların oluşumu zaman süreci içinde topluma yansımaları kaçınılmazdır. Ailenin bir işlevdeki aksaklık ve sorun yaşanması durumu diğer işlevlerin de yerine getirilmesini olumsuz yönde etkilemektedir.

Bu çalışmada, ailede yönetim politikalarına ilişkin beklentiler araştırılmaktadır. Açıklık, karşılıklı anlayış, gerekli rolün yerine getirilmesi ile katılım ve hesap verebilme aile birliğini güçlendiren temel unsurlar arasında yer almaktadır. Aile de iyi yönetimin yada son yıllarda yönetim unsurlarının uygulanması aile görevlerinin yerine getirilmesinde önemli katkıları bulunmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Aile, yönetim politikaları, beklentiler.

Abstract

As an indication of the idea that the society will also be strong if the family structure is strong in a society, the formation of participatory, sharing behaviors dominated by the social rules in the family is inevitable to be reflected to the society over time. The family's troubles and problems in one function negatively affect the performance of other functions.

In this study, expectations regarding the governance policies in the family are investigated. Openness, mutual understanding, fulfillment of the necessary role, and participation and accountability are among the basic elements that strengthen family unity. Implementing good governance or governance elements in the family has made important contributions to the fulfillment of family duties.

Keywords: Family, governance policies, expectations.

GİRİŞ

Toplumun mikro düzeyinde göstergesi aile sağlam olduğu zaman toplum da sağlam olur ifadesinin bir göstergesi olarak ailede sosyal kuralların hakim olduğu katılımcı, paylaşımcı davranışların oluşumu zaman süreci içinde topluma yansımaları kaçınılmazdır. Ailenin bir işlevdeki aksaklık ve sorun yaşanması durumu diğer işlevlerin de yerine getirilmesini olumsuz yönde etkilemektedir. Ailenin işlevleri aşağıda belirtilen altı temel unsur önemli olmaktadır. 1) Biyolojik İşlev 2) Psikolojik İşlev 3) Eğitim işlevi 4) Toplumsal işlev 5) Kültürel İşlev 6)Ekonomik İşlev.7)Dini işlev. Aile fertlerine dini bilgiler ve dini eğitim verilmesi yine ailenin işlev ve sorumluluğu altındadır (Elliot and Merril,1979:350)

Sosyal-ekonomik ve teknolojik gelişmeler hatta kısaca küresel etkileşimler sonucu geleneksel ailedeki eski yerleşik iş bölümü ve roller sistemi ortadan kaybolmaya başlamış, yerine kadının erkekle eşitlenmeye, erkeğin ise ev işlerinde ve çocukların yetişmesinde sorumluluk almaya çalıştığı bir anlayış ikame olmuştur. (Ogburn ,Nimkoff,1955:9)

Yönetişim ilkelerin başında, “hesap verebilirlik, şeffaflık, katılımcılık, kapsayıcılık, etkinlik ve yararlılık, mevzuata uygunluk” gibi ilkeler gelmektedir. Konuyla ilgili yazında bunlara bazen insan hakları, karşılık verme gibi ilkelerin de ilave edildiği görülmektedir. İyi yönetim kavramı, daha fazla şeffaflığın sağlanması, sorumluluk, etkinlik, tarafsızlık ve katılım gibi konulara vurgu yapmaktadır(Woods,1999:44)

Bu bağlamda küme ya da grup yönetişimi kavramı, Poncet’in yukarıdaki geniş kapsamlı tanımından hareketle, “aile birliği içinde içindeki bilgi ve deneyimin dağılımı ve paylaşılmasının harekete geçirilmesi, yönetilmesi ve yönlendirilmesi” şeklinde ifade edilebilir. Bu ilkelere ayrıca

-Uzlaşma yönelimlilik ve müzakereye açıklık: Toplumdaki farklılıkların kabulüne ilişkin ve şiddet-baskı içermeyen bir yönetim tarzı oluşturulmasını ifade eder

-Sorumluluk ve Stratejik Planlama: Yönetim birimleri içinde yer alan her organların görev ve yetki alanları aile kurumunda da açıkça belirlenmiş olmalıdır. Bunun yanında karşılaşılabilecek her türlü soruna karşı oluşturulacak plan ve programların dizaynı iyi belirlenmeli, çözüm olanakları gerçeği yansıtmalıdır.

Aile de iyi yönetimin yada son yıllarda yönetişim unsurlarının uygulanması aile görevlerinin yerine getirilmesinde önemli katkıları bulunmaktadır.

1.Açıklık -şeffaflık,

2.Hesap Verebilirlik

3.Ortak Katılım

4.Kurallara bağlı yasa ve mevzuat

Aile’de alınan kararlarda ortak katılım aile birliğini güçlendiren unsurlardandır. Yönetim açısından olduğu gibi tüketim konusunda birlikte karar verme özellikle harcama biçimi, kartların kullanımı ve tasarruf meyillerinde birlikte karar verilmesi gibi açık politikaların oluşturulması önemli olmaktadır

Aile üyeleri arasında her üyenin bulunduğu statü, görev ve sorumlulukların yerine getirilmesinde ve gerekli dizaynın yapılmasında ailede yönetimin ötesinde yönetişim unsurlarının uygulanması daha etkili olabilecektir. Batıda modern aile yapısında meydana gelen ferdiyetçilik (Elliot and Merril,1979:199) anlayışı aile yapısında bazı çözümlere yol açtığı görülmüştür.(Erkal,2008,2011:23)Halbuki aile içerisinde her kes statü ve sorumlulukları çerçevesinde yönetişim ilkeleri uygulandığı zaman aile yapısının daha sağlam olacağı görülmektedir.

Sosyal –ekonomik Ailedeki gerilimlere neden yol açan ve iç ve dış faktörlere bağlı olarak oluşan krizlerin giderilmesi ve önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması yönetişim ilkelrinin uygulanması ile büyük ölçüde giderilmektedir. Aile üyeleri arasında güven duygusunun geliştirilmesi, şeffaflık ve açıklık politikalarının ve açık bir iletişim ortamının oluşturulması ve aile içi kriz ve sorunların analiz edilmesi yönetişim ilkeleri açısından önem taşımaktadır. Yönetişim de de de kurumun başındaki kişiler veya yöneticiler aynı zamanda riskleri de göze alarak, onları fırsatlara çeviren isabetli olarak sorun çözen ve karar veren kişi olarak da tanımlanmaktadır.

Ailedeki gerilimlere neden yol açan ve iç ve dış faktörlere bağlı olarak oluşan krizlerin giderilmesi ve önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması önem taşımaktadır. Aile üyeleri arasında güven duygusunun geliştirilmesi, şeffaflık ve açıklık politikalarının ve açık bir iletişim ortamının oluşturulması ve aile içi kriz ve sorunların analiz edilmesi yönetişim ilkeleri açısından önem taşımaktadır. Yönetişim de de de kurumun başındaki kişiler veya yöneticiler aynı zamanda riskleri de göze alarak, onları fırsatlara çeviren isabetli olarak sorun çözen ve karar veren kişi olarak da tanımlanmaktadır.

Hesap Verebilirlik

Bu alanda beklentiler arasında yer alan önemli olarak da vurgulanan her aile bireyinin O da hesap verilebilirlik Bu aslında eşlerin ve aile fertlerinin birbirlerine olan güvenini de artırmaktadır.

Tablo: Hesap verilebilmeye ilişkin görüşler

	N	%
Hesap verilebilmesi iyi olur	750	
Gerekli durumlarda hesap verilebilir	185	
İsteğe bağlı	165	
	1100	100.0

Her kurumun/işletmenin kendi yapılarına uygun çeşitli politikaları ve yetki-sorumlulukları vardır. Bu politikaların oluşturulmasında kurumun/ailenin amaç ve hedefleri önemli yere sahip olmaktadır.

Aile fertleri kendi sorumluluklarındaki alanlarla daha belirgin hedefler kurabildikleri zaman bunları gerçekleştirme oranları artabilmektedir. Kısaca ifade etmek gerekirse; “Gerçekten amaçların yazılı bir biçimde yerleştirilmesi güçlü bir etki uyandırarak amaçların başarıya ulaşmasını sağlar. Politika ve amaçların oluşmasında kişisel amaçlar ile ailenin işlevsel amaçların denk olması durumunda aile fertlerinin işlevleri konusunda daha büyük ilerlemeler meydana gelebilecektir. Aynı durum aile fertlerinin en aşağısından en yukarisına kadar birbirini tutarlı destekleyen amaçlar için de geçerlidir. İlk olarak hedef ve organizasyonel amaç en üst yönetici durumundaki ana-baba tarafından yerleştirilmeli ve aile fertleri arasında sağlıklı iletişim kurulmalıdır. Diğer taraftan, bazı belirli zamanlarda hiyerarşinin en altından en üstüne bütün yöneticiler kendi bölümlerinde yapılan işin gelişen amaçları karşı etkili ve yeterli olup olmadığını analiz ettikleri gibi,aile üyeleri de aile ile ilgili işlevleri analiz etmeleri olumlu katkıları beraberinde getirmektedir.

Bu açıdan bakıldığında toplumun en küçük ve temel biriminden en büyük birimine kadar fonksiyonel derecelerdeki kurumlarda koordinasyonda çok önemlidir.

Aile ferleri geçim konusunda birlikte karar vermelidirler. İyi günde kötü günde birbirlerine destek olmalıdırlar. Kriz zamanlarında eşler birbirlerine destek olmalıdırlar

Ailedeki gerilimlere neden yol açan ve iç ve dış faktörlere bağlı olarak oluşan krizlerin giderilmesi ve önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması önem taşımaktadır. Aile üyeleri arasında güven duygusunun geliştirilmesi, açık bir iletişim ortamının oluşturulması ve aile içi kriz ve sorunların analiz edilmesi birinci planda yer almaktadır. Çağdaş yönetimde de kurumun başındaki kişiler veya yöneticiler aynı zamanda riskleri de göze aşarak isabetli olarak sorun çözen ve karar veren kişi olarak da tanımlanmaktadır.

Aile toplumun mikro düzeyde bir kurumu olduğuna göre yönetimde yöneticinin varlığının nedeni sorun çözme olduğuna göre aile içinde de var olan sorunların – krizlerin çözümlenmesi gerekmektedir. Çünkü, yöneticiye sürekli olarak sorun getirildiği gibi aile yöneticisi durumundaki ana-baba’dan bu sorunların çözülmesi istenir. Ailenin yönetimdeki başarısı da, sorun çözmekteki başarı ve becerisine göre değerlendirilebilir. Zira aile’nin bilgi ve yeteneğini ortaya koyan başarı kıstası sorun çözme yeteneği ve becerisidir.

Aile içinde çözülmesi imkansız gibi görünen sorunlar günlük işleri altüst etmektedir. Sorunlar günlük işlerin bir parçasıdır. Hatta onların ta kendisidir. Yöneticinin görevi de bunları

çözmektir. Yöneticinin çözülmesi zor alan sorunları yoksa, başarılacak bir şey de yok demektir. Çünkü yönetimde olduğu gibi ailede de başarı sorunu çözmektir.

Katılım

Aile kurumundaki algılanış şekliyle katılımın amacı konsensüs sağlanarak ilgili aileye ilişkin projenin uygulanabilmesini sağlamaktır. Oysa katılım kurumsal duyarlılıktan daha önemli bir konudur. Yapılan işten etkilenen insanların karar alımına katılmaları ilgili kurumun yaptığı işten bu kişilerin anlamlı bir pay almalarını sağlar. Bunu başka türlü anlatmak gerekirse, karar alımına katılanlar kurumun almış olduğu kararları kendi kararları olarak kabul ederler ve başarı veya başarısızlığı kendi hareketlerine bağlarlar. Açıkça bir paylaşım içine girerler.

Bunun temel mantığı açıktır; karar alımına ve uygulamasına katılım insanlara projelere sahip çıkma hissi vermekte ve bu projenin başarılı olmasında önemli katkı sağlamaktadır. Ancak bu prensibin uygulanması kolay değildir. Aile fertlerinin katılımının sağlanması durumunda potansiyel tehlikeler erkenden öğrenilip gerekli önlemlerin alınmasıyla meydana gelebilecek riskler önemli ölçüde azalabilecektir.

Ailede baba yönetici anlamında aynı zamanda örgütte kararları veren kişidir. Yönetimde karar vermek her zaman kolay değildir. Özellikle çağımızda aile yönetimini etkileyen dış unsurlar, baskılar ve sınırlar vardır. Aile yönetimi karar verirken bu sınırları baştan iyi hesap etmek, düşünmek zorundadır.

Aile yöneticileri durumundaki ana- baba aile üyeleri hakkında her zaman karar vermek zorunda olan kişilerdir. Çünkü karar verme ailenin önemli ve demokratik yapının oluşmasında temel işlevlerinden birisi olmaktadır. Bu nedenle yönetimde sıhhatli ve isabetli karar verebilmek için öncelikle yöneticilerin karar verme gücüne ve maharetine sahip olması ve ayrıca sorun çözme becerisine de sahip olması gereklidir.

Aile yapısındaki radikal değişimler veya ailenin hızlı değişimi sonucunda meydana gelen istikrarsızlığın yaygınlaşması zaman süreci içerisinde toplum yapısını tehdit edici bir niteliğe dönüşmesi kaçınılmaz bir realite olarak ortaya çıkmaktadır. Ailede meydana gelen problem veya olumsuzlukların giderilmesi aile üyeleri arasında işbirliğinin, güvenin, sorumlulukların, karşılıklı rol ve statüler saygılı olunması ile mümkün olabilir.

Günlük yaşam içinde ailelerin sıklıkla karşılaştıkları ilk çocukluk dönemi zorluklarının başında "disiplin" gelmektedir. Anne-babalar çocuklarını eğitirken neleri yapıp neleri yapmamaları konusunda sık sık belirsizlik yaşarlar.

Anne-baba aile içinde gücü kullanma hakkı ve becerisi yönünden daima çocuklardan daha yukarıda yer almalıdır. Çoğu zaman aile içindeki bu "güç dengesi"nin bozulması ile krizler çıkar ve sorun çözme zorlaşır. Şüphesiz çocukların da karar verme, seçim yapma, kabul etme ya da etmeme hakları vardır.

Aile'de ana-babanın çocuklarıyla olan ilişkilerinde dengeyi sağlamaları gerekir. Her alanda ölçülü olunması gerekir. Çocuğa eğitiminin sağlanması toplumda diğer kuruluşlara geçmesinden sonra ailenin önemli işlevlerinin başında çocuğuna kişilik kazandırması ve sosyalize etmesi gelmektedir. Ana-babanın yalnız kendi ferdiyetçi hayat tarzını düşünerek diğer aile fertlerine ilgisiz kalması, yeterli iletişimin kurulmaması aile üyeleri arasında yabancılaşmayı beraberinde getirmektedir. Bunun oluşmasıyla aile fertleri arasında derin uçurumlar, ortak payda üzerinde birleşememe ve ailenin sağladığı ortak sorumluluk ve dayanışmanın eksikliği sonucunda bencillik ön plana geçme tehlikesiyle karşı karşıya kalınmaktadır.

Tablo: Aile fertlerinin kararlara katılma durumu

	N	%
Kararlara katılmalı	374	34,0

Duruma göre	319	29,0
Çocuklarla ilgili ise evet	209	19,0
Anne Baba karar vermeli	198	18,0
Toplam	1100	100,0

Bu dengeli ve ölçülü bilince sahip ailelerin çocukların kişilik kazanımları açısından fazla önemsemeleri gereği açıktır. Özellikle günümüzde teknolojinin insanoğluna sunduğu araçların kullanılmasında akılcı davranmamız gerekir.

Yetki devrine ilişkin durumlar

Çoğu zaman çocuk okuldan sonra veya tatil günlerinde arkadaşları ile biryerlere gitmek istediklerine ilişkin talepler veya istekler anne ve babalarına ilettiklerinde sorumluluktan kaçtıkları görülmekte veya anne-babalar birbirlerine topu atmaktadırlar. Aslında Yetkilerden kaçınmak yerine açık olunmasında fayda görülmektedir. Bunun adı da yetki devridir. Bunun her zaman yapılmaması gerekli zamanlarda yapılması gerekir.

Tablo: Yetki devrine ilişkin görüşler

	N	%
olumlu	600	55,0
Biraz olumlu	350	32,0
olumsuz	150	13,0
toplam	1100	100,0

Ailelerin hükümetin politikalarına ilişkin beklentileri olumlu görülmektedir. Bu oran % 55 olarak görülmektedir.

Aileler tüketim konusunda beklentileri arasında asgari ücretin harcanabilir düzeyde olmasının biraz daha asgari geçinme endeksine göre oluşturulması temennisi yer almaktadır. istemektedirler.

Açık ve Şeffaf Olmak

Aile üyeleri arasında alınan karar ve eylemlerde bir organizasyonda olduğu gibi açıklık politikasının uygulanması gerekir. Her üye işlev ve rollerini açık olarak ortaya koymadan eylemlerin gerçekleştirilmesi ve yerine getirilmesi çeşitli olumsuzluklara yol açabilir. Yapılan veya yapılacak her eylemin açık olarak ifade edilmeli ve belirtilmelidir.

Aile içindeki sosyal birlik atmosferini oluşturan aile üyelerinin birbirlerine karşı duydukları sevgi duygusal temele dayandığından aile üyeleri arasında meydana gelen aykırı fikirler, görüşler karşılıklı fikir alışverişi biçiminde olumlu yönere kanalize edilebilir. İlk bakışta meydana gelen aykırı fikirler, görüşler ailenin uyumlu atmosferini bozabilir. Böyle durumlarda yapılacak en doğru iş, aile üyelerinin aykırı buldukları fikir ve görüşleri hiç bir zaman gizlemeden ortaya koymaktır. Bu konudaki açılımların ana-babaya yapılması ilgili fikir ve görüşler konusunda daha tutarlı destek veya yeni yapılanmalar gidilmesine yol açabilir. Bu konuda yapılan araştırmalarda erkek çocukların annelerini, kız çocukların da

babalarını kendilerine daha yakın hissetmektedirler. Aile üyeleri tarafından hoş karşılanmayan veya alternatif yönlerinin ortaya konulması fikir veya görüşü ortaya koyan aile bireyi tarafından bazen hoş karşılanmayabilir. Bu durumlarda yapılacak en iyi çözümlenme alternatif açılımlara açık olunmasıdır. Toplumdaki sosyal gelişmeyle beraber aile üyeleri arasında da bir fikir etrafında birleşme önemli olmaktadır.,

Ailede aile üyelerinin birbirlerine açık ve şeffaf olmaları güven duygusunun oluşmasını teşvik etmektedir. Ailedeki gerilimlere neden yol açan ve iç ve dış faktörlere bağlı olarak oluşan krizlerin giderilmesi ve önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması önem taşımaktadır. Aile üyeleri arasında güven duygusunun geliştirilmesi, açık bir iletişim ortamının oluşturulması ve aile içi kriz ve sorunların analiz edilmesi birinci planda yer almaktadır. Çağdaş yönetimde de kurumun başındaki kişiler veya yöneticiler aynı zamanda riskleri de göze aşarak isabetli olarak sorun çözen ve karar veren kişi olarak da tanımlanmaktadır.

Aile toplumun mikro düzeyde bir kurumu olduğuna göre yönetimde yöneticinin varlığının nedeni sorun çözme olduğuna göre aile içinde de var olan sorunların – krizlerin çözümlenmesi gerekmektedir. Çünkü, yöneticiye sürekli olarak sorun getirildiği gibi aile yöneticisi durumundaki ana-baba'dan bu sorunların çözülmesi istenir. Ailenin yönetimdeki başarısı da, sorun çözmekteki başarı ve becerisine göre değerlendirilebilir. Zira aile'nin bilgi ve yeteneğini ortaya koyan başarı kıstası sorun çözme yeteneği ve becerisidir.

Aile içinde çözülmesi imkansız gibi görünen sorunlar günlük işleri altüst etmektedir. Sorunlar günlük işlerin bir parçasıdır. Hatta onların ta kendisidir. Ailede ana ve babanın görevi de bunları çözmektir. Aile'de çözülmesi zor alan sorunları yoksa, başarılacak bir şey de yok demektir. Çünkü yönetimde olduğu gibi ailede de başarı sorunu çözmektir.

Aile de yönetim, ortak bir vizyonun oturtulmasını, farklı amaçların birleştirildiğini ve ortak eylemlere öncelik verildiğini işaret etmektedir. Kararlar katılmada ve aile vizyonunun oluşumunda kabul edilebilir bir şekilde eşit olarak statü ve görev dağılımının ve kararların şeffaf yapılması gerekir.

Ailede baba yönetici anlamında aynı zamanda örgütte kararları veren kişidir. Yönetimde karar vermek her zaman kolay değildir. Özellikle çağımızda aile yönetimini etkileyen dış unsurlar, baskılar ve sınırlar vardır. Aile yönetimi karar verirken bu sınırları baştan iyi hesap etmek, düşünmek zorundadır.

Aile yapısındaki radikal değişimler veya ailenin hızlı değişimi sonucunda meydana gelen istikrarsızlığın yaygınlaşması zaman süreci içerisinde toplum yapısını tehdit edici bir niteliğe dönüşmesi kaçınılmaz bir realite olarak ortaya çıkmaktadır. Ailede meydana gelen problem veya olumsuzlukların giderilmesi aile üyeleri arasında işbirliğinin, güvenin, sorumlulukların, karşılıklı rol ve statüler saygılı olunması ile mümkün olabilir. Aile üyelerinin eksik oldukları tarafları ve deneyimleri açıkça belirtilmesinde yarar görülmektedir. Aile üyelerinin bireysel ihtiyaçları plan ve programlar aile politikaları çerçevesinde geliştirilmedi

Günlük yaşam içinde ailelerin sıklıkla karşılaştıkları ilk çocukluk dönemi zorluklarının başında "disiplin" gelmektedir. Anne-babalar çocuklarını eğitirken neleri yapıp neleri yapmamaları konusunda sık sık belirsizlik yaşarlar.

Anne-baba aile içinde gücü kullanma hakkı ve becerisi yönünden daima çocuklardan daha yukarıda yer almalıdır. Çoğu zaman aile içindeki bu "güç dengesi"nin bozulması ile krizler çıkar ve sorun çözme zorlaşır. Şüphesiz çocukların da karar verme, seçim yapma, kabul etme ya da etmeme hakları vardır.

Tablo: Aile içindeki belirsizlikler(Açık olunmaya durumlar)

	N	%
İnternete takılma	350	32.0
Para harcanmada	450	41.0
Arkadaş seçiminde	175	16.0
Gidilen yerler	125	11.0
Toplam	1100	100.0

Son yıllarda internet ve telefon bağımlılığını bir psikolojik bağımlılık olarak tanımlanmış ve özellikle gençleri bu bağımlılık açısından riskli grup olarak değerlendirilmiştir. İnternet'in aşırı kullanımının sağlık, ilişki ve zaman yönetimiyle ilgili sorunlara neden olabileceğini vurgulanmıştır.

Araştırmalarda, internetin bir madde gibi kullanımı vazgeçilemeyen bir hal aldığı ve zihinsel meşguliyet yarattığı görülmektedir. Bu konuda çeşitli kazalarda yol açabilmektedir. İnternet bağımlılarının %54'ünde depresyona, %34'ünün anksiyete bozukluğuna yakalandığı, geri kalanlarında da düşük benlik saygısı görüldüğünü belirtir. Bu bağlamda, internet bağımlılığının bir davranışsal bozukluk olduğu ortadadır ve bu durum kişilerin psikolojik sağlığını zayıflatabilir. Bu nedenle daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalar patolojik internet kullanımı üzerine olmuştur (Koroğlu, Öztürk ve diğ., 2006;)

Burada önemli olan aile fertleri tarafından her konuda açık ve şeffaf olunması önemli olmaktadır. Yapılan mülakatta erkek ve kadınların %90 oranı her eylemde ve kararlarda açık olunması istenilmektedir. Erkek ve kadın kategorisinde son aylarda erkek ve kadınların internette (facebook ve twitter de) gezinmeleri aile bireylerini rahatsız etmektedir

Aile fertlerinin her birisinin görev ve işlevleri olduğundan her konuda birbirlerine karşı her alanda açıklık politikalarının oluşturulması gerekir. Eş kocasından, çocuk anne veya babasının duymasını istemediği hareketler ve davranışları gizlemek isteyebilirler. Bu yöntem iletişim kanallarının açıklığını engelleyen ve önlenemez daha büyük sorunlara yol açabileceği hesaba katılmalıdır.

Eşlerin kocalarından, kocaların da eşlerinden gizli olarak internette chat yapmaları, aile yapımızı bozabilecek davranış ve eylemlere yönelmesi yanlış hareketlerimiz arasında yer almaktadır

İnternet Bağımlılığı

İnternet bağımlılığını bir psikolojik bağımlılık olarak tanımlanmış ve özellikle gençleri bu bağımlılık açısından riskli grup olarak değerlendirilmiştir. İnternet'in aşırı kullanımının sağlık, ilişki ve zaman yönetimiyle ilgili sorunlara neden olabileceğini vurgulanmıştır.(Kandell 1998:17)

Araştırmalarda, internetin bir madde gibi kullanımı vazgeçilemeyen bir hal aldığı ve zihinsel meşguliyet yarattığı görülmektedir. İnternet bağımlılarının %54'ünde depresyona, %34'ünün anksiyete bozukluğuna yakalandığı, geri kalanlarında da düşük benlik saygısı görüldüğünü belirtir. Bu bağlamda, internet bağımlılığının bir davranışsal bozukluk olduğu ortadadır ve bu durum kişilerin psikolojik sağlığını zayıflatabilir. Bu nedenle daha sonraki yıllarda yapılan çalışmalar patolojik internet kullanımı üzerine olmuştur (Koroğlu, Öztürk ve diğ., 2006;)

Şimdi öyle bir zamana gelindi ki 5 yaşındaki çocuğun elinde en son model cep telefonu var. Aileler çocuklarına iyilik yaptıklarını düşünselerde aslında çocuklarının geleceğini

katlediyorlar. Hatta 1- yada 2 yaşındaki çocukların susması için telefonlar onların ellerine verilmektedir.

Aynı evin içinde birbirine yabancı olarak yaşayan binlerce aile var. Baba eve geliyor yemeğini yiyor geçiyor televizyonun karşına güncel dizileri veya programları izliyor, anne bilgisayar başında sosyal medya fenomeni olma derdinde, yada tam tersini düşünün. Çocuk kendi odasında elindeki son model telefonuyla veya aypetiyle oyunlar oynuyor. Çocukları bilgisayar başından kaldırmak adeta imkansız hale gelmiş durumda. (Ogburn .Nimkoff) bağımlılığı internette ,wappatt 'ta kim ne paylaşmış, kim neyi beğenmiş kontrol etme zamanı Hatta oğlunu/kızını parkta salıncakta sallayan annelerin bir elinde sosoyal medya ve telefon bağımlılığı

Gün geçtikçe aileler birbirinden uzaklaşıyor, yanı başlarındaki eşleri çocukları dururken kilometlerce uzaktaki yüzlerini dahi görmedikleri kişilerle iletişim kurmaya sohbet etmeye çalışıyorlar.

Çocuklarıyla oyun oynayan, onlarla sohbet eden, en yakın arkadaşlarını öğrenen, onlara değer veren, her akşam mutlaka tv, sosyal medya ve bilgisayardan arınarak bir kaç saatliğinede olsa sadece sohbet eden bir aile yapısına çok ihtiyacımız var

Gerilimlerin Nedenleri

Ailedeki gerilimlere neden yol açan ve iç ve dış faktörlere bağlı olarak oluşan krizlerin giderilmesi ve önlenmesi için gerekli önlemlerin alınması önem taşımaktadır. Aile üyeleri arasında güven duygusunun geliştirilmesi, açık bir iletişim ortamının oluşturulması ve aile içi kriz ve sorunların analiz edilmesi birinci planda yer almaktadır. Çağdaş yönetimde de kurumun başındaki kişiler veya yöneticiler aynı zamanda riskleri de göze aşarak isabetli olarak sorun çözen ve karar veren kişi olarak da tanımlanmaktadır. Ailenin ekonomik yapılanmasındaki değişiklik kadının rol ve statüsünde değişmeler meydana getirmiştir.(Elliot,Merril,1979:345)

Erkeğin aile içindeki en önemli görevleri nelerdir? Sorusuna çeşitli alternatif seçenekler içinde birinci sırada %94.56 ile “ailenin geçimini sağlamak”tercihi başta gelmektedir. İkinci sırada “ailenin güven ve korunmasını sağlamak” yer almaktadır.

Tablo: Aile de gerilimlerin nedeni

	N	%
Açık olunmaması	660	60.0
İşlere karışılması	275	25.0
Ben merkezli olması	165	15.0
Toplam	1100	100.0

Ailedeki gerilimlerin oluşmasında erkeğin ev içi işlere katılma durumlarında da meydana geldiğini ifade etmiştik. Özellikle çalışan kadınların iş dönüşlerinde yorgun olduklarından bazı ev işlerinde veya çocuklarla ilgili bazı yapılması gereken işlerde eşinden yardım beklentisi içinde bulunmaktadırlar. Son zamanlarda sosyal gelişmeler sonucunda bu konularla ilgili çözümlenmeler aile fertleri arasında “aile kültürü” oluşturma projeksiyonu ile koordinasyonu çerçevesinde yapılabilmektedir.

Aile sosyal kurallarla çevrilidir.

Bu özellikler kapsamında Aile üyelerinin sorumlulukları ve görevleri vardır. Görev sorumlulukları da beraberinde getirmektedir.(Maciver and Page:240-241)Bu bağlamda aile bireylerinin görevleri ve sorumlulukları bulunmaktadır. Aileyi meydana getiren bireyler konularına göre farklı rollere sahiptir. Babanın anneye, annenin çocuklara göre farklı olan

konumları, aynı zamanda rollerini ve sorumluluklarını da farklı kılmaktadır. Çocukların düzenli eğitim almalarında ve onların istenilen biçimde yetiştirilmelerinde aile fertlerinin ayrı ayrı görev ve sorumlulukları vardır. Bu görev ve sorumluluğun büyük bir kısmını anne ve baba üstlenir. Babaanne, anneanne ve dedeler ise zaman zaman bu sorumluluğa ortak olurlar. Ailedeki diğer büyük kardeşler de, çocuk eğitiminde bu sorumluluğu paylaşan diğer bireylerdir. Anne ve Babanın aile içinde ayrı görev ve sorumlulukları olmakla beraber bazı ortak görev ve sorumlulukları da vardır,

Aile Üyelerinin Beklentileri

Her kurumun/işletmenin kendi yapılarına uygun çeşitli politikaları ve yetki-sorumlulukları vardır. Bu politikaların oluşturulmasında kurumun/ailenin amaç ve hedefleri önemli yere sahip olmaktadır. Eşlerin birbirlerinden belli beklentileri olması kadar normal ve doğal bir şey yoktur. Ancak bu beklentilerin seviyesi ve süresi konusunda her iki tarafın da makul ve anlayışlı olmaları şarttır.

Aile fertleri kendi sorumluluklarındaki alanlarla daha belirgin hedefler kurabildikleri zaman bunları gerçekleştirme oranları artabilmektedir. ana-baba tarafından yerleştirilmeli ve aile fertleri arasında sağlıklı iletişim kurulmalıdır. Diğer taraftan, bazı belirli zamanlarda hiyerarşinin en altından en üstüne bütün yöneticiler kendi bölümlerinde yapılan işin gelişen amaçları karşı etkili ve yeterli olup olmadığını analiz ettikleri gibi,aile üyeleri de aile ile ilgili işlevleri analiz etmeleri olumlu katkıları beraberinde getirmektedir.

Bu açıdan bakıldığında toplumun en küçük ve temel biriminden en büyük birimine kadar fonksiyonel derecelerdeki kurumlarda koordinasyonda çok önemlidir. Modernleşmeyle beraber ben merkezli yaşam ve fazla çocuk sahibi olmaktan kaçınılması da aile üyelerinin beklentilerine göre değişebilmektedir.(Maciver and Page,1965:342)

Aile yapısındaki radikal değişimler veya ailenin hızlı değişimi sonucunda meydana gelen istikrarsızlığın yaygınlaşması zaman süreci içerisinde toplum yapısını tehdit edici bir niteliğe dönüşmesi kaçınılmaz bir realite olarak ortaya çıkmaktadır. Ailede meydana gelen problem veya olumsuzlukların giderilmesi aile üyeleri arasında işbirliğinin, güvenin, sorumlulukların, karşılıklı rol ve statüler saygılı olunması ile mümkün olabilir.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Aile toplumun en küçük organizasyon olduğuna göre aile üyelerinin herbirinin ailedeki rolünü, statüsünü ve sorumluluklarını bilmesi gerekir. Bu unsurların yerine getirilmemesi durumunda aile içindeki gerilimler daha da artarak devam edecektir. Bunun için yönetim politikaları içinde yer alan sosyal sorumluluk politikalarının aile’de oluşturulması gerekir. Aile’de belli bir amaca göre (ailenin) modern yönetim anlayışlarının uygulanması; sağlıklı, güvenli bir kurumun davranışını yansıtır.

1. Açık olunması /şeffaflık Adaletin ve dürüstlüğün sağlanması
2. Anlama dinleme araştırma anlayışının sağlanması
3. Gerekli rolün yerine getirilmesi
4. Katılım ve Paylaşım /Kararlara ve harcama konusunda
5. Hesap verebilme /hesapverilebilirliğin oluşması

Evlenirken eşlerin eş seçiminde; bir organizasyon kurulurken gözönüne alınması gereken ilkeler gözönüne alındığı gibi;analiz edebilen, amaç ve hedeflerini paylaşabilecekleri, anlayabilecekleri ve uzlaşabilecekleri kişileri tercih yaklaşımlarında bulunmaları geçerli olabilmektedir.

Aile fertleri arasında açıklığı sağlanmaya çalışılması ve her şeyi açık olarak konuşulması gerekir Bilgi sisteminin sağlıklı bir şekilde yürütülmesi ve açık iletişimin kurulması daha akılcı yol olarak ortaya çıkmaktadır.

Sağlıklı ve gerilimsiz bir yönetim ve çalışma ortamının oluşturulabilmesi için ailede de karşılıklı sevgi, saygı, özveri ve hoşgörülü bir ortamın ve koordinasyonun sağlanması gerekli olmaktadır.

KAYNAKLAR

- Acar,A.(1998). "Çalışan Kadınların Sorunları" Mehir der.,C1,Sayı:2,
- Appleby,Robert C. (1987). *Modern Business Administration*(fourth Edition)Boston,
- As; Gönül. *Patolojik internet kullanımı (İnternet bağımlılığı / kötüye kullanımı)* Yeni Symposium 2002; 40:105-110.
- Blair, H. (2000). *Participation and Accountability at the Periphery: Democratic Local Governance in Six Countries*, World Development, Vol. 28, No.1, pp.21-39
- Durkheim,E.,*The Division of Labor in Society*,The Free Press,New York,1965
- Elliot and Merrill ,*Social Organization*, Macmillan 1979
- Enders,Richard E. (1972) "Successful Management of Change"Personnel Administration and Public Personnel Review"July-August,
- Erkal,M, (2011) *Sosyoloji*,Der Yay.İst.
- Good,W.,"*The Role of the Family in İndustrialization*",Selected Studies in Marriage and the Family,
- Gültürk Koroğlu , Özgür Öztürk , Nergis Tellioglu , Yasin Genç , Hasan Mırsal , Mansur Beyazyürek *Problemlili İnternet Kullanımıyla Başvuran İki Uçlu Bir Hasta Nedeniyle Psikiyatrik Ek Tanı Tartışması: Olgu Sunumu*, Bağımlılık Dergisi, 2006, Cilt: 7, Sayı: 3, s:150-154
- Hanold,Koontz,Cyril (1985)O'donnell And Heinz Weihrich, *Essential Of Management*,Mc Graw-Will,New York,
- Haralambos,H.,Heald,(1983)*Sociolgy Themes and Perspectives*,Page,University Tutorial Press,
- Haynes,W.Warren/Massie,Joseph.L./Wallacer,Marc J., *Managemeent Analysis, Consept and Cases*
- Koontz/O'Donnell/Weihrich, *Essentials of Management*, Mc.Graw-Hill,İntern,Edition,Toronto,1986
- Macıvar and Page, (1962) *Society*,Macmillan,London,
- Ngaire Woods, "Good Governance in International Organization", *Global Governance*, Boulder, Jan-Mar. 1999, Vol.5,Iss.1, s.44
- Nüfus İstatistikleriTÜİK.Ank.2018
- Ogburn,W.F.,Nimkoff,M.F.(1955),*Technology and The Changing Family*Houghton Mifflin Co.,Newe York
- Phillips,Bernard S.(1969) **Sociology, Social Structure and Change** The Macmillan Co.,London
- Pleck;J.M., "Work-Family Role System" *Social Problems*,XXIV;Number:4,(April,1977),sh:417-418
- R. Heller, (1987)*Mükemmele Ulaşanlar*, Çev. S. Cılızoğlu, İlgi Yayınları, İstanbul-
- Roethlishberger,F.I., *Management And Worker*,Harvard Unuversity Press,Cambiridge,Maess
- Toffler;A.,*Üçüncü Dalga*,(Çev:A. Seden)
- Türk Aile Yapısı Araştırması,DPT,1990

COVID – 19’UN İŞ SAĞLIĞI VE GÜVENLİĞİ KAPSAMINDA İŞLETMELER ÜZERİNE ETKİLERİ

(Sayfa 11-27)

Dr.Cihandar HASANHANOĞLU

Başkent Üniversitesi

chasanhanoglu@baskent.edu.tr

Orcid:0000-0002-6489-1645

Öz

“II. Dünya Savaşı'ndan bu yana görülen en kötü küresel kriz “olarak nitelendiren koronavirüsün (Covid-19) , şuna kadar yarattığı olumsuz etkiler ile bundan sonrası için yaratabileceği olumsuz etkileri de göz önünde bulundurulduğunda dünyanın yeni ve ciddi bir afetle karşı karşıya kaldığını ifade edebiliriz. Tarihi açıdan dünya çeşitli dönemlerde bu tür vakalarla karşılaşmıştır. Kronolojik açıdan incelendiğinde görüleceği üzere yaşanan pandemik vakaların ortak özellikleri tüm insanlığı hedef alması, sınır tanımaması, cinsiyet, ırk, renk, etnik köken, yaş gibi demografik özellikleri ayırt etmeksizin bulaşıcılığın genele yaygın karakter taşıması, öldürücü, sınırlandırıcı, kaygı verici özellikler ile toplumu izole etmesi şeklinde tanımlanabilir.

Her afet bir krizdir ve iyi yönetilmesi gerekir. Her an karşı karşıya kalabilme durumunda olduğumuz krizler kaçınılmazdır ve genel olarak önceden tahmin edilemez. Yaşanan krizin iyi ve doğru yönetilememesi, örgütsel gelişim ve varlık yönetimi için zararlıdır. Kriz, örgütün stratejik hedeflerini, amaç ve varlığını tehdit eder. Kriz, acil müdahale gerektirir. Lider kişiliği ve etkinliğinin ön plana çıktığı kriz durumunda verilen karar ve uygulamalar yönetsel açıdan önemlidir. Yaşanan bu afet yaşamın her alanını sekteye uğrattırken, can kayıpları gibi üzücü sonuçlarının dışında somut olarak görülen en önemli kayıp işgücü ve ekonomik kayıplardır.

Ekonominin en önemli aktörleri olan işletmeler bu süreçten en çok etkilenen birimler olup, söz konusu bu çalışmada, iş sağlığı ve güvenliği kapsamında özellikle işletmelerde bu süreç ve devamında alınması gereken tedbirler ve yapılması uygun görülen çalışmalar ele alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Covid-19 Pandemisi, İşletme Güvenliği, İş Güvenliği, İSG ekonomik boyutu

Abstract

II. Considering the “worst global crisis seen since World War II”, coronavirus (Covid-19), we can say that the world has faced a new and serious disaster considering the negative effects it has created so far and its negative effects. Historically, the world has encountered such cases at various times. As it can be seen from a chronological perspective, the common features of the pandemic cases experienced are the targeting of all humanity, no boundaries, the general character of infectiousness without prejudice to demographic characteristics such as gender, race, color, ethnicity, age, and isolation of the society with its killer, limiting and worrying features. It can be defined as.

Every disaster is a crisis and must be managed well. The crises that we have to face at any moment are inevitable and generally unpredictable. Failure to manage the crisis well and correctly is harmful for organizational development and asset management. The crisis

threatens the strategic goals, goals and existence of the organization. The crisis requires urgent intervention. In the crisis where the leadership personality and effectiveness come to the fore, the decisions and practices made are important from an administrative point of view. While this disaster is disrupting every area of life, the most important loss seen in concrete, besides the sad consequences such as loss of life, is labor and economic losses.

Businesses, which are the most important actors of the economy, are the units that are most affected by this process. In this study, the measures to be taken during this process and subsequent works and the works deemed appropriate to be carried out are discussed within the scope of occupational health and safety.

Keywords: Covid-19 Pandemic, Operational Safety, Occupational Safety, OHS economic dimension

.GİRİŞ:

COVID-19, (Korona virüs hastalığı); insanları etkileyen, şiddetli akut solunum yolu sendromu koronavirüsü 2'nin (COVID-19) neden olduğu bulaşıcı bir solunum yolu hastalığıdır. İlk olarak 2019 yılında Çin'in Vuhan şehrinde keşfedilmiş hastalık, keşfinden bu yana dünya çapında yayılarak 2019-20 koronavirüs pandemisine yol açmıştır <http://pharmetic.org/covid-19>).

Dünya Sağlık Örgütü Mart 2020'de korona virüs salgınına bir pandemi ilan etmiş, durumun bir Uluslararası Kamu Sağlığı Acil Durumu olduğunu açıklamıştır (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Covid-19>).

Mart 2020'de Türkiye'de ilk vakanın görülmesiyle, COVID-19'un işyerlerinde hızlı bir değerlendirme ve önlem alma süreci gündeme gelmiştir.

Koronavirusler (CoV), soğuk algınlığından Orta Doğu Solunum Sendromu(MERS-CoV) ve Şiddetli Akut Solunum Sendromu (SARS-CoV) gibi daha ciddi hastalıklara kadar çeşitli hastalıklara neden olan büyük bir virüs ailesidir (<https://www.isteutopyaisg.com>).

Uluslararası Çalışma Örgütü (ILO) 'nun bilgi ve değerlendirme notuna göre Covid-19 pandemisi, dünya nüfusunun büyük bir kısmına ulaşma potansiyeli taşımaktadır (<http://virgulat.com/koronavirus-hakkinda-neler-biliniyor/6232>) Söz konusu değerlendirme kapsamında tahminlere göre, dünya nüfusunun yaklaşık %40 ila 70'ine zamanla bulaşabileceği ifade edilmektedir. (İLO:2020)

Virüsün aşı veya ilacının henüz bulunamamış olması ve sadece insanlardan değil, cansız nesnelere de bulaşma ihtimali olduğu düşünülürse yayılım hızının bu kadar fazla olmasının sebebi daha net anlaşılabilir. Ayrıca araştırmalar ve bazı bilim insanlarının gözlemleri ve tespitleri gösteriyor ki, bazı kişilerin belirtiler görülmeden de yangı-iltihap yaydıkları bu durumun virüs döngü ve yayılım hızını artırdığı ve pandeminin ciddi boyutlara ulaşmasına neden olduğu uyarısında buldukları görülmektedir.

Dünya Sağlık Örgütü (WHO) 'ne göre yeni virüsün "kuluçka dönemi", yani enfeksiyonun kapıldığı andan belirtilerin görüldüğü zamana kadar olan dönem yaklaşık 14 gün, ama bazı araştırmacılar bu sürenin 24 güne kadar çıkabileceğini ifade etmektedir (<http://virgulat.com>). Yani süreç takibi ve tespit için bile asgari 14-25 gün arası zamana ihtiyaç olduğu görülmektedir.

COVID-19, biyolojik bir risk etmeni olmakla birlikte, yarattığı tehdit ve oluşturduğu algı işletmelerde ciddi olumsuz sonuçların doğmasına neden olmuştur. Bu olumsuzluğun süreç ve kriz yönetimi bağlamında etkilerinin uzun sürebileceği de öngörülmektedir. Özellikle ve öncelikle kişiler üzerinde yaratmış olduğu psikososyal sonuçlar başta olmak üzere, ekonomik, finansal ve hukuksal açıdan çeşitli önemli sonuçlara da neden olduğu aşikârdır.

Anayasal bir hak olan kişilerin yaşama hakkını korumak ve idame ettirmek yaklaşımı, sosyal devlet anlayışının bir sonucu olarak zorunludur ve yerindedir. Ancak öldürücü virüse karşı ortak akılla oluşturulmaya çalışılan ve yürütülen toplumsal koruma dinamikleri devreye sokulurken, diğer yandan çalışma hayatının sektöre uğraması, üretimin durma noktasına gelmesi, alışkanlıkların, standartların, rutinlerin ve yürütülen bazı işlemlerin kabuk değiştirmeye başlaması, kayıpların artması beraberinde çeşitli endişeler, yakınmalar, korku ve panik belirtileri de göstermeye başlamıştır.

Sürecin doğru ve sağlıklı yürütülmesi noktasında bazı tedbirlerin süratle alınması ve uygulanması kapsamında; çalışanlar mümkün olduğunca evden çalışmaya teşvik edilmekte, insan hareketlerinin çok yoğun olduğu alışveriş merkezleri ve restoranlar kapanmakta, seyahat ve turizm sektöründe büyük bir kriz yaşanmaktadır. Risk değerlendirmesi sonucu bazı sektörlerde üretim tamamen durdurulmaktadır. Seyahat kısıtlamaları nedeniyle, farklı şehirlerdeki şubelerini merkezi olarak yöneten firmalar, şube ziyaretlerini gerçekleştirememektedir.

Covid-19 nedeniyle, işyerlerinde bir yandan azalan işgücü ile çalışmak gerekirken, diğer yandan yeni koşullara uyum sağlayacak şekilde bir çalışma ortamını oluşturacak, kriz yönetimi konusunda tecrübeli, yetkin personel ihtiyacı da doğmaktadır. İnsan Kaynakları ve Hukuk departmanları, işten ayrılan / ayrılmak zorunda kalan / bırakılan, ücretli / ücretsiz izne çıkan personelin özlük süreçlerini yönetmeye çalışırken, satın alma profesyonelleri, Covid-19'dan korunmaya yönelik ekipmanların zamanında, yeterli miktarda ve uygun fiyata tedariki konusunda ilave iş yüküyle karşılaşmaktadır.

İşyeri Sağlık ve Güvenlik Birimleri ise, tüm bu süreçte iş yoğunluğu ve stresi en çok artacak gruplardan biridir. Tüm bu çalışmaların koordinasyonu, gelişmelerin izlenmesi ve ilgili taraflara aktarılması, proaktif bir çalışma sistemi kurulması için hem sahada hem de yönetimde yoğun mesai harcamaları, fiziksel ve zihinsel olarak ağır bir tempoda çalışmaları gerekmektedir.

COVID-19'a maruziyeti önlemeye yönelik Kişisel Koruyucu Donanımlar için yeni belirlenen kriterlere uygun KKD'lerin zamanında ve yeterli miktarda temini, mevcut piyasa şartlarındaki üretici ve dağıtıcıların yeterliliğine bağlı olduğundan ayrı bir risk faktörü olarak ortaya çıkmaktadır. Süreçlerdeki aksama; müşteri, itibar, çalışan memnuniyeti, veri ve pazar payı kaybı risklerini de beraberinde getirmektedir.

2. COVID-19 PANDEMİSİNİN YARATTIĞI TABLONUN YÖNETİMSEL SÜREÇLERE ETKİSİ:

2.1. Yasal Gereklilikler:

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 4. Maddesi gereği işveren;

- ✓ Mesleki risklerin önlenmesi, eğitim ve bilgi verilmesi dâhil her türlü tedbirin alınması, organizasyonun yapılması, gerekli araç ve gereçlerin sağlanması, sağlık ve güvenlik

tedbirlerinin değişen şartlara uygun hale getirilmesi ve mevcut durumun iyileştirilmesi için çalışmalar yapmak,

- ✓ İşyerinde alınan iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerine uyulup uyulmadığını izlemek, denetlemek ve uygunsuzlukların giderilmesini sağlamak,
- ✓ Risk değerlendirmesi yapmak veya yaptırmak,
- ✓ Çalışana görev verirken, çalışanın sağlık ve güvenlik yönünden işe uygunluğunu göz önüne almak,
- ✓ Yeterli bilgi ve talimat verilenler dışındaki çalışanların hayati ve özel tehlike bulunan yerlere girmemesi için gerekli tedbirleri almak ile yükümlüdür.

İş sağlığı ve güvenliği, son zamanların en çok vurgulanan ve aslında bakıldığında çalışma hayatının büyük bir kısmını oluşturmaktadır (Korkmaz ve Avsallı, 2012). “İş Sağlığı ve Güvenliği” kanun, yönetmelik ve tebliğler ile çalışanların korunmasını sağlamaya yönelik inceleme ve uygulamalar bütünüdür. Aslında iş sağlığı ve güvenliği ,insan kaynağının fiziksel, zihinsel ve motivasyonel enerjisinin açığa çıkmasını sağlayan temel unsurdur(Erol,H.,2016:2)

Yasanın ortaya koyduğu görev ve sorumluluklar incelendiğinde işverenlerin çalışan sağlığını ve güvenliğini korumak adına çok ciddi sorumluluklarının olduğu görülmektedir. Çalışanların sağlığını korumaya yönelik tüm faaliyetler çok önemlidir. İşçilerin meslek hastalıklarına ve diğer hastalıklara karşı korunmasında izlenen başlıca üç yol vardır. Bunlar hastalıklar ortaya çıkmadan önlemeye yönelik koruyucu sağlık hizmetleri(*aşılama, seroprofilaksi ,kemoprofilaksi, beslenme, erken tanı çalışmaları ,portör taramaları,işe dönüş muayeneleri,İlk ve acil yardım eğitimleri*) hastalık veya kaza ortaya çıktıktan sonra ki tedavi edici sağlık hizmetleri ve bunları tanımlayan rehabilitasyon hizmetleridir(Gerek,N.,2006:50; Oral,İ,2013:45)

İşverenlerin, özellikle güvenli işyeri yaratması ve yaratılan güvenli iş ortamının sürdürülebilir olması önem arz etmektedir. Sürdürülebilir olması için herkesçe uygulanması gereken temel ilkelerin tavizsiz yerine getirilmesi gerekir. İş güvenliği ile ilgili temel ilkeler; güvenli çalışmanın esasını oluşturan ilkeler topluluğudur. Genelde her sektörde / iş kolunda veya herhangi iş yerinde uygulanması halinde iş kazaları ve meslek hastalıklarının önlenmesine yardımcı olacak temel yaklaşımlar sistematığıdır. Ayrıca temel iş güvenliği ilkeleri, güvenli ortamlar oluşturması açısından yeterince fayda ve destek sağlayabilecek, çalışma ortamına, çalışılan sektöre, çalışan kişi ile üretim çeşit ve farklılıklarında bile genelde değişiklik göstermeyen temel ve standart ilkeler olarak değerlendirilebilir.

Güvenlik, “mevcut ortamda kabul edilebilir düzey ve bu düzeyi korumak için zamansız ölüm, yaralanma veya endişe verici koşulların var olma olasılığını azaltma” anlamındadır. Güvenlik, işletmelerde sadece tanım ile sınırlı kalmamalı bunu stratejik olarak uygulayabilmek için mutlaka bir kültür oluşturulmalıdır. Güvenlik bilgiye dayanır. İçerisindeki ve yaşam biçimi haline getirilmiş bilgiye ise kültür denilmektedir(Aytaç:2011)

Yasal açıdan her türlü tedbiri almak zorunda olan işverenler, yaşanan ya da yaşanması muhtemel krizi iyi ve doğru yönetebilmek için işletme kültürünü önemsemeli ve güvenlik kültürü oluşumunu İSG politika ve izleklerine yansıtmalıdır. İşletme kültürü; bir işletmenin/ kurum/ kuruluşun içindeki insanların davranışlarını yönlendiren normlar, davranışlar, değerler, inançlar ve alışkanlıklar sistemidir. Kültür, insanlara yapmak zorunda oldukları şeylerin neler olduğu ve nasıl davranmaları gerektiği konusunda duygu ve sezgi kazandırır.

Başka bir ifade ile örgüt kültürü, örgüt üyelerinin düşünce ve davranışlarını şekillendiren hâkim değer ve inançlardır.

2. 2. COVID – 19 Pandemisine yönelik işletmeler tarafından alınması gereken önlemler:

COVID-19 salgını, işverenler için büyük sorumluluklar getirmiştir. İşyerlerinde COVID-19'un risklerini azaltmak için işverenler tarafından alınması gereken önlemler iş sağlığı ve güvenliği penceresinden ele alınarak aşağıda sıralanmıştır.

2.2.1. Risk değerlendirmeleri:

İnsan sağlığını tehdit eden unsurların büyük çoğunluğu çevresel faktörlerden meydana gelir. Bunlar arasında öncelikle biyolojik etkenler sayılmalıdır. Türkiye’de her sene birkaç defa grip, nezle vb. salgınlara yol açan virüs, bakteri ve mikroplar gibi mikroorganizmaların yanı sıra vektör olarak adlandırılan bit, pire, anofel cinsi sivrisinek gibi hastalık taşıyan eklembacaklılar da bu unsurlar içinde yer alır(Günlük Hayatımız ve İSG Rehberi,2016:18).Bu durum risk değerlendirmelerinde biyolojik risk faktörlerine bakışı değiştirmelidir.

Covid-19'un olası etkilerinin ve alınacak önlemlerin belirlenmesi için, işletmelerin hızlı ve dikkatli bir şekilde risk değerlendirmelerini tekrar ele almaları ve güncellemeleri gerekmektedir. Bu yenileme/yenilenme Covid-19 ile ilgili her yeni gelişmede, öğrenilen her yeni bilgide tekrarlanmalıdır.

Risk değerlendirmesi işletme dinamikleri, mevcut durum, işletmenin özellikleri, etki ve ilgi sahası, çevresel faktörler gözetilerek mümkünse uzman ekip nezaretinde müşterek bir çalışma grubu nezaretinde ortak akıl ile tekrar ele alınmalıdır. Tespit edilmiş olan tehlikelerin her biri ayrı ayrı dikkate alınarak bu tehlikelerden kaynaklanabilecek risklerin hangi sıklıkta oluşabileceği ile bu risklerden kimlerin, nelerin, ne şekilde ve hangi şiddette zarar görebileceği belirlenmelidir(Temir,A.,2014:56)

İşyeri risk etmenleri kapsamında, yapılacak risk değerlendirmesinde göz önünde bulundurulacak fiziksel, kimyasal, biyolojik, psikososyal ve ergonomik risklerin değerlendirme ölçüt ve yaklaşımlarına pandeminin etkisel durumunu da yansıtacak biçimde yer verilmelidir.

Yapılacak risk değerlendirmesinde, risk kontrol adımlarının tespiti ve alınması uygun görülen önlemlerin belirlenmesinde; ana ve alt yükleniciler, tedarikçiler ve geçici çalışanları da kapsayacak şekilde uygulanması gözetilmelidir.

Bireysel risk faktörleri göz önünde bulundurularak olası istenmeyen durumlar gözetilerek gerekli tedbirlerin belirlenmesi özellikle çalışanların ruhsal sağlığını korumak adına psikososyal risk etmenleri değerlendirilerek doğru ve etkin bilgilendirme ile tedbirlerin alınması sağlanmalıdır (<https://istanbulvizyonosg.com/>)

Risk değerlendirmesi revize edilirken;

İşyerinin genel durumu ve çalışma koşulları gözetilerek, çalışanların iş yerinde nerede ve nasıl COVID-19 virüsüne maruz kalabileceğine ilişkin özel bir değerlendirme yapılması, işyerinde işin özelliği ve koşulları nedeniyle yüksek risk altındaki kişilerin belirlenmesi, iş süreçleri ve çalışma şekillerinin değerlendirmeler sonucu yeniden planlanması düşünülmelidir(<https://www.eforosgb.com/>)

İş yerinde aynı anda bulunan çalışan sayısının asgari oranda tutulması için uzaktan çalışma, dönüşümlü çalışma, çalışma süresinin organizasyonu gibi planlamaların yapılması dâhil riski minimize edebilecek tedbirler gözetilmelidir.

Sosyal etkinliklerin yapıldığı ortamların temasın yoğun olabileceği yerler olarak takip ve kontrolde öncelikli bölgeler kategorisindedir. Maruziyetin azaltılması için özellikle yemekhane ve dinlenme alanlarında sosyal mesafenin artırılmasına ilişkin önlemlerin belirlenmesi ve işaretlenmesi üzerinde durulmalıdır.

Çalışanların bireysel risk faktörlerinin (kronik rahatsızlığı olanlar, gebe çalışanlar gibi özel politika gerektirenler, vb.) belirlenmesi ve bu çalışanların korunması için gerekli tedbirlerin değerlendirilmesi de gözetilmelidir(<https://www.eforosgb.com>)

2.2.2. Acil durum Planları:

Acil Durum/Eylem Planı; İşletme varlığına tehdit olasılığı taşıyan her türlü olumsuz koşullara karşı işletme bütünlüğünü ve çalışan sağlığını korumayı amaçlayan en önemli planlardan biridir. Söz konusu plan tesiste veya bina ile bunların bulunduğu çevre ve bölgede etkili olabilecek olası ; yangın başta olmak üzere, deprem, patlama, tehlikeli kimyasallar, biyolojik olaylar, terör, savaş, halk hareketi ,kasıt ve kazalara karşı hazırlanmış olmalıdır(Selek,H.S.,2016:76)

Risk değerlendirmelerinin ışığında işyerlerinde acil durum planlarına bulaşıcı hastalıklara hazırlık ve müdahale konuları dâhil edilmeli; çalışanların eğitim konularına bulaşıcı hastalıklardan korunma ve bireysel korunma yöntemleri de eklenmelidir.

6331 sayılı kanun ve işyerlerinde acil durumlar hakkında yönetmelik gereği hazırlanan Acil Durum Planının, salgın hastalıklara karşı alınması gereken önleyici ve sınırlayıcı tedbirlerin Covid-19'a ilişkin olarak güncellenerek devreye alınması gerekmektedir.

Çalışan temsilcileri ve/veya çalışanların güncellenen acil durum planı hakkında bilgilendirilmesi ve plan kapsamında ne yapmaları veya yapmamaları gerektiğinin farkında olmaları sağlanmalıdır (<https://ailevecalisma.gov.tr/covid19>).

Acil Durum Planına ek olarak özel ve müstakil bir plan olarak **“Biyolojik Saldırlara Ve Salgınlara Karşı Koyma Planı”** özel olarak tanzim edilmeli ivedilikle uygulamaya konulmalıdır.

2.2.3.Mühendislik Kontrolleri:

Ortam havalandırmasının artırılması, yüksek verimli hava filtrelerinin takılması, fiziksel bariyer uygulamaları, vb. mühendislik önlemleri üzerinde durulmalıdır.

İş ekipmanlarının periyodik kontrolleri gibi, yapılmadığı takdirde iş kazasına sebep olabilecek çalışmalar; zamanında ve güvenli şekilde yapılabilmesi için gerekli sosyal mesafe ve hijyen kurallarına uyularak gerçekleştirilmelidir.

Çalışma prosesleri ve teknik kontrol önlemleri, biyolojik etkenlerin ortama yayılmasını önleyecek şekilde düzenlenmelidir.

İşyeri havalandırma sistemleri elden geçirilmelidir. İşyeri belirli aralıklarla mümkünse doğal yolla havalandırılmalıdır.

2.2.4. İşyeri sağlık gözetimi ve İdari Kontroller:

İşletme personel / ziyaretçi giriş prosedürlerine, sağlık taraması ve ziyaretçilerin geçmiş 14 günlük temas / bulaşma riskinin sorgulandığı soru listesi, vb. ek tedbirler dâhil edilmesi ve uygulanması konusunda gerekli işlemler yaptırılmalıdır

Hasta işçileri evde kalmaya teşvik etmek, seyahatleri durdurmak / ertelemek, çalışan eğitimlerini güncellemek ve sıklaştırmak, toplantıları sanal ortamda gerçekleştirmek, evden / uzaktan çalışma uygulamaları, vb.

Yüzeylerin, donanımların ve çalışma ortamlarının rutin olarak temizlenmesi ve arınık edilmesi kaçınılmaz bir rutin olarak belirlenmeli ve uygulanmalıdır.

Çalışanların iş ortamında giydikleri kıyafetler, iş koşulları gereği kullandıkları diğer ürünler (örtü, önlük, saç filesi, kolluk vs) ,hijyen kurallarına göre yıkanmalı ve havalandırılmalı, iş kıyafetleri ile günlük kıyafetler ayrı tutulmalıdır.

Tüm temizlik ve dezenfeksiyon ürünlerinin yoğunlaşma, uygulama yöntemi ve temas süresi, KKD kullanımı için üreticinin talimatların izlenmesi yapılmalıdır.

İş yerine giriş- çıkış izleklerine, ateş ölçümü ve en az 14 günlük tıbbi geçmiş sorgulaması eklenmesi yapılmalıdır.

İşyerlerine ziyaretler kısıtlanmalı İşyerine ziyaretçi giriş çıkışları asgari seviyeye indirgenmelidir. Acil olmayan ziyaretler ve dışardan alınan hizmetlerden acil olmayanları iptal edilmelidir. İşletme öncelikleri ve zorunlu kabul nedeniyle içeri alınacak ziyaretçiler ve müşteriler de işyerinde Covid-19 enfeksiyonu salgınına dair alınan ve uyulması gereken kurallar hakkında bilgilendirilmelidir.

İşçilere, müşterilere ve şantiye ziyaretçilerine ellerini yıkamak için bir yer sağlamak da dâhil olmak üzere sık ve kapsamlı el yıkama uygulaması; uygun su kaynağı olmayan yerlerde, en az % 60 alkol içeren alkol bazlı el dezenfektanların kullanılması konusunda gerekli tedbirler alınmalıdır.

İşçilerin, hasta oldukları takdirde evde kalmaya teşvik edilmesi, sağlık taramalarının ve kontrollerinin yapılması ve özellikle de periyodik muayenelerin aksatılmadan yürütülmesi üzerinde önemle durulmalıdır.

Sağlık personelinin ve atıkların bertaraf ile ilgili personelin, kontaminasyon konusunda özel olarak eğitilmesi hususunda gerekli önlemler alınmalıdır.

Yemekhanelerin kullanımından kaçınılması, mümkünse tek kullanımlık malzemelerle yemek porsiyonlarının dağıtılması; bunun mümkün olmadığı hallerde, yemekhane oturma düzeninin sağlığa uygunluk kurallarının gözden geçirilerek sıkılaştırılması gözetilerek koşullar tekrar gözden geçirilmelidir.

Yemekhanelerde termal konfor ve sağlığa uygunluk (hijyen)koşulları sağlanmalıdır. Aynı anda yemek yiyen çalışan sayısı (*öncelikli olarak kumanya verilmesi, kapalı kapta tek kullanımlık içme suyu sağlanması, mümkün olmaması durumunda çalışanların vardiyalı şekilde yemek yemesi, aynı anda yemek yiyecek çalışanların mesafeli oturabileceği şekilde bir düzen kurulması veya çalışanın her gün aynı masaya oturmasını sağlayacak numaralandırma sistemi vb.*) azaltılmalıdır(<https://istanbulvizyonosg.com/>).

Tüm çalışanlar için sürekli ve erişilebilir dezenfeksiyon noktaları oluşturularak kullanımının sağlanması ve bu noktaların sürekli gözetilmesi, kontrol edilmesi üzerinde hassasiyetle durulmalıdır.

Covid-19 ile ilgili gelişmelerin ve yasal gerekliliklerin takip edilmesi güncel durumların çalışanlara anında bildirilmesi sağlanmalıdır.

İş yerinde karantina olarak, şüpheli vakaların değerlendirileceği ve ilgili hastanelere sevk edilinceye kadar bekletileceği özel alanlar oluşturması ve bu alanlar hakkında çalışanların bilgilendirilmesi,

Şüpheli ve gerçekleşen vakalar için gerekli kayıtların tutularak ilgili resmi makamların bilgilendirilmesi sağlanmalıdır.

Şüpheli vakalarda, olası hastanın temasta bulunduğu kişi / kişileri, ziyaret ettiği alanları belirleyerek bu / buralardaki kişiler için gerekli bilgilendirme ve testlerin yaptırılması ve sonuçtan ilgili ve yetkili mercilere bilgi verilmesi sağlanmalıdır.

Hastalanan personelin işe dönüşünde “işe başlayabilir” raporu talep edilerek iş yeri hekimi tarafından onaylanması sağlanmalı ve ilgili çalışanın durumu yakından gözetilmelidir.

Çalışanların periyodik sağlık muayeneleri, aksatılmadan ve gerekli güvenlik önlemleri alınarak gerçekleştirilmelidir (“Yeni koronavirüs salgını”, 2020)

İşyeri girişlerinde ya da işveren tarafından yoğun giriş-çıkışların yaşandığı mahallerde görev yapan ateş ölçenlerin ve sağlık çalışanlarının koruyucu ekipmanı tam olmalıdır. Maske, eldiven gibi koruyucu donanım eksiksiz olarak kullanılmalı ve tedariki sağlanmalıdır.

Durumu Şüpheli bulunarak hastaneye sevk edilenlere mutlaka cerrahi maske takılarak tedbir alınmalıdır.

İşyerlerinde mümkün olduğunca çalışanların yakın temasta bulunmaları ve ekipman, araç, gereçlerin ortak kullanımını önlenmelidir.

Çalışanlar işe başlamadan önce ve çalışma süresince belirli aralıklarla en az 20 saniye boyunca ellerini su ve sabunla yıkamalıdır.

Yüzeylerin, ekipmanın ve çalışma ortamının diğer öğelerinin rutin olarak temizlenmesi ve dezenfekte edilmesi dahil olmak üzere düzenli temizlik uygulamaları sürdürülmelidir. Çalışma alanları, lavabo, tuvalet, banyo, merdiven korkulukları, musluk ve yemekhaneler, yatakhaneler, dinlenme alanları, giyinme/soyunma odaları, kapı, turnike gibi ortak kullanım alanlarında hijyen şartlarına uyulmalıdır.

Klavyeler ve diğer cihazlar da düzenli olarak temizlenmelidir. Mümkün olduğunca işçilerin diğer çalışanların telefonlarını, masalarını, ofislerini veya diğer çalışma araçlarını ve ekipmanlarını kullanmaları engellenmelidir.

İşyerlerinde görevli sağlık personeli tarafından çalışanlara uygulamalı etkin el yıkama eğitimleri verilmeli ve sağlığa uygunluk (hijyen) konusunda farkındalıkları arttırılmalıdır. El yıkama, günlük yaşantıda hem bireysel olarak, kişinin kendi sağlığı için hem de çalışma ortamında diğer kişilerin sağlığı için önem taşımaktadır. Çevre ile sürekli temasta olan eller

yoluyla taşınan bakteriler birçok hastalığın gelişimine neden olabilmektedir(Şahingöz,A,S.,Şık,A.2015:104).

Öksürme ve hapşırma durumlarında ağız ve burun tek kullanımlık mendil ile kapatılmalı, mendil kullanılmayan durumlarda dirseğin iç tarafı kullanılmalıdır. Eller yüz bölgesine temas ettirilmemelidir. Usulüne uygun el yıkama işlemi; her iş başlangıcında, çiğ besinlere dokunduktan sonra, her tuvalet çıkışında, öksürüp-hapşırdıktan sonra, sigara içtikten ve mendil kullandıktan sonra, saç, yara ve sivilcelere dokunulduğunda, kirli araç-gereçleri elledikten sonra, çöplerle temas ettikten sonra, paraya dokunduktan sonra mutlaka tekrarlanarak eller yıkanmalıdır((Şahingöz,A,S.,Şık,A.2015:105).

İşyerinde covid-19 olduğundan şüphelenilen veya teyit edilen biri varsa:

COVID-19'a maruz kalanları belirlemek için olası maruz kalma kriterleri (örneğin, kişinin gitmiş olabileceği alanlar) hakkında İSG Kurulu veya Hazırlık Ekibini bilgilendirerek, Sağlık Bakanlığı'nın tavsiyelerine uyulmalıdır. Hastalık şüphesi bulunan kişi maske takarak işyeri hekimine gitmeli ve muayenesi yapılarak şüpheli COVID-19 durumu bulunduğu takdirde etkilenen kişi diğer çalışanlardan izole edilerek daha önceden belirlenen ve enfeksiyonun yayılmasını önleyecek nitelikte olan kapalı alanda bekletilmelidir. Sağlık Bakanlığı'nın ilgili sağlık kuruluşu ile iletişime geçilerek sevki sağlanmalıdır(<http://www.dengegazetesi.com.tr/>)

Etkilenen çalışanın atıkları için Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği kapsamında işlem yapılmalıdır.

Etkilenen çalışanın tıbbi yardım beklerken lavaboya/banyoya gitmesi gerekiyorsa, mümkünse ayrı bir lavabo/banyo kullanımı sağlanmalıdır.

Etkinlikteki (toplantılar dâhil); tüm organizatörlerin, katılımcıların, hazır yemek servislerinin (mümkünse kumanya tipi) ve ziyaretçilerin iletişim bilgileri (cep telefonu numarası, e-posta ve kaldıkları adres vb.) kayıt altına alınmalıdır. Herhangi bir katılımcı şüpheli bir bulaşıcı hastalığa yakalanırsa, ayrıntılarının halk sağlığı yetkilileri ile paylaşılacağı açıkça belirtilerek, eğer bunu kabul etmezlerse, etkinliğe veya toplantıya katılımları engellenmelidir.

Tüm katılımcıların adları ve iletişim bilgileri en az bir ay boyunca saklanmalıdır. Katılımcı bilgilerinin saklanması, toplantıdan sonra bir veya daha fazla katılımcının hasta olduğunun öğrenilmesi halinde, katılımcıların adlarını ve iletişim bilgilerini içeren liste halk sağlığı yetkililerinin COVID-19'a maruz kalmış olabilecek kişileri izlemelerine yardımcı olacaktır.

Toplantı veya etkinlikteki bir şüpheli Covid-19 vakası olarak izole edilmişse, organizatör tüm katılımcılara bunu bildirmelidir. 14 gün boyunca belirtiler için kendilerini izlemeleri tavsiye edilmelidir. Kendilerini iyi hissetmezlerse, evde kalmalı ve ilgili halk sağlığı yetkilisine başvurmalıdır.

Bir çalışanın Covid-19 şüphesi bulunduğu takdirde işyeri hekimi ile iletişime geçmesi sağlanır ve Sağlık Bakanlığı'nın tedbirlerine uyulur. Sağlık kuruluşları tarafından rapor verilen çalışan, işvereni işyerine gitmeden bilgilendirmelidir. İşverenler, raporların geçerlilik süresi ile ilgili Sağlık Bakanlığı'nın, Aile, Çalışma ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı'nın ve diğer resmi makamların açıklamaları takip edilmelidir (İşyerlerinde Koronavirüs'e Karşı, 2020).

2.2.5.Güvenli Çalışma Uygulamaları:

Çalışanların hasta olduklarında evde kalmalarını teşvik eden, öksürük ve hapşırma görgü kurallarını içeren ve el hijyeninin önemini anlatan afiş/poster/talimatlar işyerinin girişine ve herkesin görebileceği diğer alanlara asılmalıdır.

İşçilerin çalışma yüzeylerini temizlemesi için kâğıt peçeteler, temassız çöp kutuları, el sabunu, en az % 60 alkol içeren alkol bazlı el temizleyicileri, dezenfektanlar ve tek kullanımlık havlular sağlanmalıdır.

Çalışanlara tek kullanımlık mendiller ve biyolojik atıklar için ayrı çöp torbaları sağlanmalı; temizlik personeline, çöplerin içeriğine temas edilmeden boşaltılması için gerekli uygulamalar yaptırılmalıdır.

Çalışma koşullarının riski kabul edilebilir seviyeye çekilmesi açısından tekrar ele alınmalı ve özellikle vardiya ve çalışan sayısının, riski en aza indirecek şekilde organize edilmesi üzerinde durulmalıdır.

Sosyal uzaklaşma, kademeli iş vardiyaları, küçültme işlemleri, uzaktan hizmet sunma ve diğer maruziyeti azaltıcı önlemler çalışanların mağduriyetini gözeterek düzenlenmelidir. Sosyal mesafeyi artırıcı uygulamaların yürürlüğe koyulması; çalışma alanlarında çalışanlar için güvenli mesafelerin görünür ve açık bir şekilde işaretlenmesi, çalışanların bu konuda eğitilmesi sağlanmalıdır.

Uzaktan çalışmanın gerçekleştirilemediği durumlarda mümkün olduğunca işçilerin diğer çalışanların telefonlarını, masalarını, ofislerini veya diğer çalışma araçlarını ve ekipmanlarını kullanmalarının engellenmesi üzerinde durulmalıdır. Bu konuda bilgilendirme yapılarak, işletme içi takip, kontrol zinciri oluşturulmalıdır.

Kişilerin çalışma koşullarının yarattığı durumlar ve bu durumların yaratabileceği riskler tekrar değerlendirilmelidir. Söz konusu değerlendirmeler yapılırken; çalışanların, çalışma süreleri boyunca ziyaret ettikleri ve ziyaret olasılığı olan, şirket içi ve şirket dışı alanlar, çalışma saatleri dışında, özel hayatlarında enfekte olmuş kişi / yerlerle temas olasılıkları, yaşlılık, bağışıklık sisteminin yetersiz olması, kronik hastalık sahibi olmaları, hamile olmaları, vb

Hasta kişilerin tanımlanması ve yalıtımı için izleklerin geliştirilmesi ve uygulanması gözetilmelidir.

Çalışanların, işletme dışında gerçekleştirmek zorunda oldukları tedarikçi ziyareti, toplantı, denetim, vb. çalışmalar için gerekli izlek ve önlemlerin, bu çalışmalar sırasında ortaya çıkabilecek COVID-19 bulaşma riski göz önünde bulundurularak tekrar değerlendirilmesi değerlendirilmelidir.

Çalışanların işyerine ulaşmalarını sağlayan servis / ulaşım araçlarında ek tedbir ihtiyaçlarının belirlenmesi; servis sayılarının artması gibi ekonomik boyutların yanı sıra, ilave servisleri kullanacak ilave personelden kaynaklanacak risklerin de kontrol altına alınması da düşünülmelidir.

Servis araçlarının özellikle sık temas edilen yüzeyleri başta olmak üzere temizlik ve hijyeni sık aralıklarla sağlanmalıdır. Servis ve toplu taşıma aracını kullanan çalışanların araç içerisindeki yüzeylere teması mümkün olduğunca azaltılmalıdır. Çalışanların işyerlerine giriş-çıkış kayıtları esnasında kullanılacak yöntemler fiziksel temasta bulunmayacakları şekilde düzenlenmelidir.

Zaruri olmayan seyahatlerin iptal edilmesi veya ertelenmesi, toplantıların internet destekli uygulamalar ile gerçekleştirilmesi sağlanmalıdır.

İşyerlerinde şüpheli vakalarda yalıtma ve karantina izleklerinin oluşturulması için ALO 184 Koronavirüs Danışma Hattı ve Sağlık Bakanlığına bağlı en yakın hastane ile iletişime geçilmesi konusunda ilgili personel uyarılmalı ve hasta sevk zinciri sistemi güncellenmelidir.

Resmi makamların tavsiye kararları ve İş Sağlığı ve Güvenliği Genel Müdürlüğü tarafından yayınlanan bilgilendirmelerin takip edilerek gereklerinin yapılması konusunda personel bilgilendirilmelidir.

Demokratik katılım hakkı, aidiyet duygusunu perçinlemek, müştereklik ve kurum kültürüne destek kapsamında çalışan görüş ve yaklaşımları önemlidir. İşyerinde Covid-19 enfeksiyonu salgınına karşı alınmış ve alınması gereken tedbirler hakkında (sosyal mesafe kuralına uyararak veya uzaktan iletişim araçları, vb.) çalışanlar ve/veya temsilcilerinin görüşleri alınmalı ve bu konulardaki görüşmelerde yer almaları ve katılımları sağlanmalıdır.

İşveren tarafından, Covid-19'a maruziyet riskinin azaltılması için: İşyerinde birden fazla işverenin bulunması durumunda birlikte hareket edilmesi ve uygulama birliğinin sağlanması mücadelenin başarısı için gerekmektedir.

2.2.6.Kişisel Koruyucu Donanımlar:

İşverenler, işlerini yaparken çalışanlarını güvende tutmak için gereken kişisel koruyucu donanımları sağlamakla yükümlüdür. Covid-19'a maruz kalma riskini en aza indirmede toplu koruma stratejisinin öncelikle uygulanması ve bu stratejinin mühendislik ve idari kontrollerle desteklenmesi en akılcı ve gerçekçi yöntemdir. Ancak bazı durumlarda maruziyeti sınırlandırmak ve çalışan mağduriyetini azaltmak açısından görev, durum ve koşullar kişisel koruyucu donanım kullanma zorunluğu da doğurabilir. KKD'lerin doğru kullanılması bazı maruziyetlerin önlenmesine yardımcı olabilirken, diğer önleme stratejilerinin yerini almamalıdır. KKD örnekleri arasında eldivenler, gözlükler, yüz siperleri, yüz maskeleri ve uygun olduğundasolunum koruması gibi kişisel koruyucu donanımlar bulunmaktadır.

Kişisel koruyucu donanımların kullanım şartları ve özellikle kullanılma süreleri; riskin derecesi, maruziyet sıklığı, her bir çalışanın iş yaptığı yerin özellikleri ve kişisel koruyucu donanımın performansı dikkate alınarak belirlenir (Kkd Yönt: md.6/c).

İşin özellikleri, çalışma koşulları, tehlike algısı, risk olgusu, yaşanmış iş kazaları, isg izlekleri gibi kriterler gözetilerek seçilen KKD'lar maksada uygun ve fonksiyonel olacak şekilde kullanılmalıdır.

Çalışanlar, 6331 sayılı Kanununun 19 uncu maddesine uygun olarak, iş sağlığı ve güvenliği ile ilgili aldıkları eğitim ve işverenin bu konudaki talimatları doğrultusunda kendilerine sağlanan kişisel koruyucu donanımları doğru kullanmakla, korumakla, uygun yerlerde ve uygun şekilde muhafaza etmekle yükümlüdür (Kkd Yönt:Md 8/2). KKD gerektiğinde tutarlı ve düzgün şekilde giyilmelidir. Kullanılan, takılan, giyilen ve taşınan KKD'ların ayrı bir risk oluşturmaması için düzenli olarak denetlenmesi ve bakım yapılmalıdır.

Çalışanlara verilen kişisel koruyucu donanımlar her zaman etkili şekilde çalışır durumda olmalıdır. Kişisel koruyucu donanımlar her kullanımdan önce kontrol edilmeli, koruma ve işlevsel olma özelliğini kaybeden KKD'ların yenilenmesi ve değiştirilmesi sağlanmalıdır. Zamanında ve yeterli miktarda, standartlara uygun KKD temin edilmesi ve çalışanların bu KKD'lerin bakımı, kullanımı ve bertarafı konusunda eğitilerek kullanımının sağlanması özel önem ve öncelik içermektedir.

KKD tipleri, COVID-19 ile enfekte olma riskini önleyecek özellikte olmalıdır. İşverenler önerilen KKD'lerle ilgili güncellemeler için OSHA, CDC, vb. web sitelerini düzenli olarak kontrol etmelidir. Yeni belirlenen kriterlere uygun KKD'lerin zamanında ve yeterli miktarda temini, mevcut piyasa şartlarındaki üretici ve dağıtıcıların yeterliliğine bağlı olduğundan ayrı bir risk faktörü olarak ortaya çıkmaktadır.

Kişisel Koruyucu Donanımların seçimi ve risk önceliğine göre dağıtımı önemlidir. Özellikle enfeksiyon şüphesi olan kişilerle doğrudan temas veya kontaminasyon riski bulunan çalışma ortamlarında, çalışanların tam kapalı göz koruyucu veya yüz koruyucu/siperlik (EN-166), koruyucu kıyafet (EN-14126), solunum koruyucu (EN-149/FFP2 veya FFP3) ventilsiz maskelerin ve eldivenlerin (EN ISO 374-5 ve virüs piktogramlı) kullanılması sağlanmalıdır.

Covid-19 ile enfekte olduğu bilinen veya olduğundan şüphelenilen hastaların 2 metre yakınında çalışanlar ve aerosol üretici izlekler uygulayanlar dâhil olmak üzere çalışanların solunum cihazı kullanmaları gerekir. Ulusal Mesleki Güvenlik ve Sağlık Enstitüsü (NIOSH) onaylı, N95 filtreli yüz maskesi respiratörleri veya daha iyisi, uygunluk testi, eğitim ve tıbbi muayeneleri içeren kapsamlı, yazılı bir solunum koruma programı bağlamında uygun olan maske kullanılmalıdır.

Tek kullanımlık N95 filtreli yüz maskeleri mevcut değilse, daha fazla koruma sağlayan ve çalışan konforunu artıran diğer maskeleri kullanılmalıdır.

Kontaminasyon; temiz olan bir ortama herhangi bir yolla istenmeyen zararlı maddelerin ve mikroorganizmaların herhangi bir yolla bulaşmasıdır(Şahingöz,A,S.,Şık,A.2015:104). Solunum cihazının toplu kontaminasyonunu önlemek için bir yüz maskesi üzerine yüz koruyucuları kullanılabilir. İşlev, uyum, dekontaminasyon yeteneği, imha ve maliyet gibi faktörleri göz önünde bulundurulmalıdır.

Maske eğitimi, seçimi, kullanımı (takma ve çıkarma dâhil), uygun bertaraf veya dezenfeksiyon, hasar muayenesi, bakım ve solunum koruma donanımının miktarları hakkında detaylı bilgi verilmelidir.

Covid-19 virüsüne karşı koruma amaçlı "tekrar kullanılamaz" anlamına gelen "NR" işareti bulunan maskelerin bulundurulması sağlanmalıdır.

İş giysileri ve koruyucu donanımlar, çalışma alanından ayrılmadan önce çıkarılmalı ve diğer giysilerden ayrı bir yerde muhafaza edilmesi sağlanmalıdır. Kirlenmiş bu giysilerin ve koruyucu ekipmanların virüsten arındırılarak temizliği sağlanmalı, gerektiği hallerde ise imha edilmelidir.

2.2.7. Eğitim çalışmaları:

Eğitim prensipleri (*Genellik ve Eşitlik Prensibi, Öncelik Prensibi, Bilmesi Gereken Prensibi, Yeterlilik Prensibi, Ferdin ve Toplumun İhtiyaçları prensibi*), kapsamında; gecikmesinde sakınca olmayan ve aciliyeti bulunmayan etkinlikler iptal edilmelidir. MMTT yaklaşımı doğrultusunda eğitime yönelik toplantılar sınırlandırılmalı ve kalabalık düzenlenmemelidir. Toplantılarda ve eğitim çalışmalarında sosyal mesafeye dikkat edilmeli, asgari sayıda kişi ile yapılmalıdır. Mümkün olduğunca çevrimiçi veya konferans görüşmesi yoluyla toplantılar düzenlenmelidir.

İşçilerin ücret, izin, güvenlik, sağlık ve bulaşıcı hastalık salgınları sırasında ortaya çıkabilecek diğer konular hakkında yeterli bilgiye sahip olmalarının sağlanması önemlidir. Bilgilendirme, bilinçlendirme ve farkındalık düzeylerini artırıcı eğitimler ve işlemler ilgili uzman personel aracılığıyla sosyal yalıtım ve mesafe kuralı gözetilerek verilmelidir.

Tüm çalışanların, herhangi bir yangıya, alerjiye veya zehirlenmeye neden olabilen, (genetik olarak değiştirilmiş olanlar da dâhil) biyolojik risk faktörlerinin (virüsler, bakteriler, mantarlar, küfler gibi mikroorganizmalar, hücre kültürleri, insan parazitleri), yaşamsal faaliyetlere etkisi ve önemi konusunda bilinçlendirilmesine yönelik eğitimlere önem verilmelidir. Bu kapsamda yaşanan bu süreci gözetenek Covid-19'un belirtileri, bulaşma ve korunma yolları konusunda eğitilmelerine yönelik çalışmalar öncelikle yapılmalıdır.

Çalışanlara verilecek olan iş sağlığı ve güvenliği eğitimleri uzaktan eğitim şeklinde, işyeri temizliği ve düzeni, kişisel hijyen ve sanitasyon, psikososyal risk faktörleri konuları önceliklendirilerek verilmelidir. Eğitimlerde aile ve toplumsal yaşama ilişkin öneriler de yer almalıdır.

Günlük kullanılan maske ve eldivenlerin tıbbi atık olarak bertarafı sağlanmalı, ayrıca atıkların yönetiminden sorumlu personel için ilave eğitim ve önlemler geliştirilmesine yönelik çalışmalar yapılmalıdır.

3.COVID-19'UN İŞVERENLERE YÖNELİK ETKİSİ:

İşletme süreç ve yönetiminde yönetsel araçlardan biri de kontrol hiyerarşisidir. Kontrol önlemlerinin tercih ve seçiminde öncelikle uygulama kolaylığı, etkililiği ve maliyeti göz önüne alınarak yöntemler belirlenmeye çalışılır. Her bir kontrol önleminin kendisine göre üstünlükleri ve eksiklikleri vardır. Diğer risk faktörlerinde olduğu gibi, Covid-19'dan korunmak için de tek bir kontrol yöntemi yeterli olmayacağı gibi, sistemsel bütünlük ve etkinlik açısından kontrol önlemleri kombinasyonu gerekecektir. Özel sektörde bir kısım işletme tarafından işyeri faaliyetleri ya durdurulmuş veya sınırlandırılmış ya da uzaktan/evden çalışma sistemine geçilmiştir. Uzaktan çalışma modelinin uygulanamayacağı işyerlerinde işverenler tarafından ilave iş sağlığı ve güvenliği tedbirlerinin alınması gerekmektedir.

Tüm bu uygulamalar, teknik ve idari tedbirler / değişiklikler, işveren için ilave maliyetler getirecektir. Bu önlemler için harcanacak bütçenin yanı sıra, değişen iş süreçlerine adaptasyonda yaşanabilecek sorunlar nedeniyle üretimde aksamalar, müşteri memnuniyetsizliği ve pazar kaybı yüksek olasılıklı sonuçların ortaya çıkacağı kaçınılmazdır. Özellikle, küçük ve orta ölçekli işletmeciler, ciddi mali krizlerle karşılaşarak kapanma noktasına gelebilirler. Covid-19, işletmelerin iş süreçlerindeki aksamalarına yönelik etkisinin yanı sıra, tüketicilerin alışveriş alışkanlıklarını da büyük oranda değiştirme potansiyeline sahiptir. Gerek ev izolasyonu gerekse bu süreçteki maddi kaygı ve kayıplar nedeniyle azalan / azalmakta olan tüketim alışkanlıkları nedeniyle işletmelerin ürettikleri ürünlere alıcı bulmaları büyük problem teşkil edebilir. Yaşanan süreç ve önümüzde yaşanacak süreci

değerlendirdiğimizde işletmeler açısından en önemli konu güven tazeleme, azalan pazar payını yükseltme ve sosyal kayıpları telafi olacaktır.

Azalan iş gücü ve artan stres faktörleri ile çalışmaya devam eden işyerlerinde, çalışanlar ile yönetim arasında anlaşmazlıklar doğması muhtemeldir. Süreç ve sonuçları hakkında uygun zamanda ve yeterince bilgilendiril(e)meyen çalışanların, üretim sürecini aksatıcı davranışlarda bulunmaları beklenebilir. İşveren, tüm süreci titizlikle ve gerektiği gibi yönetse de Covid-19, tüm çalışanların zihninde ağır bir yük olarak çalışan konsantrasyon ve dikkatini azaltabilir ve iş kazalarının artmasına neden olabilir.

Covid-19'a iş yerindeki faaliyetleri nedeniyle yakalanan çalışanlar, başlatacakları hukuki süreçlerle, işverenler için hem maddi hem de iş yoğunluğunu arttırıcı ayrı bir sorun teşkil edebilir. Covid-19 nedeniyle işten ayrılan, ayrılması gereken çalışanların hukuki süreçlerini yönetmek için işverenler finans ve zaman kaynağı yaratmak zorundadır. Bu hukuki süreçlerin, geçmişteki yargı kararlarına bakarak işveren aleyhine ciddi maddi kayıplarla sonuçlanabileceği de öngörülebilir.

Risk değerlendirmelerinin, acil durum planlarının revize edilmesi, giriş / çıkış izleklerindeki yenilikler, iş süreçlerindeki yeni uygulamalar için yetkin çalışanların istihdam edilmesi, gerekirse danışmanlık firmalarından hizmet alınması gerekebilir ki, bu da ilave maliyet ve zaman demektir. Bu yeni planlara, uygulamalara ve süreçlere uyum için çalışanların bilinç ve farkındalıklarını arttırmaya yönelik ilave eğitimler gerekebilecektir.

Covid-19'un, işletmeler ve çalışanlar için büyük maddi problemlere yol açması beklenmektedir. Bununla birlikte, bu süreçte hem işverenlerin hem de çalışanların "sağlık ve güvenlik" bilincinin artması, bir fırsat olarak değerlendirilebilir. COVID-19, risk değerlendirmelerinin ve acil durum planlarının, "proaktif" bir şekilde hazırlanmasının ne kadar önemli olduğunu göstermiştir. Yetkin, eğitilmiş, öngörülü personel istihdamının, kriz zamanlarını yönetmekteki en etkin anahtarlardan biri olduğu; "yeterli sayıda personel" tanımının, kriz süreçlerini de kapsayacak şekilde güncellenmesi gerektiği gerçeği bir kez daha su yüzüne çıkmaktadır.

4. SONUÇ VE DEĞERLENDİRME:

Covid-19 için uygulanması gereken reaktif tedbirler nedeniyle iş süreçlerin uzaması; işletmelerin finansal ve itibar kayıplarına neden olabilir.

İşçi devamsızlığının artması, azal(t)ılmış bir işgücü ile temel operasyonları yürütme seçeneklerini gündeme getirmektedir. Operasyonlara devam edebilmek için farklı işlerde çalışan personellerin, daha önce yapmadıkları işlerde görevlendirilmesi, yetkin olmadıkları işlerde çalıştırılması ve artan iş yükü ve stresi nedeniyle meslek hastalığı ve iş kazalarında da artışlar olması muhtemeldir. İşyeri risk etmenleri zincirinde psikososyal risklerin diğer risk etmenlerine nazaran daha öne çıkacağı gerçeğini görerek şimdiden tedbir alma seçeneği göz ardı edilmemelidir.

Unutulmaması gereken konulardan biri de Covid-19 nedeniyle gerçekleştirilen uygulamaların hukuki sonuçlarıdır. Bu süreçte uygulanan ücretli / ücretsiz izin, işten çıkarma, mesai saatlerini / vardiyaları değiştirme gibi uygulamaların pek çok hukuki sonucu doğurması göz önünde bulundurulmalıdır.

6331 sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Kanunu'nun 13. maddesinde, "ciddi ve yakın tehlike ile karşı karşıya kalan çalışanların iş sağlığı ve güvenliği kuruluna, kurulun bulunmadığı işyerlerinde ise işverene başvurarak durumun tespit edilmesini ve gerekli tedbirlerin alınmasına karar verilmesini talep edebileceği" belirtilmiştir. İşçilerin, gerekli tedbirler alınıncaya kadar çalışmaktan kaçınma hakkı bulunmakla beraber, talep etmelerine rağmen gerekli tedbirlerin alınmaması halinde İş Kanunu'nun 24. maddesine dayanarak iş sözleşmelerini haklı nedenle feshetme hakkı bulunmaktadır (6331:2012,4857:2003).

Tehlike tespit ve gözetiminde ve kabul edilebilir risk seviyesi anlayışında çalışanlar açısından tolerasyon seviyesinin düşebileceği ve yasal hakların kullanılması konusunda daha dirençli olabilecekleri değerlendirilmelidir.

İşletmeler, tüm bunları göz önünde bulundurarak çalışma sürelerini, vardiyalarını, çalışan sayılarını gözden geçirmek ve gelecek için proaktif bir yönetim modeli benimsemek durumundadır.

Ortak akıl, uzmanlar yaklaşımı ve profesyonel anlayışla yapılmış risk değerlendirmesi ve yönetimi, işletmelerin Covid-19 sürecinde gerekli tedbirlerin belirlenmesi için en etkili anahtardır. Acil durum planlarının, sağlıkla ilgili riskleri de göz önünde bulundurarak öncelikle güncellenmesi gerekmektedir. İşletmeler için, Covid-19, Sanayi Devri'nden sonra ortaya çıkan en büyük krizlerden biridir ve işletmelerin kriz yönetimi konusunda ne kadar etkin olduklarını görecekları bir sınavdır.

Proaktif çalışmalarla, olası krizlere hazırlanmış işletmeler, bu zorlu süreci reaktif bakış açısıyla yönetilen işletmelere göre daha kolay atlatacaklardır. Covid-19, bir kez daha göstermiştir ki, iş ve çalışan sağlığı ve güvenliği, işletme bütünlüğü ve varlık yönetimi kapsamında işletmelerin olmazsa olmazıdır. Yasal gereklilikler yerine getirilsin diye kâğıt üzerinde yapılan, sahada "miş gibi" gerçekleştirilen iş güvenliği uygulamaları, yarardan çok zarar getirmektedir. Risk değerlendirmeleri, acil durum planları ve kriz yönetim modelleri; işletmelerin hayatta kalmasını sağlayacak hususlardan biridir ve işverenin gönüllü ve bilinçli liderliğinde, konusunda uzman, yetkin ve tecrübeli personellerce yürütülmeli ve tüm işletme çalışanları tarafından gönüllülük ve bilinçle uygulanmalıdır.

Sonuç olarak; dünya tarihsel süreç içinde sonuçları itibariyle acı olaylarla dolu çeşitli pandemik vakalarla karşı karşıya kalmıştır. Bu dönemlerde ortak akıl ve birlikteliğin getirdiği güç sonucu bu vakaların üstesinden gelinmiştir. Hiç şüphesiz bu vakanın da nihayetinde son bulacağı muhakkaktır. Ancak dünya eski dünya olur mu, bunu şimdiden kestirmek pek mümkün görülüyor. Meydana gelmiş pandemik ve epidemik olayların yarattığı sorunların aşılmasında toplumsal görevdeşlik yaratılması önemlidir. İşletmelerin geleceği açısından durumu çok yönlü değerlendirmek, geleceğe yönelik planlamaları ve alınması gereken önlemleri şimdiden ayrıntılı olarak düşünmek ve işletme hedef ve stratejilerini kurgulamak liderlerin yaratıcılığı ve gücünde saklıdır. Ayrıca İşveren, işveren vekilleri ve yöneticiler doğru örneği belirlemede önemli bir rol oynadığından çalışanlarına her durumda örnek olmalı ve güvenlik kültürünün oluşumuna ciddi ve önemli katkı sağlamalıdır.

Yaşanan her kriz beraberinde çeşitli sorunlar getirir ve örgütsel sorunların ortaya çıkmasını sağlar. İç ve dış değişim ve gelişim süreçlerine yönelik kaybolan uyum yeteneğinin yeniden kazanılması ve yeni stratejilerin oluşturulmasına olanak verir. Küresel, bölgesel ve yerel dinamiklerin itici ve kapsayıcı gücü ile yeni avantajlar ve ekonomik çıkarlar için fırsat oluşturur. Geleneksel yönetim tekniklerinde hızlı bir değişim sağlanması söz konusu olur.

Örgütün mevcut bütün unsurlarının (ekonomik, sosyal, kültürel, fiziki, mali, beşerî) yeniden ele alınmasını, sistemin topyekûn gözden geçirilmesi ve yaşanması muhtemel krizler için daha etkin, daha efektif, daha güçlü, donanımlı ve daha dirençli hâle gelmenin yollarının aranması ve önlemlerin alınmasına olanak sağlar.

Çalışanlarda sürdürülebilir ve kalıcı istikrarın değişim ve gelişmede aranması gerektiği düşüncesinin oluşmasına olanak sağlar. Unutulmamalıdır ki sonuçta pandemi krizini fırsata dönüştüren işletmeler bu süreçte kazanacaklardır.

Kaynaklar:

- ŞAHİNGÖZ AKAR,S.,ŞIK,A.,*Konaklama Ve Beslenme İşletmelerinde İş Sağlığı Ve Güvenliği*, Detay Yayıncılık,Ankara,2015,Sf:104-105
- EROL,H.,*İş Sağlığı ve Güvenliği Uygulamalı El Kitabı*,Nobel Yayınları,Ankara,2016,Sf:2
- SELEK,H.S.,*İş Sağlığı Ve Güvenliği(İSG) –Temel Konular, Seçkin Yayınları,Ankara;2016,Sf;76*
- 4)TEMİR,A.,*Açıklamalı Ve Uygulamalı İş Sağlığı VE Güvenliği*, Yaklaşım Yayıncılık,Ankara,2014,Sf;56
- Gerek,N., *İşçi Sağlığı Ve İş Güvenliği*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları,2006,Sf;45-46
- ORAL,İ., *İş Sağlığı Ve Güvenliği*, Eskişehir, Anadolu Üniversitesi Yayınları,2013,,Sf;45-46
- *Günlük Hayatımız Ve İş Sağlığı Ve Güvenliği Rehberi*, Hayatımızın Her Alanında Yaşam Kalitemizi Yükseltmek İçin Teorik Ve Pratik Öneriler, İBB Basımevi, İstanbul Büyükşehir Belediyesi, İstanbul,2016 sf:18
- Kılış, İ. Ve Demir, S. (2012). İşverenin İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimi Verme Yükümlülüğü Üzerine Bir İnceleme. *Çalışma İlişkileri Dergisi*, 1, 23-47.
- Korkmaz, A. & ve Avsallı, H. (2012). Çalışma Hayatında Yeni Bir Dönem: 6331 Sayılı İş Sağlığı ve Güvenliği Yasası. *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 26, 153-167.
- Sipahi, İsmet (2006) *İş Sağlığı ve Güvenliğinde Eğitimin Önemi*, *İş Sağlığı ve Güvenliği Dergisi*, 30, 24-27.
- Aytaç,S., *İş Kazalarını Önlemede Güvenlik Kültürünün Önemi*, *Türk Metal Dergisi*, Ankara,2011,sf;30-34
- *Çalışanların İş Sağlığı ve Güvenliği Eğitimlerinin Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*, Resmî Gazete, S: 25426, 07.04.2004
- *Geçici veya Belirli Süreli İşlerde İş Sağlığı ve Güvenliği Hakkında Yönetmelik*, Resmî Gazete, S: 25463, 15.05.2004
- *İş Sağlığı ve Güvenliği Hizmetleri Yönetmeliği*, Resmî Gazete, S: 27768, 27.11.2010
- 6331 Sayılı İş Sağlığı Ve Güvenliği Kanunu, (2012 Yayımlandığı Resmî Gazete: Tarih: 30/6/2012 Sayı: 28339) Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, “Mevzuat bilgi sistemi”, [http:// www. mevzuat.gov.tr](http://www.mevzuat.gov.tr).
- 4857 Sayılı İş Kanunu (2003) , Resmi Gazete tarih: 10/06/2003, Sayı 25134, Başbakanlık Mevzuatı Geliştirme ve Yayın Genel Müdürlüğü, “Mevzuat bilgi sistemi”, [http:// www.mevzuat.gov.tr](http://www.mevzuat.gov.tr)
- Kişisel Koruyucu Donanımların İşyerlerinde Kullanılması Hakkında Yönetmelik, (Resmî Gazete 11 Şubat 2004, Sayı: 25370)

- Tıbbi Atıkların Kontrolü Yönetmeliği, 25 Ocak 2017, Resmî Gazete Sayı: 29959
- 19)Anonim,2020,<https://www.isgturkiye.com/konu/is-sagligi-ve-guvenligi-yonunden-isveren-vekili-kimdir.3455/> Erişim Tarihi: 13.04.2020
- 20)Anonim,2020, <http://pharmetic.org/covid-19-olgularinda-antiviral-tedavide-hidroksiklorokin-sulfat-surup-formulu>, Erişim Tarihi; 21.04.2020
- 21)Anonim,2020 <http://virgulat.com/koronavirus-hakkinda-neler-biliniyor/6232>, Erişim Tarihi; 29.04. 2020
- 22)Anonim, 2020, <https://www.isteutopyaisg.com/blog/coronavirus/> Erişim Tarihi; 21. 04.2020
- 23) Anonim,2020, <https://tr.wikipedia.org/wiki/COVID-19>) Erişim Tarihi: 24. 04.2020
- 24)Anonim,2020,<https://istanbulvizyonosg.com/blog/isyerlerinde-coronavirusele-mucadele/> Erişim Tarihi; 03 05 2020
- 25) Anonim,2020, <https://www.eforosgb.com/covid-19-kapsaminda-sikca-sorulan-sorular-ve-cevaplari/> Erişim Tarihi; 02 Mayıs 2020
- 26) Anonim,2020, <https://www.ilo.org/ankara/areas-of-work/covid19/lang--tr/nextRow--0/index.htm>) İLO yayınları Erişim Tarihi: 02.05.2020
- 27)Aile Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İSG Genel Müdürlüğü [https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/40966/covid-19-Aile Çalışma Ve Sosyal Hizmetler Bakanlığı İSG Genel Müdürlüğü Yayınladığı Sıkça Sorulan Sorular](https://www.ailevecalisma.gov.tr/media/40966/covid-19-Aile%20Çalışma%20Ve%20Sosyal%20Hizmetler%20Bakanlığı%20İSG%20Genel%20Müdürlüğü%20Yayınladığı%20Sıkça%20Sorulan%20Sorular). Erişim Tarihi: 09.05.2020
- 28) Anonim,2020, <https://www.bbc.com/turkce/haberler-dunya-51177538> Erişim Tarihi: 01.05.2020
- 29)Anonim,2020,<https://www.milliyet.com.tr/gundem/corona-virusu-covid-19-ilkbelirtileri-nelerdir-nasil-bulasir-6171188>. Erişim Tarihi: 06.04.2020
- 30)http://med.ege.edu.tr/files/med/icerik/covid-19_icin_isyeri_hazirlama_rehberi.pdf Erişim Tarihi: 13.04.2020
- 31) <http://www.dengegazetesi.com.tr/birlikte-basaracagiz-16655yy.htm> Erişim Tarihi: 29.04.2020
- 32)Anonim,2020, [https://tarsus.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_04/02145351okul-Kurumlarda Coronavirus SalgYnY Acil Durum Eylem PlanY.pdf](https://tarsus.meb.gov.tr/meb_iys_dosyalar/2020_04/02145351okul-Kurumlarda_Coronavirus_SalgYnY_Acil_Durum_Eylem_PlanY.pdf), Erişim Tarihi: 14.04.2020
- 33) Anonim (2020) <http://www.akbulutakademi.com.tr/category/akbulut-akademi>,Erişim Tarihi: 16.04.2020

GEÇİŞ EKONOMİLERİNDE HÜKÜMET HARCAMALARI VE EKONOMİK BÜYÜME İLİŞKİSİ: PANEL EŞBÜTÜNLEŞME VE PANEL NEDENSELLİK ANALİZLERİ

(Sayfa 28-35)

Dr. Öğretim Üyesi **Mehmet Emre ÜNSAL**
*İstanbul Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi,
İktisat Anabilim Dalı, mehmet.unsal@istanbul.edu.tr*

Özet

Bu çalışma geçiş ekonomilerinde hükümet harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, 1995-2017 dönemi verileri kullanılarak Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizleri yapılmaktadır. Bu analizlerde bağımlı değişken olarak reel GSYİH; bağımsız değişkenler olarak ise toplam hükümet harcamaları ile hükümet tarafından yapılan eğitim, sağlık, genel kamu hizmetleri, ekonomik işler, savunma ve kamu düzeni harcamaları kullanılmaktadır. Durağanlık, birimler arası korelasyon ve homojenlik testlerinin sonuçları doğrultusunda, ekonometrik analiz Gengenbach, Urbain & Westerlund EC Eşbütünleşme ve Dumitrescu & Hurlin Panel Granger Nedensellik Testleri ile yapılmıştır. Kısa dönemli katsayılar Havuzlanmış EKK, Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Modelleri ile ayrı ayrı tahmin edilmiştir. Analiz sonuçlarına göre, geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları ve hükümetin kamu düzeni harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken, hükümetin ekonomik işler harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisi bulunmaktadır. Diğer hükümet harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkileri ise istatistiksel olarak anlamsızdır.

Anahtar Kelimeler: Hükümet Harcamaları, Ekonomik Büyüme, Geçiş Ekonomileri, Panel Eşbütünleşme Analizi, Panel Nedensellik Analizi.

The Relation of Government Expenditures and Economic Growth in Transition Economies: Panel Cointegration and Panel Causality Analyses

Abstract: This study aims to investigate the relationship between government expenditures and economic growth in transition economies. For this purpose, Panel Cointegration and Panel Causality Analyses are performed by using the data of 1995-2017 period. In these analyses, real GDP is used as dependent variable; total government expenditures and education, health, general public services, economic affairs, defense and public order expenditures of the government are used as independent variables. In accordance with the results of stationarity, cross sectional dependence and homogeneity tests, econometric analysis was done by Gengenbach, Urbain & Westerlund EC Cointegration and Dumitrescu & Hurlin Panel Granger Causality Tests. Short-term coefficients were separately estimated by Pooled OLS, Fixed Effects and Random Effects Models. According to the results of the analysis, in transition economies, while total government expenditures and public order expenditures of government affect economic growth positively, economic affairs expenditures of government have a negative effect on economic growth. The effects of the other government expenditures on economic growth are statistically insignificant.

Keywords: Government Expenditures, Economic Growth, Transition Economies, Panel Cointegration Analysis, Panel Causality Analysis.

1. Giriş

Hükümet harcamaları önemli bir maliye politikası aracı olarak bir ülke ekonomisinin makro iktisadi göstergelerini etkileyebilme gücüne sahiptir. Bu göstergeler arasında, hükümetlerin de politika geliştirirken belirledikleri hedefle doğrultusunda; ekonomik büyüme, işsizlik ve enflasyon ön plana çıkmaktadır. Hükümet harcamaları yoluyla yapılan genişletici bir maliye politikası, özellikle Keynesyen anlayış çerçevesinde toplam talep artışıyla başlayan ve nihayetinde toplam üretimi ve toplam arzı çoğaltan bir mekanizmayı harekete geçirecektir. Bunu sonucu olarak ekonomik büyümenin hızlanması ve artan istihdam hacmi ile birlikte işsizlik oranının azalması beklenecektir. Buna karşın, özellikle talep kaynaklı enflasyonu baskılamak amacıyla hükümet

harcamalarını azaltarak yapılan daraltıcı bir maliye politikası, enflasyonu düşürerek fiyat istikrarını sağlama hedefine odaklanacaktır. Modern ekonomilerde fiyat istikrarını sağlama görevi ve bu görev doğrultusunda para politikası araçlarını kullanma yetkisi merkez bankalarına verildiği için, hükümetler daraltıcı politikalarla ziyade ekonomik büyümeyi ve istihdam artışını hedefleyen genişletici politikalarla öncelik vermektedir. Bu şekilde genişleyen iktisadi aktivite ile birlikte büyüyen ekonomi ve artan istihdam oranı, beraberlerinde getirecekleri tüketim ve refah artışı sayesinde toplum gözünde hükümetlerin başarılı olma ihtimalini de artıracaktır. Teorik olarak geliştirilen bu öngörülere karşı, yine iktisat teorisi kapsamında genişletici maliye politikalarının olumsuz etkileri olarak öne sürülen dışlama etkisi ve fiyat istikrarındaki bozulmalardan kaynaklanan iktisadi belirsizlikler, hükümet harcamaları ile temel iktisadi göstergeler arasındaki ilişkileri uygulamalı olarak araştırmayı zorunlu kılmaktadır.

Bu çalışma hükümet harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi, hükümet harcamalarının farklı kalemleri üzerinden, geçiş ekonomilerine ait verileri kullanarak araştırmayı amaçlamaktadır. Bu amaçla, 1995-2017 dönemi için Panel Eşbütünlük ve Panel Nedensellik Analizleri yapılmaktadır. Bu analizlerde geçiş ekonomilerini temsilen ve ilgili verilere ulaşılabilen Çekya, Estonya, Macaristan, Letonya, Litvanya, Polonya ve Slovakya'ya ait zaman serileri kullanılmaktadır. Çalışmayı başlatan hipotez "geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları ile hükümet tarafından yapılan eğitim, sağlık, genel kamu hizmetleri, ekonomik işler, savunma ve kamu düzeni harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir" şeklindedir. Çalışma; giriş, literatür taraması, yöntem ve veri seti, ekonometrik analiz ve sonuç bölümlerinden oluşmaktadır.

2. Literatür Taraması

Hükümet harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştıran uygulamalı çalışmaların bir kısmı, bu çalışmada kullanılan veri seti ve yöntem ile birlikte elde edilen sonuçları da kapsayacak şekilde Tablo 1'de gösterilmektedir.

Tablo 1. Literatür Taraması

YAZAR	VERİ SETİ	YÖNTEM	SONUÇ
Kolluri, Panik ve Wahab (2000)	1960-1993 dönemi G7 ülkeleri	Panel Eşbütünlük Testi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli	Hükümet harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli çift yönlü bir nedensellik vardır.
Altunç (2011)	1960-2009 dönemi Türkiye	ARDL Sınır Testi ve VAR Granger Nedensellik Analizi	Toplam hükümet harcamaları ve hükümetin yatırım harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif, hükümetin tüketim harcamaları ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Muhsin (2003)	1971-2000 dönemi Türkiye	KED Eşbütünlük Analizi ve Vektör Hata Düzeltme Modeli	Hükümetin eğitim ve sosyal güvenlik harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif, sağlık harcamaları ekonomik büyümeyi negatif etkilemektedir.
Huang (2006)	1979-2002 dönemi Çin ve Tayvan	UECM Sınır Testi ve Granger Nedensellik Analizi ve	Hükümet harcamaları ve ekonomik büyüme arasında ne kısa ne de uzun dönemde bir nedensellik vardır.
Angelopoulos, Economides ve Kammas (2007)	1970-2000 dönemi OECD ülkeleri	Panel EKK Regresyon Analizi	Hükümet harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif etkilemektedir.
Bose, Haque ve Osborn (2007)	1970-1990 dönemi gelişmekte	Panel EKK Regresyon Analizi ve İçsellik Testi	Hükümetin yatırım harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken, hükümetin cari harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi istatistiksel olarak

	olan ülkeler		anlamsızdır.
Gül ve Yavuz (2010)	1996-2008 dönemi Avrupa Birliği ülkeleri ve Türkiye	Pedroni Panel Eşbütünleşme Analizi	Ekonomik büyüme ve kamu harcamaları arasında uzun dönemli çift yönlü bir nedensellik vardır.
Lamartina ve Zaghini (2011)	1970-2006 dönemi OECD ülkeleri	Pesaran PMG Modeli, Panel ARDL Sınır Testi ve Panel Regresyon Analizi	Hükümet harcamaları ve ekonomik büyüme arasında korelasyon bulunmaktadır ve bu korelasyon düşük gelirli ülkelerde daha güçlüdür.
Magazzino (2012)	1990-2010 dönemi Avrupa Bölgesi	Westerlund Panel Eşbütünleşme Analizi ve Panel VAR Granger Testi	Hükümetin savunma ve konut harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir nedensellik bulunmaktadır. Kısa dönemli nedensellikler ülkeden ülkeye farklı sonuçlar vermektedir.
Odhiambo (2015)	1980-2013 dönemi Güney Afrika	ARDL Sınır Testi ve Granger Nedensellik Analizi	Hükümet harcamaları ve ekonomik büyüme arasında kısa dönemli çift yönlü bir nedensellik varken, nedenselliğin yönü uzun dönemde ekonomik büyümeden hükümet harcamalarına doğrudur.
Telek ve Telek (2016)	1998-2015 dönemi Türkiye	Varyans Ayrıştırma Analizi, Etki-Tepki Analizi ve VAR Granger Nedensellik Testi	Hükümet harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tek yönlü bir nedensellik vardır.
Kiraz ve Gümüş (2017)	1995-2013 dönemi OECD ülkeleri	Pedroni Panel Eşbütünleşme Testi ve Panel Pairwise Granger Nedensellik Analizi	Hükümetin savunma, sağlık ve eğitim harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif bir ilişki vardır.
Kamacı ve Kılıç (2018)	1996-2015 dönemi OECD ülkeleri	Panel Granger Nedensellik Test	Kamu harcamaları ile ekonomik büyüme arasında çift yönlü bir nedensellik vardır.
Dudzevičiūtė, Šimelytė ve Liučvaitienė (2018)	1995-2015 dönemi Avrupa Birliği	Korelasyon Analizi, Granger Nedensellik Testi ve Regresyon Analizi	Hükümet harcamaları ile ekonomik büyüme arasında korelasyon bulunmaktadır fakat pozitif ve negatif ilişkiler ülkeden ülkeye farklılıklar göstermektedir.
Karagianni, Pempetzoglou ve Saraidaris (2019)	1995-2009 dönemi Birleşik Krallık	Doğrusal Olmayan Diks ve Panchenko Yaklaşımı ile VAR Granger Nedensellik Analizi	Hükümet harcamaları ile ekonomik büyüme arasında herhangi bir doğrusal olmayan nedensellik bulunmamaktadır.

3. Yöntem ve Veri Seti

Geçiş ekonomilerine ait 1995-2017 dönemi verilerini kullanarak, hükümet harcaması kalemleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayan bu çalışmada ekonometrik tahminler Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizleri ile yapılacaktır. Bu analizlerde, ülkelere ait reel gayrisafi yurtiçi hâsıla verileri bağımlı değişken olarak; toplam hükümet harcamaları ile hükümet tarafından yapılan eğitim, sağlık, genel kamu hizmetleri, ekonomik işler, savunma ve kamu düzeni harcamaları verileri bağımsız değişkenler olarak kullanılmaktadır. Tablo 2'de görülen regresyon modeli üzerinden yapılacak olan analizlerde yer alan bütün değişkenler OECD veri tabanından elde edilmiştir ve modelde doğal logaritmaları alınarak kullanılmaktadır.

Tablo 2. Regresyon Modeli

$GDP_{it} = \beta_0 + \beta_1 GOV_{it} + \beta_2 EDU_{it} + \beta_3 HE_{it} + \beta_4 GEN_{it} + \beta_5 ECON_{it} + \beta_6 DEF_{it} + \beta_7 ORD_{it} + U_{it}$	
Değişken	Açıklama
GDP	Reel Gayrisafi Yurtiçi Hâsıla
GOV	Toplam Hükümet Harcamaları
EDU	Hükümetin Eğitim Harcamaları
HE	Hükümetin Sağlık Harcamaları
GEN	Genel Kamu Hizmetleri
ECON	Hükümetin Ekonomik İşler Harcamaları
DEF	Hükümetin Savunma Harcamaları
ORD	Kamu Düzeni Harcamaları
U	Hata Terimi

4. Ekonometrik Analiz

Bu çalışmada hükümet harcaması kalemleri ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi ekonometrik olarak analiz edebilmek için sırasıyla; durağanlık, birimler arası korelasyon, homojenlik, eşbütünleşme ve nedensellik testleri yapılacaktır. Özellikle durağanlık, birimler arası korelasyon ve homojenlik testlerinden elde edilen sonuçlar, eşbütünleşme ve nedensellik analizlerinin hangi yöntemler ile yapılacağı hususunda belirleyici olacaktır. Bu doğrultuda; durağanlık için yapılan Im-Pesaran-Shin Birim Kök Testi sonuçları Tablo 3'te, birimler arası korelasyon için yapılan Pesaran CD Testi ve homojenlik için yapılan Swamy S Testi sonuçları ise Tablo 4'te görülmektedir.

Tablo 3. Im-Pesaran-Shin Birim Kök Testi

Değişken	Düzey		İlk Farklar	
	İstatistik	P-Value	İstatistik	P-Value
GDP	0.5711	0.7160	-4.2954	0.0000
GOV	0.8473	0.8016	-4.4529	0.0000

EDU	0.4799	0.6843	-4.4078	0.0000
HE	-0.5902	0.2775	-5.0269	0.0000
GEN	0.4029	0.6565	-5.4314	0.0000
ECON	0.4567	0.6761	-6.6435	0.0000
DEF	1.0395	0.8507	-5.8520	0.0000
ORD	0.7725	0.7801	-5.0341	0.0000

Tablo 4. Birimler Arası Korelasyon ve Homojenlik

Test	İstatistik	P-Value
Pesaran CD Testi	21.73	0.0000
Swamy S Testi	234.78	0.0000

Tablo 5. Gengenbach, Urbain & Westerlund EC Eşbütünleşme Testi

d.y	Coef	T-bar	P-Value
y(t-1)	-1.178	-3.489	>0.1

Tablo 3'te görülen Im-Pesaran-Shin Birim Kök Testi sonuçlarına göre modelde kullanılan bütün seriler düzeyde birim kök içeriyorken, ilk farklar alındığında durağan hale gelmektedir. Tablo 4'te görülen Pesaran CD Testi sonucuna göre modelde yatay kesit bağımsızlığı bulunduğunu iddia eden H₀ hipotezi reddedilmektedir. Buna göre modelde birimler arası korelasyon bulunmaktadır. Yine Tablo 4'te görülen Swamy S Testi sonucuna parametreler için homojenliği öngören H₀ hipotezi reddedilmektedir. Buna göre modelde parametreler için heterojenlik söz konusudur. Bu sonuçlar doğrultusunda, birimler arası korelasyon ve heterojenlik varsayımları altında, Panel Eşbütünleşme Analizinin söz konusu varsayımlar ile uyumlu olan Gengenbach, Urbain & Westerlund EC Eşbütünleşme Testi ile yapılması gerekmektedir. Gengenbach, Urbain & Westerlund EC Eşbütünleşme Testi sonuçları Tablo 5'te görülmekte ve y(t-1) için hesaplanan katsayının %5'lik düzeyde istatistiksel olarak anlamsız olduğu tespit edilmektedir. Buna göre modeldeki değişkenler arasında eşbütünleşme ilişkisi yoktur. Bu şekilde, geçiş ekonomilerinde hükümet harcaması kalemleri ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığı belirlenmiştir. Bu sonuç, değişkenler arasındaki kısa dönemli nedenselliklerin Panel VAR Analizi çerçevesinde test edilmesi gerektiğini göstermektedir. Modelin birimler arası korelasyon ve heterojenlik varsayımlarını içerdiği daha önce tespit edildiği için, Panel VAR Analizinin, bu varsayımlar ile uyumlu olan Dumitrescu ve Hurlin Panel Nedensellik Testi ile yapılması gerekmektedir (Tatoğlu, 2018: 66-251). Dumitrescu & Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi sonuçları Tablo 6'da görülmektedir.

Tablo 6. Dumitrescu & Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi

Değişken	Z-bar	P-Value
GOV	3.1452	0.0017
EDU	1.3428	0.1793
HE	1.4148	0.1571

GEN	0.4504	0.6524
ECON	5.1285	0.0000
DEF	2.8705	0.0041
ORD	10.3845	0.0000

Tablo 6'da görülen Dumitrescu & Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre; bağımsız değişkenden bağımlı değişkene doğru bir nedensellik olmadığını iddia eden H0 hipotezi toplam hükümet harcamaları, hükümetin ekonomik işler harcamaları ve kamu düzeni harcamaları için reddedilirken, diğer harcama kalemleri için kabul edilmektedir. Buna göre; geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları, hükümetin ekonomik işler harcamaları ve kamu düzeni harcamalarından ekonomik büyümeye doğru kısa dönemli bir nedensellik bulunmaktadır.

Geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları, hükümetin ekonomik işler harcamaları ve kamu düzeni harcamalarından ekonomik büyümeye doğru tespit edilen kısa dönemli nedensellikten sonra, kısa dönemli katsayıları tahmin edebilmek adına Panel Regresyon Analizinin yapılması gerekmektedir. Bu doğrultuda Havuzlanmış En Küçük Kareler, Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Modelleri ile ayrı ayrı yapılan Panel Regresyon Analizi sonuçları Tablo 7'de görülmektedir.

Tablo 7. Panel Regresyon Analizi Sonuçları

Değişken	Havuzlanmış EKK		Sabit Etkiler		Tesadüfi Etkiler	
	Katsayı	P > t	Katsayı	P > t	Katsayı	P > t
	Wald chi2: 516.52 Prob > chi2: 0.0000 R ² : 0.7750		F: 163.78 Prob > F: 0.0000 R ² : 0.7749		Wald chi2: 516.52 Prob > chi2: 0.0000 R ² : 0.7750	
GOV	0.6427671	0.000	0.636545	0.000	0.6427671	0.000
ECON	-0.0949165	0.001	-0.0937117	0.002	-0.0949165	0.001
ORD	0.3034941	0.000	0.3040591	0.000	0.3034941	0.000

Tablo 7'de görülen regresyon sonuçlarına göre, her üç model için de Wald chi2 ve F Testleri anlamlı olduğu ve belirginlik katsayıları R² 1'e yakın bir değere sahip olduğu için, modellerde kullanılan bağımsız değişkenlerin beraberce bağımlı değişkeni açıklamakta istatistiksel olarak anlamlı olduğu ortaya çıkmaktadır. t-Test sonuçlarına göre; bütün bağımsız değişkenler için hesaplanan katsayıların 0.05 anlamlılık düzeyinde istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Bu sonuçlara göre, her üç model için de geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları ve hükümetin kamu düzeni harcamaları ekonomik büyümeyi pozitif etkilerken, hükümetin ekonomik işler harcamalarının ekonomik büyüme üzerinde negatif bir etkisi bulunmaktadır. Öyle ki geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları ve hükümetin kamu düzeni harcamaları %1 arttığında GSYİH sırasıyla %0.64 ve %0.30 artarken, hükümetin ekonomik işler harcamaları %1 arttığında GSYİH %0.09 azalmaktadır.

5. Sonuç

Hükümet harcamaları ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi araştırmayı amaçlayan bu çalışmada, geçiş ekonomilerine ait 1995-2017 dönemi verileri kullanılarak Panel Eşbütünleşme ve Panel Nedensellik Analizleri yapılmıştır. Bu analizlerde bağımlı değişken olarak ülkelere ait reel GSYİH verileri; bağımsız değişkenler olarak ise hükümet harcamalarını temsilen ülkelere ait toplam hükümet harcamaları ile hükümet tarafından yapılan eğitim, sağlık, genel kamu hizmetleri, ekonomik işler, savunma ve kamu düzeni harcamaları verileri kullanılmıştır. Birimler arası korelasyon ve homojenlik testleri neticesinde eşbütünleşme analizinin Gengenbach, Urbain & Westerlund EC Eşbütünleşme Testi ile yapılması gerektiği belirlenmiş ve bu testin sonucuna göre bağımlı ve bağımsız değişkenler arasında eşbütünleşmenin bulunmadığı tespit edilmiştir. Bu sonuç, geçiş ekonomilerinde hükümet harcamaları ile ekonomik büyüme arasında uzun dönemli bir ilişkinin bulunmadığını göstermektedir. Birimler arası korelasyon ve homojenlik varsayımları altında değişkenler arasındaki kısa dönemli nedensellikleri sorgulamak amacıyla yapılan Dumitrescu & Hurlin Panel Granger Nedensellik Testi sonuçlarına göre ise; geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları, hükümetin ekonomik işler harcamaları ve kamu düzeni harcamalarından ekonomik büyümeye doğru kısa dönemli bir nedensellik bulunmaktadır. Bu sonuç doğrultusunda kısa dönemli katsayıları tahmin edebilmek adına Havuzlanmış EKK, Sabit Etkiler ve Tesadüfi Etkiler Modelleri ile ayrı ayrı yapılan Panel Regresyon Analizlerinde elde edilen sonuçlar; geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları ve hükümetin kamu düzeni harcamaları ile ekonomik büyümeye arasında pozitif bir ilişki olduğunu göstermektedir. Buna karşın, geçiş ekonomilerinde hükümetin ekonomik işler harcamalarının ekonomik büyüme üzerindeki etkisi negatiftir. Bu şekilde hesaplanan kısa dönemli katsayılar göre geçiş ekonomilerinde toplam hükümet harcamaları ve hükümetin kamu düzeni harcamaları %1 arttığında GSYİH sırasıyla %0.64 ve %0.30 artarken, hükümetin ekonomik işler harcamaları %1 arttığında GSYİH %0.09 azalmaktadır.

Çalışmada elde edilen sonuçlar, genişletici maliye politikası kapsamında hükümet harcaması yapmayı planlayan karar alıcılar için bir takım öneriler geliştirme imkânı sağlamaktadır. Örneğin, toplam hükümet harcamalarının ekonomik büyümeyi hızlandırdığını gösteren sonuç, özellikle durgunluk ve küçülme dönemlerinde üretim ve istihdamı artırma amacıyla maliye politikasına başvurulabileceğini göstermektedir. Ekonomik büyüme üzerinde kamu düzeni harcamalarının pozitif ve ekonomik işler harcamalarının negatif etkileri ayrıca ele alındığında, bütçe tahsisi konusunda karar alıcılara yol göstermektedir. Diğer hükümet harcaması kalemlerinin ekonomik büyüme üzerindeki etkilerinin istatistiksel olarak anlamsız çıktığı düşünüldüğünde, söz konusu harcamaların daha etkin sonuçlar verecek şekilde planlanması gerektiği açığa çıkmaktadır.

Kaynakça

- Altunç, Ö. F. (2011). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: Türkiye'ye ilişkin ampirik kanıtlar. *Yönetim ve Ekonomi: Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 18(2), 145-157.
- Angelopoulos, K., Economides, G., & Kammas, P. (2007). Tax-spending policies and economic growth: theoretical predictions and evidence from the OECD. *European Journal of Political Economy*, 23(4), 885-902.
- Bose, N., Haque, M. E., & Osborn, D. R. (2007). Public expenditure and economic growth: A disaggregated analysis for developing countries. *The Manchester School*, 75(5), 533-556.
- Dudzevičiūtė, G., Šimelytė, A., & Liučvaitienė, A. (2018). Government expenditure and economic growth in the European Union countries. *International Journal of Social Economics*, 45(2), 372-386.
- Gül, E., & Yavuz, H. (2010). AB'nin yeni üyeleri ile Türkiye'de kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisi: 1996-2008 dönemi. *Maliye Dergisi*, 158, 164-178.
- Huang, C. J. (2006). Government expenditures in China and Taiwan: Do they follow Wagner's Law?. *Journal of Economic Development*, 31(2), 139.
- Kamacı, A., & Kılıç, H. (2018). Kamu Harcamalarının Ekonomik Büyüme ve İşsizlik Üzerindeki Etkisi: OECD Ülkeleri Örneği. *Politik Ekonomik Kuram*, 3(1), 113-128.
- Karagianni, S., Pempetzoglou, M., & Saraidaris, A. (2019). Government Expenditures and Economic Growth: a Nonlinear Causality Investigation for the UK. *European Journal of Marketing and Economics*, 2(2), 52-58.

Kiraz, H., & Gümüş, E. (2017). Kamu Harcamalarının Büyümeye Etkisi: OECD Ülkeleri Üzerine Bir Araştırma. *Finans Politik & Ekonomik Yorumlar*, 54(631), 9-22.

Kolluri, B. R., Panik, M. J., & Wahab, M. S. (2000). Government expenditure and economic growth: evidence from G7 countries. *Applied Economics*, 32(8), 1059-1068.

Lamartina, S., & Zaghini, A. (2011). Increasing public expenditure: Wagner's law in OECD countries. *German Economic Review*, 12(2), 149-164.

Magazzino, C. (2012). The nexus between disaggregated public spending and GDP in the Euro area. *Economics Bulletin*, 32(3), 2560-2579.

Muhsin, K. (2003). Kamu harcama çeşitlerinin ekonomik büyüme üzerine etkisi. *Ankara Üniversitesi SBF Dergisi*, 58(3), 145-169.

Odhiambo, N. M. (2015). Government expenditure and economic growth in South Africa: An empirical investigation. *Atlantic Economic Journal*, 43(3), 393-406.

Telek, C., & Telek, A. (2016). Kamu harcamaları ve ekonomik büyüme ilişkisinin Wagner ve Keynes hipotezi çerçevesinde incelenmesi. *Uluslararası Yönetim İktisat ve İşletme Dergisi*, 30, 628-642.

Yerdelen Tatoğlu, F. (2017). Panel zaman serileri analizi. *İstanbul: Beta Basım Yayım Dağıtım*.

FİNANSMAN TÜRÜNE GÖRE OECD ÜLKELERİNDE SAĞLIK HARCAMALARININ GELİŞİMİ: 1980 SONRASI¹

(Sayfa 36-52)

Öğr. Gör. Leyla GÜR

Avrasya Üniversitesi Sağlık Hizmetleri MYO,
leylagur@avrasya.edu.tr, orcid: 0000-0002-7901-2586

Dr. Öğr. Üyesi Dilek GÖZE KAYA

Süleyman Demirel Üniversitesi,
İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi, Maliye Bölümü,
dilekkaya@sdu.edu.tr, orcid: 0000-0003-3477-1877

Öz

Sağlık hizmetlerinin sunumu kamu finansmanı ve özel finansman olarak ikiye ayrılmaktadır. Kamu finansmanı ise vergiye dayalı finansman (Beveridge) ve sosyal sağlık sigortası ile finansman (Bismarck) olarak sunulmaktadır. Beşerî sermaye üzerinde sağlığın yaratmış olduğu olumlu etkilerin ölçülebilmesi için bazı göstergelerden (toplam sağlık harcamaları, sağlık harcamalarının gayri safi yurtiçi hasıla içerisindeki payı, kişi başına kamu ve özel sağlık harcamaları gibi) faydalanılmaktadır.

Çalışmada; OECD ülkelerinin sağlık harcamaları göstergeleri açısından mevcut durumu ortaya konulmak istenmektedir. Ayrıca Beveridge tipi sağlık modeli benimseyen ülkeler ile Bismarck tipi sağlık modeli benimseyen ülkelerin sağlık harcamaları arasında karşılaştırma yapma imkânı sunulmaktadır. 1980-2017 arasında OECD ortalamasının toplam sağlık harcamalarının yaklaşık %72'si kamu kesimi tarafından gerçekleştirilmiştir. Bu durum OECD ülkelerinin sağlık finansmanında ağırlıklı olarak Beveridge ya da Bismarck modelini uyguladığını göstermektedir. Sağlık finansmanının dörtte birlik kalan kısmı ise özel sağlık sigortası ve cepten ödemeler ile özel kesim tarafından sağlanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Beveridge Modeli Sağlık Finansmanı, Bismarck Modeli Sağlık Finansmanı, Kamu Sağlık Harcamaları, Özel Sağlık Harcamaları, OECD Ülkeleri

DEVELOPMENT OF HEALTH EXPENDITURES IN OECD COUNTRIES BY FINANCING TYPE: AFTER 1980

ABSTRACT

The provision of health services is divided into two; public funding and private funding. Public financing is presented as tax-based financing (Beveridge) and social health insurance financing (Bismarck). Some indicators (total health expenditures, share of health expenditures in gross domestic product, public and private health expenditures per capita) are used in order to measure the positive effects of health on human capital.

In this study; the current situation of OECD countries in terms of health expenditures indicators is wanted to be revealed. In addition, it is possible to make comparison between the health expenditures of the countries which adopt Beveridge type health model and the countries adopting Bismarck type health model. Between 1980 and 2017, approximately 72% of the total health expenditure of the OECD average was made by the public sector. This shows that OECD countries mainly use the Beveridge or Bismarck model in health finance. The remaining part of the health financing is provided by the private sector with private health insurance and out-of-pocket payments.

Key Words: Beveridge Model Health Finance, Bismarck Model Health Finance, Public Health Expenditures, Private Health Expenditures, OECD Countries

¹ Bu çalışma 4320-YL1-15 nolu proje kapsamında SDÜ BAP tarafından desteklenen ve Dr. Öğr. Üyesi Dilek Göze Kaya danışmanlığında 2015' "1980 Sonrası Sağlık Harcamalarının Gelişimi: Türkiye-OECD Ülkeleri Üzerine Bir Karşılaştırma" başlıklı yüksek lisans tezinden esinlenerek güncellenmiş, geliştirilmiş ve yeniden yorumlanmıştır.

GİRİŞ

Sağlık, bireylerin yaşayabilmesi için gerekli olan en temel faktördür. Bireylerin ve toplumun sağlığını korumak, hastalık durumunda tedavi etmek ve hastalık sonucunda bireyde oluşan bir sorunu rehabilite etmek amacıyla sağlık sektörü tarafından sağlık hizmetleri sunulmaktadır.

Sağlık; yarı kamusal nitelikli dışsallık özelliği yüksek bir maldır. Bu nedenle bireysel ve toplumsal sağlığı geliştirmek üzere kaynakların belirlenmesi, verimli şekilde kullanılarak sağlık hizmeti üretilmesi ve bu hizmetlerin toplum içinde adaletli şekilde dağıtılması büyük önem taşımaktadır. Sağlık hizmetleri genel olarak devlet tarafından sunulsa da özel kesim tarafından da sunulmaktadır. Ülkelerin sağlık sistemi modelleri, kamu sektörü ya da özel sektör ağırlıklı hizmet sunmalarına bağlı olarak değişiklik göstermektedir. Ancak hangi sağlık sistemi modeli kullanılırsa kullanılsın bir ülkenin gelişmişlik düzeyi göstergelerinden birisi sağlık harcamaları olarak görülmektedir. Bu nedenle ekonomik kalkınmayı hedefleyen ülkeler sağlık harcamalarını artırma eğilimi sergilemektedirler.

Bu çalışmada 1980 sonrası dönemde OECD ülkelerinin ve Türkiye'nin sağlık harcamalarına ait rakamsal verileri tablolar ve grafikler aracılığıyla sunulmaktadır. Böylece OECD ülkelerini arasında sağlık harcamaları açısından finansman türüne göre (Beveridge Modeli, Bismarck Modeli) kıyaslama fırsatı sağlamak ve Türkiye'nin diğer ülkeler içerisindeki mevcut konumunu belirlemek amaçlanmaktadır.

1. Sağlık Kavramı Ve Önemi

Geleneksel olarak sağlık kavramı hastalığın olmayışı şeklinde tanımlanmaktadır (Akdur, 2003: 11-12). Dünya Sağlık Örgütü (WHO) sağlığı; "sadece sakatlık ve hastalığın yokluğu değil, sosyal, zihinsel ve fiziksel yönden tam halde olmak" şeklinde tanımlamaktadır (WHO, 2009: 1). WHO sağlığın fiziksel ve zihinsel olarak tam olmanın yanında; sosyal çevre, yaşam şartları ve çalışma koşullarıyla yani sosyal refah ile yakından ilişkili olduğunu vurgulamaktadır. Sağlığın; günlük yaşam, çalışma hayatı, aile hayatı ve toplumsal hayatla girift olduğu kabul edilmektedir (Svalastog vd., 2017: 432). Sağlık; bireysel, sosyal ve ekonomik olarak verimli yaşamaya olanak sağlamak ve fiziksel yeteneklerin yanı sıra sosyal gelişimi de önemsemektedir. Bu anlamda sağlıklı hissetmek günlük yaşamımızın vazgeçilmez ögesidir (Keleher ve MacDougall, 2016: 3).

Bireylerin diğer mal ve hizmetleri kullanabilmesinin ön koşulu sağlıklı olmasıdır. Bu nedenle toplumun temel ihtiyacı olarak görülen sağlık hizmetinin tüm bireylere sunulması kamusal kalkınma politikası hedefi olarak görülmektedir (Witter, 2002: 4). Çünkü sağlıklı bireyler için yapılacak özel ya da devlet destekli harcamalar ve işgücü kayıplarından doğan maliyetler zaman içerisinde milli sermayenin erimesine neden olabilmektedir. Bireylerin özel sağlık harcamaları ise tasarrufa dönüşebilecek ve ekonomik büyümeyi etkileyecek payların azalmasına neden olabilmektedir. Ayrıca iktisadi birer aktör olan bireylerin ekonomik süreçte yer alması ve bedensel, zihinsel, ruhsal olarak sağlıklı hareket etmesi toplumsal refah artışını da etkileyebilmektedir.

Görüldüğü üzere sağlık, beşeri sermaye unsurunun en önemli etki alanlarından birini oluşturmaktadır. Bir ekonomi içerisinde insana yapılan harcamalar (eğitim, sağlık vb.) en önemli yatırımlar olarak görülmektedir. Çünkü sürdürülebilir büyümenin ana kaynağı insan sermayesidir. Bilgi birikiminin, teknolojik gelişimin, endüstriyel ilerlemenin ve toplumsal refahın temel anahtarı sağlıklı ve eğitimli işgücü yaratılmaktan geçmektedir. Bir ekonomide üretim hacmini ve verimliliği artırmanın iç dinamiği ancak beşeri sermayenin temelini oluşturan sağlıklı ve eğitimli işgücü ile gerçekleşmektedir. Bu kapsamda sağlığın beşeri sermaye birikimine pozitif katkısı; sağlık harcamalarının bütçe içerisindeki payı, kişi başına düşen kamu sağlık harcamaları, kişi başına düşen özel sağlık harcamaları, hastane sayısı, hekim sayısı, hastanelerdeki yatak başına hasta sayısı, hekim başına hasta sayısı gibi göstergelerle ölçülmektedir. Ülkelerin beşeri sermaye birikimini tetikleyen en önemli unsurların başında söz konusu sağlık göstergeleri yer almaktadır (Karataş ve Çankaya, 2010: 41).

2. Sağlık Harcamalarının Finansman Türleri

Hastalık ve hasta sağlığı yalnızca acı çekmeye ve ölüme neden olmakla kalmamakta, önemli bir maliyete de sebep olmaktadır. Çoğu toplumda hastalık, hastalar ve aileleri için bir maliyet oluşturmakla birlikte aynı zamanda tüm toplumda geliri ve sonuç olarak gelecekteki ekonomik refahı tehlikeye atmaktadır (Damme vd., 2004: 273). Tüm toplum açısından hem beşeri sermayenin oluşumu, hem de gelir birikimini etkileyen bir konu olduğu için sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanı da büyük önem taşımaktadır. Tüm toplum için önem arz eden sağlık hizmetlerinin finansmanı, toplumun arzu ettiği seviyede sağlık hizmeti sunmak için gereken mali kaynakların kamu ya da özel kesim tarafından sağlanması ile karşılanmaktadır (Çelikay ve Gümüş, 2010: 187).

Sağlık hizmetlerinin finansman tipleri direkt/doğrudan/vasıtasız finansman ve dolaylı/vasıtalı finansman şeklinde gerçekleşmektedir. Sağlık hizmetini talep edenlerin özel ya da kamu kurumu tarafından sunulan hizmet bedelini direkt/vasıtasız/aracısız kendilerinin ödemesine (tüketicinin hizmeti ya da malı kendi cebinden satın alması) doğrudan finansman denilmektedir. Dolaylı finansmanda, hizmet sunumunu yapan kamu ya da özel kesime ait kurum ile hizmet talebinde bulunan arasında üçüncü bir yüklenici bulunmaktadır. Sağlık sistemi içerisinde dolaylı finansman metodu genel ve özel vergiler, katılım payları/prim ve bağışlarla finanse edilmektedir. Üçüncü taraf/aracı ödeyici metodunun geliştirilmesi; bireylerin ne zaman bir sağlık problemi ile karşılaşacağına belirsiz olmasına dayanmaktadır. Bu metod ile beklenmedik bir zamanda ortaya çıkabilecek sağlık problemleri karşısında bireylerin finansal rizikosunun paylaşılması amaçlanmaktadır. Ayrıca, kişilerarası yeniden dağıtımı sağlamanın bir aracı olarak ta görülmektedir (Mossialos ve Dixon, 2002: 2-3).

Dünya genelinde ise sağlık hizmetlerinin finansmanı; doğrudan, dolaylı ve özel finansman yöntemleri olarak üç ana modelde ele alınmaktadır. Doğrudan finansman metodunda hizmet talep edenler hizmet bedelini direkt olarak kendileri ödemektedir. Dolaylı finansman metodunda, sağlık hizmeti talep eden ile arz eden arasında ödemeyi yapan üçüncü bir aracı kurum bulunmaktadır. Özel finansman yönteminde ise, hizmet sağlayıcıları sağlık hizmetleri ile ilgili faturaların tamamını veya belirli bir miktarını ödemektedir (Aktan ve Işık, 2010: 2-3; Mutlu ve Işık, 2012: 297-298). Sağlık hizmetleri finansman modellerinin genel özellikleri aşağıda verilmektedir.

Tablo 1- Sağlık Hizmetleri Finansman Modelleri

	Ulusal Finansman (Beveridge) Modeli	Sosyal Sağlık Sigortası (Bismarck) Modeli	Özel Sigorta
Sağlık Hizmeti Sunucusu	Kamu Sektörü	Kamu Sektörü/ Özel Sektör	Özel Sektör
Kaynak	Vergiler	İşveren ve İşçi Katkıları	Özel Finansman
Karar Verici	Devlet	Sigorta Fonu ve Hekim Birlikleri	Özel Girişimcilik İlkeleri

Kaynak: Wild & Gibis, 2003

Fonların farklı yöntemlerle toplanmasıyla elde edilen sağlık hizmetleri finansmanını; kamusal nitelikli finansman ve özel nitelikli finansman modelleri olarak ta ayıran kaynaklar bulunmaktadır. Kamusal finansman modelleri, vergiye dayalı fonlar ve sosyal sağlık sigortası fonları olarak ikiye ayrılırken; özel finansman modeli cepten ödenen fonlar, özel sağlık sigortası fonları, tıbbi tasarruf hesabı fonları, borç, hibe ve bağışlardan aktarılan fonlardan oluşmaktadır (Mossialos ve Dixon, 2002: 4; Yenimahalleli, 2007: 15).

2.1. Kamu Finansmanı

Sosyal devlet sosyal faydayı sağlamayı amaçlarken yurttaşların sağlıklı yaşama haklarını da temin etmekle yükümlüdür. Kamu sektörü temel sağlık hakkını temin edebilmek için sağlık sisteminde aktif olarak bulunmaktadır. Böylece sağlık sistemini toplumun tabanına yayarak verimli şekilde kullanılmasını gerçekleştirmeye çalışmaktadır (Erumut, 2014: 97). Kamu finansmanı vergilere dayalı finansman ve sosyal sağlık sigortası sisteminden oluşmaktadır. Vergi yoluyla finansman vergi gelirlerinin sağlık hizmeti sunumunda kullanılmasıdır. Sosyal sağlık sigorta sisteminde ise işçi ve işverenler prim ödeyerek sigortalı olmakta bu toplanan primler ise hastalık halinde kendilerine sağlık hizmeti sunumunda kullanılmaktadır.

2.1.1. Vergiye Dayalı Finansman (Beveridge Modeli)

İlk olarak 1920'lerde vergiye dayalı finansman yöntemi uygulanmaya başlanmıştır. Sovyetler Birliği gibi kamusal hizmet sunma amacı olan sosyalist devletlerde, vergilerle finansman yöntemi kullanılarak kamusal bir görev olarak sağlık hizmetinin tüm topluma sunulması amaçlanmıştır (İstanbulluoğlu vd, 2010:92). Yeni Zelanda'nın "herkese ücretsiz bakım sağlama" temel sağlık politikası hedefi 1938'lere dayanmaktadır (Gottret ve Schieber, 2006:283). Ancak 1942 yılında yayımlanan refah devleti kavramını literatüre kazandıran Beveridge

Raporu (Kurşun ve Rakıcı, 2016: 136), İngiltere’de 1946’da yürürlüğe giren Ulusal Sağlık Hizmetleri Yasası’na ve sağlık hizmetlerinin vergiye dayalı finansman modeline temel oluşturmuştur. Böylece toplumsal faydayı artırmak ve toplumu negatif dışsallıklardan korumak amacıyla merkezi bütçe içerisinde, tedavi edici ve tedbir amaçlı sağlık hizmetleri karşılanmaya başlanmıştır (Gottret ve Schieber, 2006:75-76). Ardından Finlandiya, Norveç, İsveç, Danimarka, İzlanda, İrlanda, İngiltere, İtalya, İspanya (İstanbuluoğlu vd, 2010:92). Avusturalya, Yeni Zelanda, Portekiz, Kore ve Türkiye’de bu yöntemi kullanmaya başlamıştır

Sağlık hizmetlerinin finansmanında yaygın olarak kullanılan vergilere dayalı finansman yönteminde vatandaşlardan çeşitli yollarla alınan vergiler ortak bir kasada toplanmaktadır. Sonrasında kamu kesimi karar birimleri tarafından farklı alanlarda (eğitim, savunma, sağlık gibi) kullanılmak üzere belirlenen ölçülerde kaynak dağıtımı gerçekleştirilmektedir. Bu finansman yönteminde, vatandaşlar vergiler aracılığı ile sisteme katkı sağlamış bulunmaktadır. Vergiye dayalı modele tabi olan vatandaşlar sağlık hizmetlerinden yararlanmak istediklerinde eğer sistemde belirlenmiş bir katkı payı var ise ancak onu öderler. Onun dışında bir ödemede bulunmazlar (Savaş, 2001: 107; Tatar, 2011: 112).

2.1.2. Sosyal Sağlık Sigortası ile Finansman (Bismarck Modeli)

Bismarck modeli; çalışanlar ile işverenlerin kamu sigorta kuruluşuna katılım payı ödemesine dayanan bir sistemdir. Söz konusu modelde katkı payı ödeyenlerin hastalık, sakatlık, iş görmezlik gibi rizikoları değerlendirilerek havuzda primler toplanmakta ve bu primler sigortalı kişinin hastalanması durumunda sigortalıya sunulan sağlık hizmetlerini finanse etmek için kullanılmaktadır (Tiryaki ve Tatar, 2002: 125-126). Sigorta kapsamında yer alanlar sağlık durumlarına bakılmaksızın ödeme güçlerine orantılı olarak prim ödemektedirler. Yani bu sistemde sağlıklı olanlardan hasta olanlara, yüksek gelirlilerden düşük gelirliye doğru kaynak aktarımı sağlanmaktadır. Hastalık, sakatlık gibi hallerde ise ödenen katkı payı dikkate alınmaksızın kişiler sağlık hizmetlerinden ücretsiz ya da kısmen bir ücretlendirmeye yararlanmaktadır (Belek, 2000: 94).

Sosyal sağlık sigortası sistemi günümüzde dünyada yaygın olarak başvurulan finansman kaynakları arasında yer almaktadır. Sağlık hizmetlerinin yanında yaşlılık, sakatlık, emeklilik gibi konuları da içeren sosyal sağlık sigortası, işverenlerin ve işçilerin katkıları yoluyla finanse edilmektedir (Tatar, 1996: 46). Bismarck modeli olarak ta bilinen sosyal sağlık sigortası sistemi; 1800’lü yılların sonlarına kadar uzanan sosyal refah devleti yapısında olan Prusya Başbakanı Otto Von Bismarck tarafından geliştirilmiştir. 1884 yılında dünyada ilk kez Otto von Bismarck, günümüzde yaygın olarak uygulanan zorunlu sağlık sigortasını başlatmıştır. Kaza, hastalık, sakatlık ve emeklilik için çalışan nüfusu kapsayan bir sosyal refah modeli geliştirilmiştir. Bismarck sisteminde bir sigorta ağı kurulumu ve sigorta ağı içerisinde finansman işveren ve işçilerden yapılan kesintilerle sağlanmaktadır (Bauernschuster vd., 2018: 1-6; Kulesherand ve Forrestal, 2014: 28). Bu çerçevede Bismarck modelini tercih eden veya ağırlıklı olarak bu modeli uygulayan ülkeler; İsviçre, Fransa, Almanya, Avusturya, Belçika, Japonya, Hollanda, Yunanistan, Slovenya, Şili, Macaristan, Slovak Cumhuriyeti, Çek Cumhuriyeti, İsrail, Lüksemburg, Litvanya, Polonya, Estonya, Letonya, Meksika’dır. Modelin geliştirilmesi sürecinde, sigorta dahilinde yer alan nüfus sayısının artırılması amaçlanmış ve ilerleyen zamanda sigorta kapsamına girmeye çalışanların pek çoğu zorunlu tutulmuştur. Dünya Bankası 1990’larda sağlık politikaları dahilinde birçok sağlık reformu gerçekleştirmiş ve Bismarck modeli en fazla tercih edilen sağlık sistemi modeli olmuştur (Kulesherand ve Forrestal, 2014: 28; Tatar, M., 2011: 124). Günümüzde gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde, sosyal sağlık sigortası ve vergiye dayalı sağlık sistemleri göreceli olarak uygulama alanları bulmaktadır. Sosyal sağlık sigortası sistemine kuşkuyla bakan bir kesim; firmaları çalışanları işe almaktan caydırdığını ve dolayısıyla istihdamı azalttığını ve kayıt dışı işgücü piyasalarını teşvik ettiğini savunmaktadır. Ancak kuşku yaklaşım karşıtları ise; sosyal sağlık sigortasının sağlık sistemi için önemli bir ek gelir kaynağı sağlayabileceğini ve vergi finansmanlı sağlık sistemlerinden daha düşük maliyetle ve daha kaliteli sağlık hizmeti sunabileceğini savunmaktadır (Wagstaff, 2009: 2-3).

2.1.3. Ulusal Sağlık Sigortası ile Finansman (Karma Model)

Ulusal sağlık sigortası sistemi; Beveridge ve Bismarck modellerinin farklı ilkelerini barındırdığı için karma model olarak ta adlandırılmaktadır. Ulusal sağlık sigortası sisteminde özel sağlık hizmeti sunucuları kullanılmaktadır. Ancak kamu kesimince yürütülen ve yurttaşların vergi ve prim ödemeleri ile gerçekleştirilen bir finansman aracıdır. Ağırlıklı olarak Beveridge modelini uygulayan Kanada karma sistemi benimseyen ülkelerdendir. Tayvan ve Güney Kore gibi ülkelerde de karma model uygulanmaktadır (Daştan ve Çetinkaya, 2015: 107).

2.2. Özel Finansman

Ulusal sağlık hizmetlerine fon sağlamak için kamusal finansman yöntemlerinin dışında özel alt yapıya dayalı finansman yöntemleri de bulunmaktadır. Bunlardan birisi özel sağlık sigortacılığı diğeri ise hizmetten yararlananların cepten yaptıkları ödemelerden oluşmaktadır. Cepten ödemeler; kişilerin aldıkları sağlık hizmeti karşılığında cepten yaptıkları ödemelerdir. Özel sağlık sigortası ise; kişilerin özel sağlık sigortası için ödedikleri prim ve katkı paylarıdır.

2.2.1. Özel Sağlık Sigortası ile Finansman

Günümüzde piyasa ekonomisi içerisinde sağlık hizmetlerinin finansman araçlarından bir diğeri özel sağlık sigortası finansman modelidir. Özel sağlık sigortası finansman modeli; "tamamlayıcı özel sağlık sigortası", "destekleyici özel sağlık sigortası", "ikame edici özel sağlık sigortası" olarak üçe ayrılmaktadır. Tamamlayıcı sağlık sigortası, devlet ya da ikame edici sigortalar tarafından karşılanmayan ya da kısmi olarak karşılanan sağlık hizmetlerini (teşhis ve tedaviye ek olarak oluşan evde bakım, ulaşım maliyetleri gibi) kapsamaktadır. Destekleyici sağlık sigortası, kamu sağlık sigortası tarafından karşılanmayan lükse giren taleplerin (kamuda özel hasta odasında yatma, özel hastane talebi gibi), doktor ünvan seçme, ilaç desteği gibi hizmetleri içermektedir (Mossialos ve Thomson, 2002: 19). İkame edici özel sağlık sigortası, kamu kesimince sunulan sağlık sigortası ile aynı özellikte teminat paketleri içeren özel sağlık sigortasıdır (TSB, 2014: 5).

Sağlık finansmanında karma sistem uygulanan bir ülkede kamu sağlık sigorta sisteminden memnun olmayanlar, gelirleri doğrultusunda alternatif olarak özel sigorta kurumlarına başvurabilmektedir. Bu şekilde kamu ve özel sağlık sigorta kurumları kendi arasında uyum ve rekabet içinde olabilmektedir. Özel sağlık sigortası primleri; bireysel, grupsal ve toplumsal risklere göre belirlenmektedir. Sigorta şirketleri, kâr amaçlı/ticari olan ve ticari olmayan (dernekler gibi) şeklinde ülkeden ülkeye farklılık gösterebilmektedir (Dalgin, 2005: 45-47; İstanbulluoğlu vd, 2010:91; Thomson vd., 2009: 28).

Özel sağlık sigortası geri ödeme kurumu olarak bireyleri ya da kurumları sağlık risklerine karşı sigortalamaktadır. Cepten ödemelerdeki gibi özel sağlık sigortası da pek çok sebepten sağlık hizmetlerinin finansmanında büyük ölçüde başvurulmaması gereken bir finansman kaynağı olarak görülmektedir. ABD nüfusunun büyük bölümünün ana sağlık finansmanı özel sağlık sigortası ile sağlanırken, Fransa'da kamu sistemine tamamlayıcı olarak kullanılmaktadır (Tatar, 2011: 114). Son yıllarda gelişmiş ekonomilerde yaygın olarak kullanılan özel sağlık sigortası, gelişmekte olan ekonomilerde de tercih edilir hale gelmiştir. Gelişmiş ekonomilerde özel sağlık sigortası içeriğinin artması neticesinde hükümetlerin sağlık alanındaki kamu harcamalarını kontrol altında tutmasına yardım edeceği düşünülmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde ise kamu kaynaklarının daha fazla kullanılarak daha fazla vatandaşın sağlık hizmetine ulaşmasının sağlanacağına inanılmaktadır (Foubister v.d., 2006: 1). Sağlık hizmetlerini finanse etmenin bir aracı olarak özel sağlık sigortasının uygulamada bazı avantajları bulunmaktadır. Nispeten gelir düzeyi yüksek olan vatandaşların özel sağlık sigortası yaptırmalarına fırsat sağlayan kamu politikası hedefi ile alt gelir gruplarının daha fazla kamu sağlık harcamasından faydalanma imkânı sunmaktadır. Özel sağlık sigortası uygulaması ile sınırlı kamu kaynaklarının özel sağlık sigortası yaptıramayan düşük gelirli, dezavantajlı gruplar için harcanmasına olanak sağlanmaktadır. Hem düşük gelirli hem de yüksek gelirli aynı faydayı sağlayabilecek altyapı için ek kaynaklar sunmaktadır. Özel sağlık sigorta kuruluşları esnekliği ve kâr amacı gütmemesi nedeniyle yenilik ve verimliliği teşvik ederek kamu sektörünün reformunu da hızlandırmakta ve tüketiciler için artan yeni seçenekler sunmaktadır (Maynard ve Dixon, 2002: 110-111). Bu hareket sağlık sektöründe hem özel hem de kamunun yenilikleri takip etmesini sağlamakta ve gelişmesini tetiklemektedir.

Özel sağlık sigortasının performansı tasarımına, düzenlemesine ve kamu sektörüyle nasıl etkileşimde bulunduğuyla bağlı olmaktadır. Özel sağlık sigortasının pratikte de potansiyel sorunları var. Buradaki analiz fayda paketinin tanımlanması ve primlerin belirlenmesi ile ilgili bilgi problemleriyle sınırlıdır (Maynard ve Dixon, 2002: 111). Bu modelde, sağlık hizmetini talep edenler ile bu hizmeti sunanlar arasında özel sağlık sigortası kuruluşları aracı konumunda yer almaktadır. Piyasa mekanizması içerisinde kamu sağlık sisteminin aksine özel sağlık sigortalılarının büyük bir çoğunluğu kâr amacı güden kuruluşlardır. Bu nedenle özel sağlık sigortasının teminatının temelini "sigorta edilebilir risk" kavramına dayanmaktadır. Özel sağlık sigortası modelinde primler risk durumuna göre derecelendirilerek sigorta havuzunda toplanmakta ve bu havuzundan dağıtılmaktadır (Sekhri ve Savedoff, 2006: 362). Özel sağlık sigortalılarından hastalanma/sakatlanma/ameliyat olma vb. riski düşük olan vatandaşlardan sigorta havuzuna daha az sigorta primi toplanırken, hastalanma vb. riski yüksek olan vatandaşlardan daha yüksek sigorta primi toplanmaktadır. Daha az hastalanma riskine sahip yüksek gelir grupları daha düşük prim öderken, daha sık hastalanma riskine sahip düşük gelir grupları daha yüksek özel sağlık sigortası primi ödemek zorunda kalmaktadır (Sekhri ve Savedoff, 2006: 364-389). Zaman zaman bu şekilde dezavantajlı durumlar oluşmaktadır. Bunun dışında sağlık hizmetlerine ihtiyaç duyacağını tahmin eden kişilerin, özel sigorta yaptıran oranları yüksek olacağından sigorta hesaplaması yapılırken kişisel rizikolar dikkate

alınarak oranlanmaktadır. Yani sağlık hizmetinden yararlanma rizikosunu fazla olan kişilerin prim ödemeleri daha fazla belirlenmektedir. Sonuçta özel sağlık sigortaları sağlık hizmetinden daha az yararlanan genç ve sağlıklı kişiler lehine ayrımcılık yapma eğiliminde bulunmaktadır. Bu nedenle, bireysel sigorta satın almak çok pahalı hale gelmekte ve ortalamadan daha yüksek bir sağlık riski olan düşük gelirli kişiler için sağlık sigortası satın almakta büyük zorluk çekmektedirler (Maynard ve Dixon, 2002: 111-112).

2.2.2. Cepten Ödemeler ile Finansman

Cepten ödeme, direkt olarak hastalar veya yakınlarınınca sağlık hizmetleri karşılığında yapılan ödemeleri ifade etmektedir (WHO, 2001: 45). Sağlık hizmeti yararlanıcısının satın aldığı hizmet karşılığında yasalar ve düzenlemelerle belirlenmiş olan kurallar dahilinde yapmak mecburiyetinde olduğu ödemelere formal cepten ödemeler denilmektedir (Belli vd., 2002: 7). Oluşabilecek hastalık tehlikelerine karşı finansal bir güvence içermeyen cepten ödemeler, sunulmakta olan sağlık hizmetleri kullanımı sonucunda oluşan tüm harcamaları kapsamaktadır. Bu kapsamda doğrudan bireylerin kendi bütçelerinden yaptıkları tüm harcamalara cepten harcamalar denilmektedir. Sağlık hizmetleri karşılığında cepten yapılan harcamaları sonrasında kamu veya özel herhangi bir kaynaktan geri talep edememektedirler. Yani cepten ödemelerde sunulan sağlık hizmetinin yüklenicisi doğrudan yararlanıcı olmakta ve söz konusu ödemelerini geri tahsil edememektedirler (WHO, 2000; Sekhri ve Savedoff, 2005:12; Sekhri ve Savedoff, 2006:357).

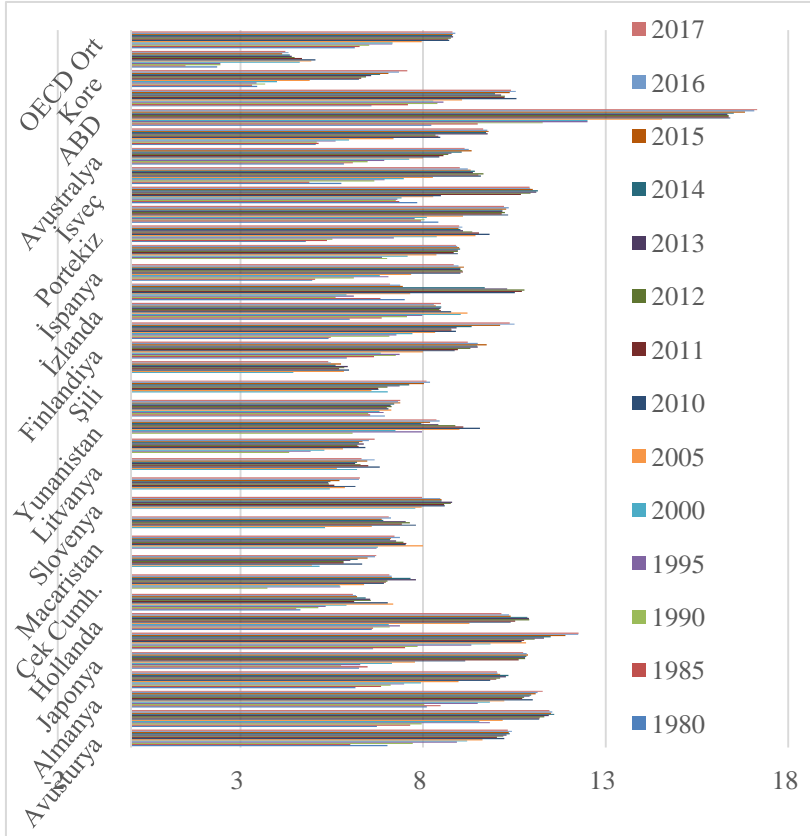
Cepten ödemeler, direkt/formal/resmi ödemeler, kullanıcı katkı payı/maliyet paylaşımı ve informal/ gayri resmi ödemeler dahil olmak üzere doğrudan yararlanan tarafından ödenen tüm maliyetleri içermektedir. Sosyal güvence kapsamı dışında kalan tüm sağlık hizmetlerine karşı yapılmış olan ödemeler doğrudan ödemeler şeklinde tanımlanmaktadır. Sosyal güvence kapsamı içerisinde yer alan hizmetlerin kullanımı sırasında yapılan ödemeler kullanıcı katkısı olarak tanımlanmaktadır. İnformal ödemeler ise sosyal sigorta dahilindeki sağlık hizmetleri karşılığında verilen ancak resmi olmayan ödemeler olarak tanımlanmaktadır (Mossialos ve Dixon, 2002: 22).

Cepten yapılan ödemeler; kişilerin sağlık hizmeti talebi karşılığında direkt olarak ödedikleri ve bir kuruluş ya da kişilerce bir kısmı ya da tamamı kendilerine geri ödenmeyen harcamalardır (Özgen, 2007: 202-203). Bu harcamalar; özel sağlık hizmeti sunan kurumlara ya da doktorlara direkt ödemeleri kapsamaktadır. Yani kişi özel sağlık sigortası için ne prim ödeyecektiye ya da ilaçlar için ne katkı payına katılacaksa bunların tamamını cebinden karşılamaktadır (Savaş v.d., 2002: 44).

Birçok ülkede cepten yapılan sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamaları içerisindeki payına bakıldığında, kamu kesimi sağlık harcamalarının ardından ikinci sırada geldiği görülmektedir. Türkiye’de sağlık finansmanında vergiler, sosyal güvenlik primleri ve cepten harcamalar bir arada kullanılmaktadır. Sosyal güvence mekanizması geliştirememiş birçok ülkede ise toplam sağlık harcamalarının yaklaşık yarısına yakın kısmı cepten ödeme şeklinde yapılmaktadır (Bora Başara ve Şahin, 2008: 321).

3. OECD Ülkelerinde Sağlık Harcamalarının Gelişimi

Ülkeler coğrafi-sosyal-siyasi-kurumsal yapıları, toplumsal değer algıları, iktisadi büyüme ve kalkınma düzeyleri gibi birçok yönden farklılıklar göstermektedir. Bu farklılıklar ülkelerin sağlığa bakış açılarını ve yaptıkları sağlık harcamaları da etkilemektedir. Ancak literatürde sağlık harcamalarını belirleyen en önemli faktörün ülkelerin gelişmişlik seviyeleri olduğu ifade edilmektedir. Çalışmada OECD ülkelerinde sağlık harcamalarının gelişimi incelenmektedir. Bu amaçla ilk olarak OECD ülkelerinin sağlık harcamalarının 1980-2017 yılları arasındaki payının yıllara göre oranları gösteren grafik aşağıda verilmektedir.

Grafik 1- OECD Ülkelerinde Toplam Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

OECD üyesi ülkelerin toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payına bakıldığında; 1980 yılında %8,4 ile Danimarka ilk sırada yer alırken ikinci sıra %8,2 ile ABD ve %8,1 ile Almanya yer almaktadır. GSYİH içerisinde sağlık harcamalarına en az pay ayıran ülkeler ise; %2,4 ile Türkiye, %3,5 ile Kore, %4,8 ile Portekiz sırasıyla yer almaktadır. OECD üyesi ülkelerin 2017 yılında yaptığı toplam sağlık harcamalarının GSYİH içerisindeki payına bakıldığında; GSYİH içerisinde sağlık harcamasına en fazla pay ayıran ülke %17,2 ile ABD ilk sırada yer almakta, %12,4 İsviçre ikinci sırada yer almakta, %11,3 ile Almanya üçüncü sırada yer almaktadır. Türkiye, Kore, Estonya, Meksika gibi ülkelerde sağlık harcamalarına daha az pay ayrıldığı görülmektedir. Sağlık harcamalarının GSYİH içindeki payında son yıllarda düşüş trendi içerisinde olan ülkeler ise 2008 küresel krizinden yoğun şekilde etkilenen Yunanistan, İzlanda, Lüksemburg, Macaristan, Slovakya gibi Avrupa ülkeleri olmuştur. 2000 ile 2017 yılları arasında OECD üyesi ülkelerin sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranının ortalamasına bakıldığında Türkiye, Şili, Polonya, Meksika ve Kore gibi ülkeler her zaman ortalamasının altında kalmıştır. OECD üyesi ülkelerde 1980 yılından bu yana GSYİH içerisinde sağlık harcamalarına ayırdıkları pay artış göstermektedir. 1980-2017 yılları arasında toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranına bakıldığında Türkiye, OECD ülkeleri ortalamasının yaklaşık yarıya altında seyretmiştir. Karma sağlık finansman modelini benimseyen Amerika 1980 yılından bu yana sağlık harcamalarında OECD ortalamasının hemen hemen 2 katına yakın sağlık harcaması yapmaktadır.

3.1. Finansman Türüne Göre Sağlık Harcamaları

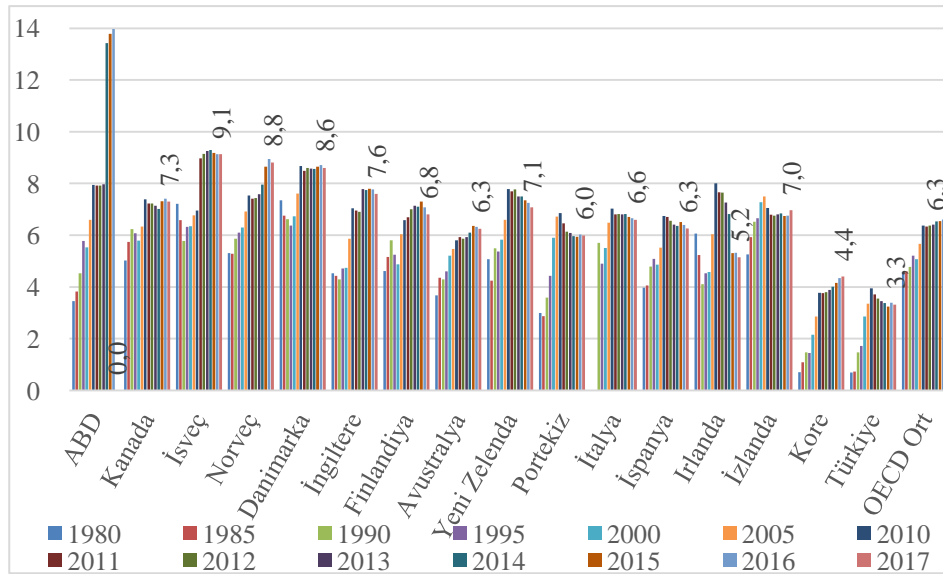
OECD ülkelerinde sağlık hizmetlerinin sunumu ve finansmanında karma bir yapı görülmektedir. Ülkelerin uyguladıkları sağlık sistemlerine göre kamu kesimi ve özel kesimin yaptığı sağlık harcamalarının oranı farklılık göstermektedir. Kimi ülkelerde kamu kesimi sağlık harcaması fazla iken kimi ülkelerde özel kesim sağlık harcamalarının daha fazla olduğu görülmektedir.

Bismarck modelini benimseyen veya ağırlıklı olarak bu modeli uygulayan İsviçre, Fransa, Almanya, Belçika, Japonya, Hollanda, Avusturya gibi ülkelerin 38 yıllık periyotta sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranları OECD

ortalamasının genel olarak üzerinde seyrettiği görülmektedir. Kamu kesimi sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranına bakıldığında 1980 ve 1985 yıllarında OECD ortalaması %4,6 olarak gerçekleşirken, 1990'da %4,8, 1995'te %5,2, 2000'de %5,1, 2005'te %5,7, 2010'da %6,4, 2017'de ise %6,3 olarak gerçekleşmiştir. 38 yıllık periyotta OECD ülkelerinde kamu kesimi sağlık harcamaları artış trendi göstermiştir. Sosyal sağlık sigortası ile finansman şekli olan Bismarck Modeli uygulayan ülkelerin kamu sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı OECD ortalamasını yakalayan veya üzerinde seyreden ülkeler; 2000 yılında İsviçre, Fransa, Almanya, Avusturya, Belçika, Japonya, Slovenya, Çek Cumhuriyeti, 2017'de ise İsviçre, Fransa, Almanya, Avusturya, Belçika, Japonya, Hollanda olmuştur.

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

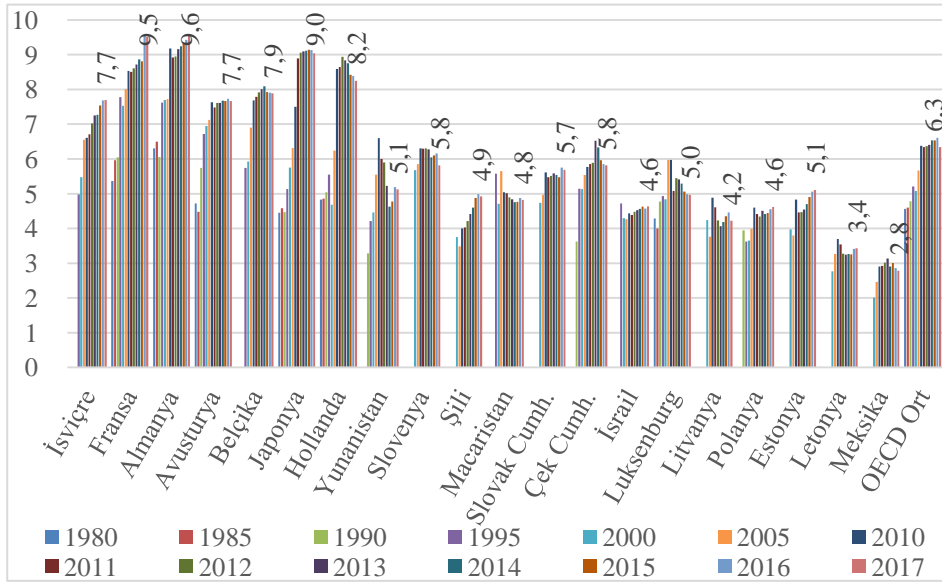
Beveridge modelini benimseyen İsveç, Norveç, Danimarka, İngiltere, Finlandiya, Avusturya, Yeni Zelanda, Portekiz, İtalya gibi ülkelerin 1980-2017 yılları arasında sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranları OECD ortalamasının genel olarak üzerinde seyrettiği görülmektedir. 1980'de Vergiye Dayalı Finansman (Beveridge Modelini) sistemini ağırlıklı olarak uygulayan ülkelere Kanada, İsveç, Norveç, Danimarka, Finlandiya, Yeni Zelanda, İrlanda, İzlanda gibi ülkelerin kamu sağlık harcamaları OECD ortalamasını yakalamış ya da üzerinde gerçekleşmiştir. Beveridge Modelinde yer alan İngiltere, Avusturya, Portekiz, İspanya, Kore ve Türkiye gibi ülkelerin ve dört sistemi de bünyesinde barındıran ABD'nin 1980 yılında kamu sağlık harcamaları OECD ortalamasının altında kalmıştır. Türkiye, 1980 yılında kamu sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranına bakıldığında %0,7 ile en düşük pay ayıran iki ülkeden birisi olmuştur. Kamu kesimi sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı OECD ortalamasının üzerinde olan ülkeler; 2000'de ABD, Kanada, Avusturya, Norveç, İsveç, Danimarka, Yeni Zelanda, Portekiz, İtalya, İzlanda, 2017'de ABD, Kanada, Norveç, İsveç, Danimarka, İngiltere, Finlandiya, Avustralya, Yeni Zelanda, İtalya, İrlanda, İzlanda'dır. Yıllar itibariyle pek çok ülke OECD ortalamasını yakalamış veya üzerinde kamu harcaması yapmış olmasına rağmen Kore ve Türkiye 38 yılda OECD ortalamasının hep altında kalmıştır. Türkiye'de kamu sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı OECD ortalamasının 1980'lerde çok çok aşağısında seyretilmekteyken, 2000'li yıllarda fark yaklaşık yarıya inmiştir. Ancak talep edilen düzeye henüz ulaşamamıştır.

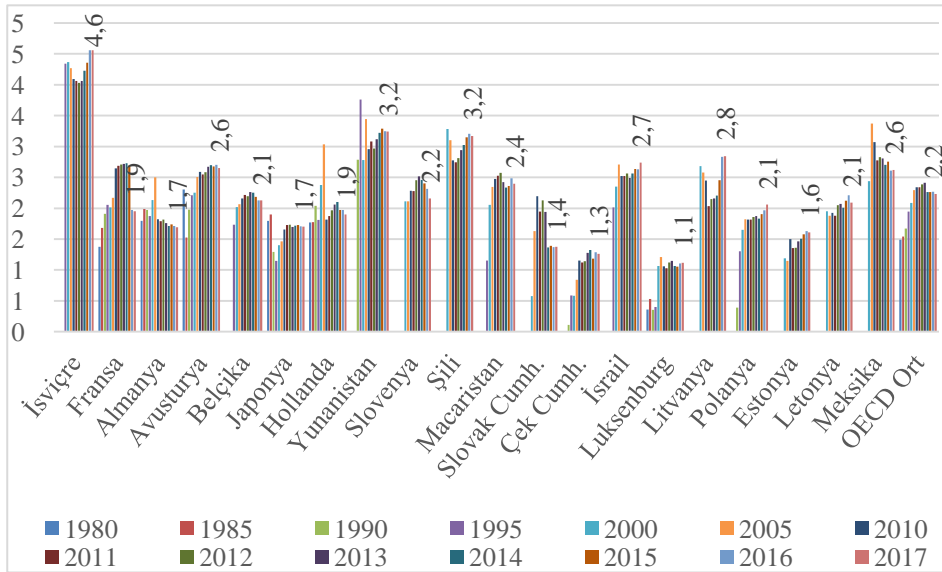
Grafik 3- Beveridge Modelini Uygulayan OECD Ülkelerinde Kamu Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

Özel sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranına bakıldığında 1980 ve 1985 yıllarında OECD ortalaması %1,5 olarak gerçekleşirken, 1990'da %1,7, 1995'te %1,9, 2000'de %2,1, 2005 ve 2010'da %2,3, 2017'de ise %2,2 olarak gerçekleşmiştir. İsviçre, Almanya, Avusturya, Hollanda, Yunanistan, Şili, İsrail, Litvanya, Meksika gibi Bismarck Modelini uygulayan ülkelerin 38 yıllık periyotta genellikle OECD ortalamasının üzerinde özel sağlık harcaması yaptığı görülürken, Letonya, Estonya, Lüksemburg, Polonya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Japonya ve Almanya'nın ise OECD ortalamasının altında özel sağlık harcaması yaptığı görülmektedir.

Grafik 2- Bismarck Modelini Uygulayan OECD Ülkelerinde Kamu Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

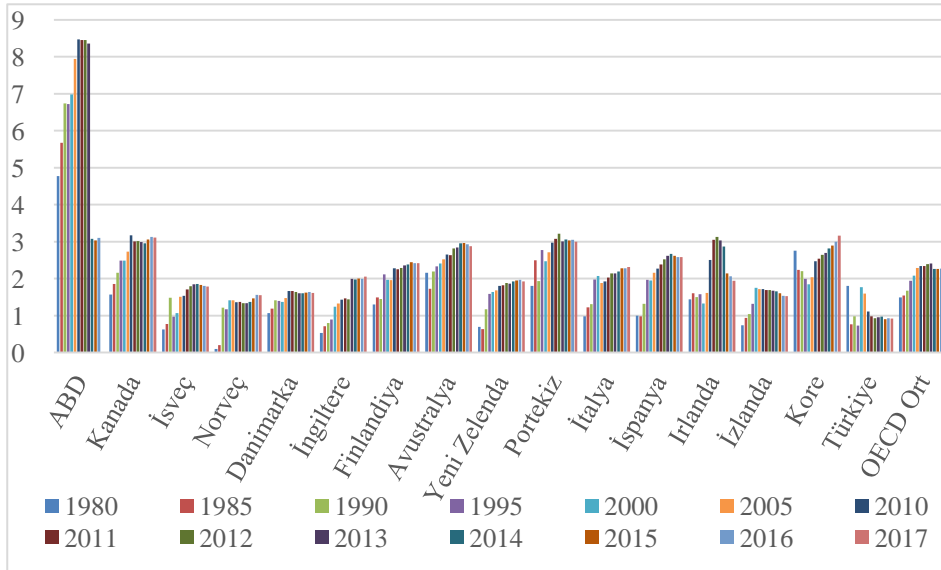

Grafik 4- Bismarck Modelini Uygulayan OECD Ülkelerinde Özel Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

ABD, Kanada, Avusturya, Portekiz, Kore gibi ağırlıklı olarak Beveridge Modelini benimseyen ülkelerin 38 yıllık periyotta özel sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı genellikle OECD ortalamasının üzerinde iken Finlandiya, İspanya ve İtalya ortalamaya yakın seyir izlemiş, İsveç, Norveç, Danimarka, İngiltere, Yeni Zelanda, İrlanda, İzlanda, Türkiye OECD ortalamasının altında seyretmiştir. Türkiye'nin özel sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranı 1980 yılında %1,8 iken 2017'de bu oran %0,9'a gerilemiştir.

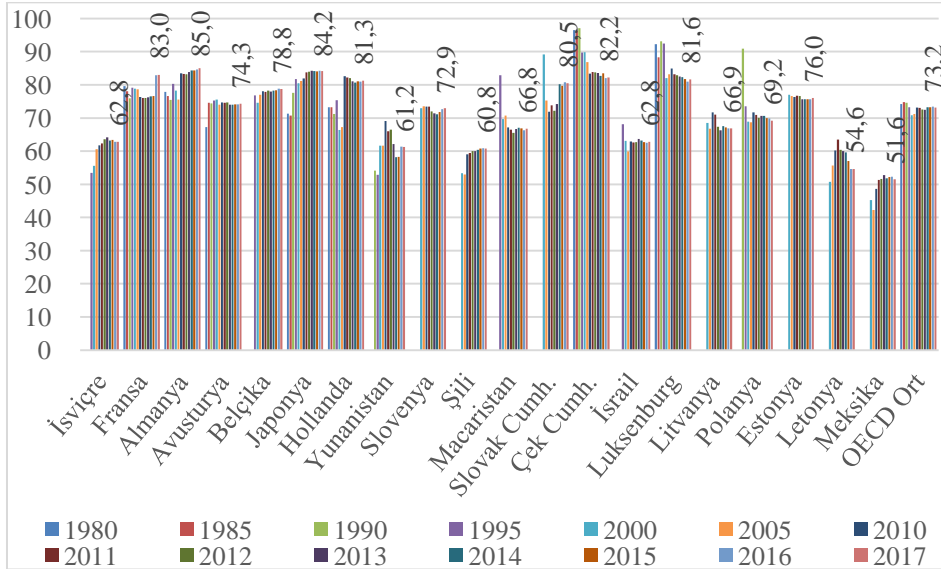
Grafik 5- Beveridge Modelini Uygulayan OECD Ülkelerinde Özel Sağlık Harcamalarının GSYİH'ya Oranı (%)

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

Toplam sağlık harcamaları içinde kamu sağlık harcamalarının payına bakıldığında ise OECD ortalaması 1980'de %74,2, 1985'te %74,6, 1990'da %74,8, 1995'te %73,3, 2000'de 70,9, 2005'te %71,2, 2010'da %73,1, 2015'te %73,3 ve 2017'de %73,2 olarak gerçekleşmiştir. Toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu kesiminin sağlık harcamaları payının özel sağlık harcamalarından oldukça fazla olduğu görülmektedir. 38 yıllık süreçte toplam sağlık harcamalarının yaklaşık dörtte üçünün vergiye dayalı finansman ve sosyal sağlık sigortası ile finansman yöntemleri kullanılarak kamu kesimi tarafından finanse edildiği, kalan dörtte birlik kısmınsa özel sağlık sigortası ve cepten ödemeler ile özel kesim tarafından finanse edildiği görülmektedir.

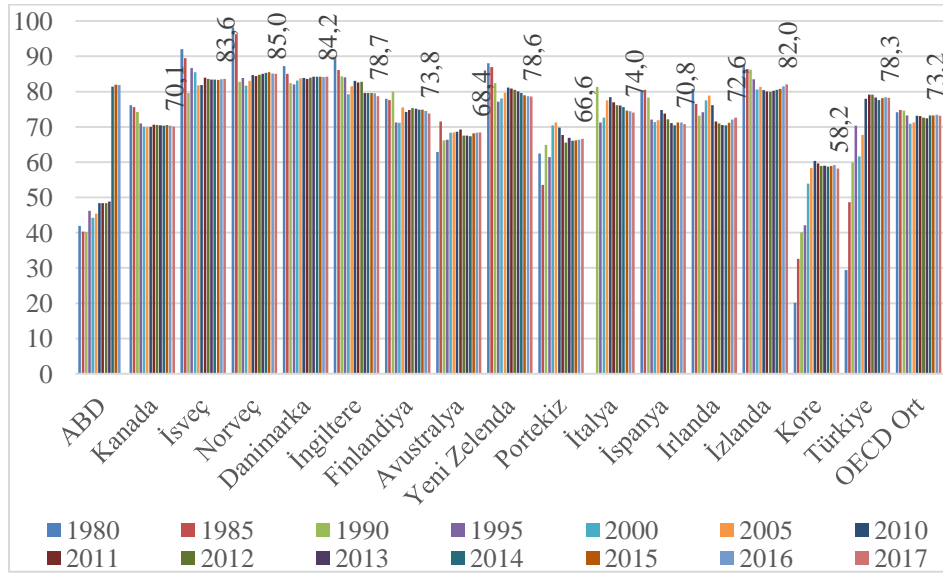
Grafik 6- Bismarck Modelini Uygulayan OECD Ülkelerinde Kamu Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamalarına Oranı (%)

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

Bismarck modelini uygulayan ülkelerde kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranı genel olarak OECD ortalamasının altında kalan ülkeler İsviçre, Yunanistan, Şili, Macaristan, İsrail, Litvanya, Polonya, Letonya ve Meksika'dır.

Grafik 7- Beveridge Modelini Uygulayan OECD Ülkelerinde Kamu Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamalarına Oranı (%)

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

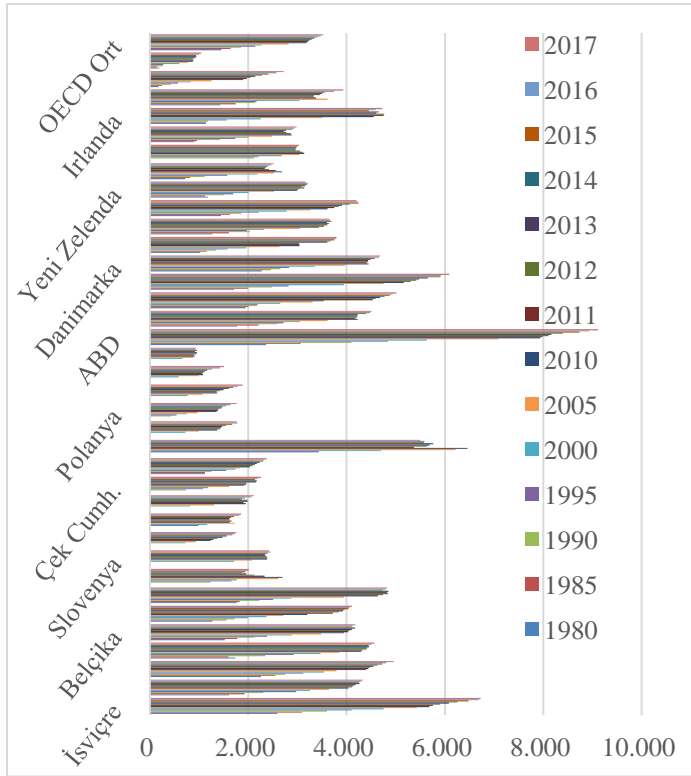
38 yıllık süreçte ağırlıklı olarak Beveridge modelini uygulayan ülkelerde kamu sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranı genel olarak OECD ortalamasının altında kalan ülkeler Kore, Portekiz, Avustralya iken OECD ortalamasına yakın ancak genelde altında kalan ülkeler ise İrlanda ve İspanya'dır. Karma sistem uygulayan Kanada ve dört ana modeli benimseyen ABD'nin de toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu kesimi harcamaları OECD ortalamasının genel olarak altında yer almaktadır. ABD'nin toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu sağlık harcamaları 1980-2013 arasında %40-49 arasında seyrederken 2014 yılında iki katına çıkarak %81-82 civarında gerçekleşmiştir.

1980-2017 arasında OECD ülkelerinin uyguladığı sağlık sistemlerine göre; sağlık harcamaları içerisinde kamu kesiminin payı genel olarak vergiye dayalı finansman yöntemi olan Beveridge modelini uygulayan ülkelere daha yüksek gerçekleşmiştir. Yani kamu sağlık harcaması oranı Beveridge modeli uygulayan ülkelere göre daha fazla gerçekleşmiştir. Ancak 1980'lerden günümüze zaman içerisinde iki model arasındaki harcama farkı giderek düşüş göstermiştir.

3.2. Kişi Başına Düşen Sağlık Harcamaları

1980-2017 yılları arası OECD ülkelerinde kişi başına yapılan toplam sağlık harcamaları grafikte verilmektedir. OECD üyesi ülkelerin kişi başı sağlık harcamalarına bakıldığında; 1980 yılında kişi başına en yüksek sağlık harcamasında bulunan ülke 2591\$ ile İsviçre, ardından 2363\$ ile ikinci sırada ABD ve üçüncü sırada 2270\$ ile Danimarka gelmektedir. 1980 yılında kişi başına en az sağlık harcaması yapan ülkeler ise Türkiye ve Kore'dir. 2017 yılına gelindiğinde kişi başına sağlık harcamasında 9111\$ ile ilk sırada ABD yer almakta, ardından 6726\$ ile İsviçre ve 6087\$ ile Norveç gelmektedir. 2017'de kişi başına en az sağlık harcaması yapan ülkeler ise sırasıyla; 934\$ ile Meksika, ardından 1043\$ ile Türkiye ve 1505\$ ile Letonya gelmektedir. Türkiye kişi başına sağlık harcamasında 1000\$ bandını ilk kez 2017'de aşmıştır.

Grafik 8- OECD Ülkelerinde Kişi Başına Düşen Toplam Sağlık Harcamaları (US \$-2010)

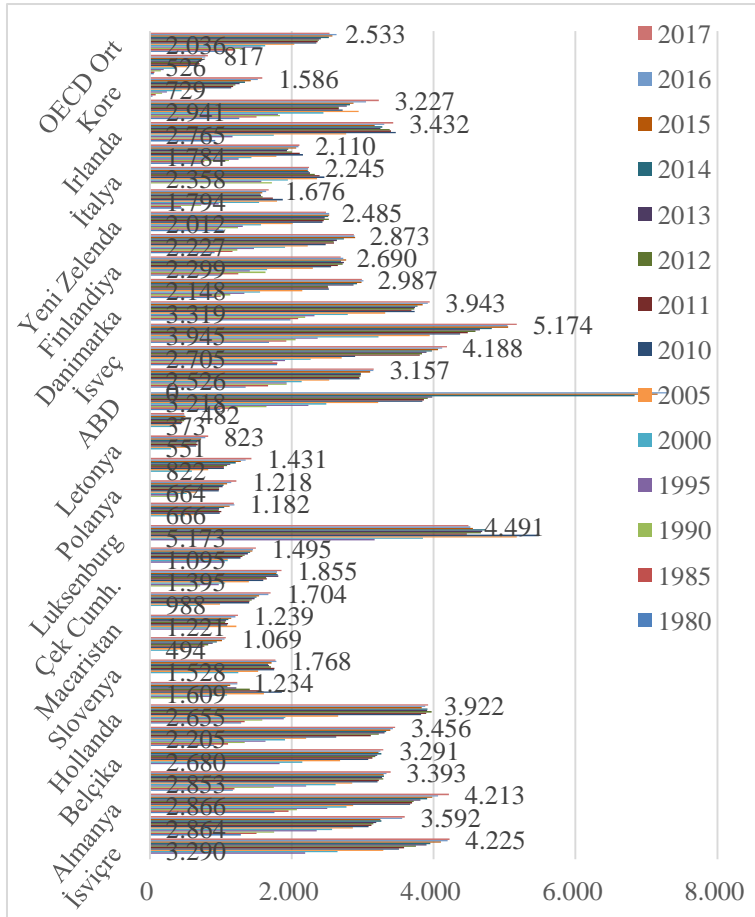

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

Ülkelerin sağlık harcamaları arasındaki fark çoğu zaman kişi başına GSYİH ile hesaplanan ortalama refah düzeyiyle açıklanmaya çalışılmaktadır. Genel olarak tüm dünyada refah düzeyi yüksek ülkelerin sağlık hizmetlerine daha fazla pay ayırdığı gözlenmektedir. Söz konusu bilgiler ışığında OECD üyesi ülkelerinin pek çoğunda 2001 ve 2008 krizinin yaşandığı dönemlerde dahi sağlık harcamalarında bir azalma olmamış artış trendi devam etmiştir (Huber ve Orosz, 2003:1).

OECD üyesi ülkelerin kişi başı düşen kamu kesimi sağlık harcamalarına bakıldığında; 1980 yılında 1981\$ ile Danimarka birinci, 1791\$ ile İsveç ikinci ve 1758\$ ile Almanya üçüncü sırada gelmektedir. 1980 yılında kamu kesimi tarafından kişi başına en az sağlık harcaması yapan ülkeler ise Kore ve Türkiye'dir. 2017 yılına gelindiğinde kişi başına kamu kesimi sağlık harcamasında 5174\$ ile ilk sırada Norveç yer almakta, ardından 4491\$ ile Lüksemburg ve 4224\$ ile İsviçre gelmektedir. 2017'de kamu kesimi tarafından kişi başına en az sağlık harcaması yapan ülkeler ise sırasıyla; 481\$ ile Meksika, ardından 816\$ ile Türkiye ve 822\$ ile Letonya gelmektedir.

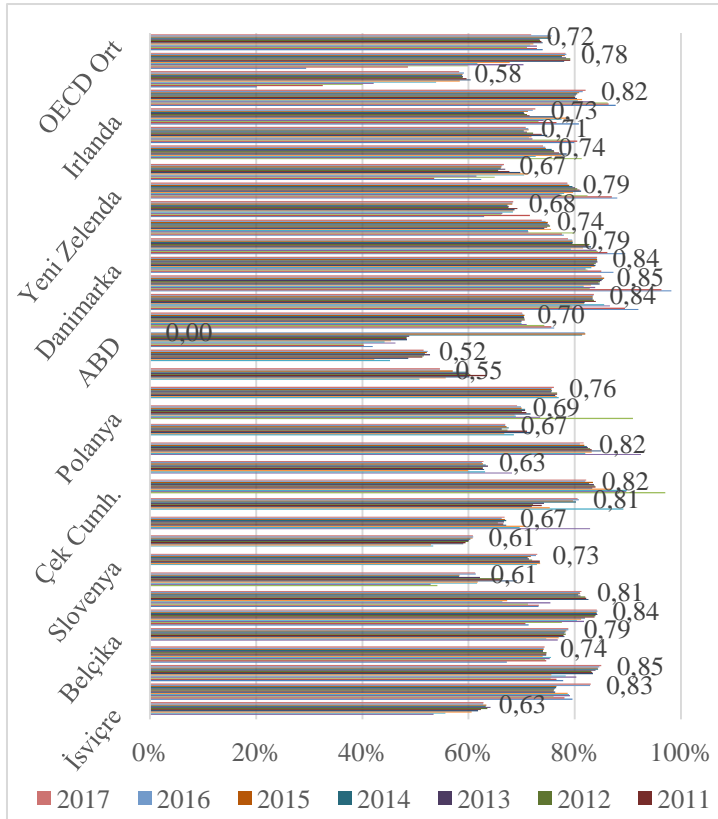
Grafik 9- OECD Ülkelerinde Kişi Başına Düşen Kamu Kesimi Sağlık Harcamaları (US \$-2010)

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

Kamu kesiminin mi, yoksa özel kesimin mi daha ağırlıklı olarak sağlık harcaması yaptığı ile ilgili daha sağlıklı bilgi elde edebilmek için; kişi başına toplam sağlık harcamaları içerisinde kamu kesiminin ve özel kesimin paylarına bakmak gerekmektedir. Grafik görüldüğü üzere kişi başına düşen kamu kesimi sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına oranının OECD ortalaması 1980'de %74, 1985'te %72,9, 1990'da %71, 1995'te %72,9, 2000'de 71,6, 2005'te %72,2, 2010'da %73,9, 2015'te %75,5 ve 2017'de %71,8 olarak gerçekleşmiştir. 38 yıllık süreçte kişi başına düşen kamu kesimi sağlık harcamalarının kişi başına toplam sağlık harcamalarına oranının OECD ortalaması %70'in üzerinde gerçekleşmiştir. Bu durum gösteriyor ki OECD ülkelerinde kişi başı sağlık harcamalarının yaklaşık %70'i kamu kesimince karşılanırken, yaklaşık %30'luk kısmı özel kesim tarafından yani özel sağlık sigortası harcamaları ile cepten yapılan harcamalardan karşılanmaktadır. Bu harcamaların ülkelere göre yapılan toplam sağlık harcamalarındaki payı uyguladıkları sağlık sistemlerine göre değişiklik göstermektedir. 2017 yılında Meksika %52, Letonya %55, Yunanistan ve Macaristan %61, İsviçre ve Çek Cumhuriyeti %63 ile diğer OECD ülkeleri arasında kişi başına toplam sağlık harcamaları içinde en düşük kişi başına kamu sağlık harcaması yapan ülkeler olmuştur. Meksika, Letonya, Yunanistan, Macaristan, İsviçre ve Çek Cumhuriyeti gibi ülkeler Bismarck modelini uygulayan ülkelerdir. Türkiye'nin 2005 yılı sonrasında kamu kesimi sağlık harcamalarının kişi başına toplam sağlık harcamaları içerisindeki payı OECD ortalamasının hep üzerinde seyrettiği görülmektedir.

Grafik 10- OECD Ülkelerinde Kişi Başına Düşen Kamu Kesimi Sağlık Harcamalarının Toplam Sağlık Harcamalarına Oranı (%)

Kaynak: OECD.Stat (2019)'dan tarafımızca düzenlenmiştir.

Türkiye'nin sağlık hizmetleri indikatörleri ve sağlık harcamaları gelişmekte olan ülkeler ile kıyaslandığında ortalamanın üzerinde olmasına rağmen, verilen grafiklerde de görüldüğü üzere OECD ülkeleri ile kıyaslandığında kötü durumda olan ülkelere birisi olarak karşımıza çıkmaktadır (Daştan ve Çetinkaya, 2015:109).

SONUÇ

Toplumsal refahın ve mutluluğun artmasında kritik gerekliliklerden birisi sağlıklı bireylerdir. Sosyal ve ekonomik açıdan gelişmiş bir toplumun ön şartı eğitimli ve sağlıklı bireylerin yetişmesidir. Bu nedenle sağlıklı bireylerin varlığı için sağlık hizmetleri büyük önem taşımaktadır. Toplumların kendi iç dinamikleri (sosyal, kültürel, ekonomik vb.) sağlık hizmeti anlayışını ve beklentisini de etkilemektedir. Ülkelerin uyguladıkları sağlık sistemleri de bu nedenle farklılık göstermektedir. Genel olarak tüm dünyada sağlık hizmetleri kamu kesimi ve özel kesim tarafından sunulmakta ve dolayısıyla sağlık hizmetlerinin finansmanı da kamu ve özel sektör tarafından sağlanmaktadır. Temel kabul gören sağlık sistem modelleri; Bismarck modeli, Beveridge modeli, özel sağlık sigortası, cepten ödemeler olarak gerçekleşmektedir. Kamu finansman yöntemi ile vergiye dayalı Beveridge modeli ve sosyal sağlık sigorta sistemine dayalı Bismarck modeli uygulanmaktadır. Özel finansman yönteminde ise; özel sağlık sigortası sistemi kurulmakta ya da cepten ödemeler söz konusu olmaktadır. Ancak ülkelerin tek bir finansman tipini benimseyip uyguladıklarını söylemek mümkün değildir. Ülkelerin izledikleri sağlık politikaları zaman içerisinde sağlık hizmetlerinin sunum şeklinde ve finansman modelinde değişikliğe gidebilmektedir. Bu nedenle ülkeler ağırlıklı olarak seçtikleri bir finansman tipi yanında diğer modellerden bir ya da birkaçını da sağlık sistemleri içerisine entegre edebilmektedir.

Dünya ticaretinin, üretim ve tüketiminin yaklaşık %75-85'i, dünya nüfusunun ise yaklaşık %20-25'i OECD ülkelerine aittir. Ayrıca OECD ülkeleri sağlık harcamalarında da dünya içerisinde önemli bir yere sahiptir. Bu nedenle çalışmada OECD ülkeleri tercih edilerek 1980-2017 arası sağlık harcamalarının gelişimi üzerinde bir değerlendirme yapılmaktadır. Genel olarak OECD ülkelerinin sağlık harcamalarında 1980 sonrası dönemde bir artış seyri izlenmekteyken, 2008 küresel krizi özellikle Avrupa ülkelerini etkisi altında bırakmıştır. Bu durum Avrupa dışında kalan diğer OECD ülkelerini de kısmen etkilemiştir. 2008 krizi döneminde OECD ülkelerinin

toplam GSYİH'lerinde yaşanan ani düşüşe paralel şekilde toplam sağlık harcamalarında da (sağlık çalışan maaşları, ilaç ödemeleri, tıbbi ekipman alımı, sağlık kuruluşlarına yapılan katkı payı ödemeleri gibi) bir düşüş trendi izlenmiştir. OECD ülkeleri toplam sağlık harcamaları 2012 sonrası dönemde yeniden toparlanmaya başlamış ancak hala kriz öncesi hedeflenen harcama artış seviyelerine ulaşamamıştır. 2017 yılında toplam sağlık harcamalarının GSYİH'ya oranının OECD ülkeleri ortalaması %8,8 olarak gerçekleşmiştir.

OECD üyesi ülkelerin GSYİH içinde toplam sağlık harcamalarının payına bakıldığında; 1980 yılında Danimarka, ABD ve Almanya ilk üçte iken, 2017 yılında ABD, İsviçre ve Almanya ilk üçte yer almaktadır. ABD ve Almanya 38 yıllık süreçte dünya genelinde en çok sağlık harcaması yapan ülkeler olurken, Türkiye, Kore ve Meksika en az sağlık harcaması yapan OECD ülkeleri arasında yer almaya devam etmiştir. 2017 yılında kişi başına düşen toplam sağlık harcamaları OECD ortalaması 3527\$ iken, ABD'de 9111\$, İsviçre'de 6726\$, Norveç'te 6087\$ olarak gerçekleşmiştir. 2017 yılında OECD ülkeleri arasında Meksika 934\$'lık, Türkiye 1043\$'lık kişi başına sağlık harcaması ile ABD'nin yaklaşık onda biri kadar harcama yaparak en düşük sağlık harcaması yapan ülkeler arasında yer almışlardır.

Kamu kesimi sağlık harcamalarının toplam sağlık harcamalarına ve kişi başına kamu kesimi sağlık harcamalarının kişi başına toplam sağlık harcamalarına olan oranlarına bakıldığında, OECD ortalamasının 38 yılda yaklaşık %72'lerde gerçekleştiği görülmektedir. Bu da OECD ülkelerinin sağlık hizmetlerinde kamu finansmanını tercih ettiğini, Beveridge (hükümet programı dahilinde vergilerle) ya da Bismarck (zorunlu sağlık sigortasıyla) modelini yoğun olarak uyguladığını göstermektedir. Sağlık harcamalarının yaklaşık %70-75'i; İsviçre, Almanya, Çek Cumhuriyeti, Slovak Cumhuriyeti, Lüksemburg, Fransa, Japonya gibi ülkelerde sosyal sağlık sigortası kapsamında yer almaktadır. İngiltere, Danimarka, İsveç, Finlandiya, Norveç, İzlanda gibi ülkelerde ise sağlık harcamalarının yaklaşık %80'i vergiye dayalı ulusal sağlık hizmetleri kapsamında yer almaktadır. Dört ana sağlık finansman tipinin hepsini sağlık sisteminde kullanan ABD'de yıllar içerisinde kişi başına sağlık harcamalarında lider konumda yer almaktadır. Ayrıca 2017 yılında kişi başına sağlık harcamalarında ilk on sıralamasında İsviçre, Lüksemburg, Almanya, Hollanda, Avusturya gibi beş Bismarck modeli kullanan ülke yer alırken, Norveç, İsveç, İrlanda, Danimarka gibi dört Beveridge modeli uygulayan ülke yer almaktadır.

Her ülkede uygulanan sağlık sistemi içerisinde dört ana modelden (Beveridge modeli, Bismarck modeli, özel sağlık sigortası, cepten ödemeler) farklı kombinasyon ve oranlarda uygulamaya gidilmektedir. Her ülkede farklı sağlık hizmet ve finansman tipleri uygulanmakta olsa da temel ortak amaç; hızlı ve yüksek kaliteli sağlık hizmetlerinin, düşük maliyetlerle halka sunulmasının sağlanması olmalıdır.

KAYNAKÇA:

- Akdur, R. (2003). *Sağlık Sektörü, Temel Kavramlar, Türkiye ve Avrupa Birliği'nde Durum ve Türkiye'nin Birliğe Uyumlu*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- Aktan, C. C. ve Işık, A. K. (2010). Sağlık Hizmetlerinin Finansmanı ve Alternatif Yöntemler. [<http://www.canaktan.org/ekonomi/saglik-degisim-caginda/anasayfa-saglikek.htm>], [https://ziladoc.com/queue/salk-hizmetlerinin-finansman-ve-alternatif-yntemler_pdf?queue_id=-1]. (Erişim: 19 Aralık 2019).
- Bauernschuster, S., Anastasia, D. ve Erik, H. (2018). *Bismarck's Health Insurance And The Mortality Decline*. Germany: IZA Institute of Labor Economics Discussion Paper Series. IZA DP No. 11628.
- Belek, İ. (2000). Nasıl Bir Sağlık Sistemi? III Sigorta Değil, Genel Vergi. *Toplum Ve Hekim*, 15(2). 92-108.
- Belli, P., Helen, S. ve Curtio M. G. (2002). *Qualitative Study On Informal Payments For Health Services In Georgia*. Washington: World Bank HNP Discussion Paper. Report No: 28904.
- Başara Berrak ve B., Şahin, İ. (2008). Türkiye'de Cepten Yapılan Sağlık Harcamalarını Etkileyen Etmenler. *H.Ü. İktisadi Ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. 26(2). 319-340.
- Çelikay, F. ve Gümüş E. (2010). Türkiye'de Sağlık Hizmetleri ve Finansmanı. *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*. 11(1). 177-216.
- Erumut, M. C. (2014). Türkiye İçin Alternatif Sağlık Finansman Önerisi: İki Sütunlu Sistem. *Sosyal Güvençe Dergisi*. 5. 593-126.
- Dalgın, N. (2005). Sosyal Güvenliğe Katkısı Bağlamında Karşılıklı Sigortalar. *Sigorta Araştırmaları Dergisi*. 1. 45-59.
- Damme, W. V., Leemput, L. V., Por, I., Hardeman, W. ve Meessen, B. (2004). Out-Of-Pocket Health Expenditure And Debt In Poor Households: Evidence From Cambodia. *Tropical Medicine And International Health*. 9(2), 273-280.

- Daştan, İ., Çetinkaya, V. (2015). OECD Ülkeleri ve Türkiye'nin Sağlık Sistemleri, Sağlık Harcamaları Ve Sağlık Göstergeleri Karşılaştırılması. *Sosyal Güvenlik Dergisi*. 5(1). 104-134.
- Foubister, T., Thomson, S., Mossialos, E. ve McGuire, A. (2006). *Private Medical Insurance in the United Kingdom, European Observatory On Health Systems And Policies*. Trowbridge Wilts: Printed In Great Britain The Cromwell Press. ISBN 92 890 2288 4.
- Gottret, P. ve Schieber, G. (2006). *Health Financing Revisited A Practitioner's Guide*, Washington: The International Bank For Reconstruction And Development/ The World Bank.
- Huber, M. ve Orosz, E. (2003). Health Expenditure Trends In OECD Countries, 1990-2001. *Health Care Financing Review*. 25(1). 1-22.
- İstanbulluoğlu, H., Güleç, M. ve Oğur, R. (2010). Sağlık Hizmetlerinin Finansman Yöntemleri. *Dirim Tıp Gazetesi*. 85(2). 86-99.
- Karataş, M.ve Çankaya E. (2010). İktisadi Kalkınma Sürecinde Beşeri Sermayeye İlişkin Bir İnceleme. *Mehmet Akif Ersoy Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*. 3. 29-55.
- Keleher, H. ve MacDougall, C. (2016). *Understanding Health*. Melbourne: Oxford University Press. ISBN 0195597419, 9780195597417.
- Kulesherand, R. ve Forrestal, E. (2014). International Models Of Health Systems Financing. *Journal Of Hospital Administration*. 3(4). 127-139.
- Kurşun, A. ve Rakıcı, C. (2016). Sosyal Refah Devletinin Tarihi Süreci ve Günümüz Bazı Refah Devletlerinin Değerlendirilmesi. *Uluslararası Ekonomi Ve Yenilik Dergisi*. 2(2). 135-156.
- Maynard A. ve Dixon A. (2002). Private Health Insurance And Medical Savings Accounts: Theory And Experience. *Funding Health Care: Options For Europe*, (Editörler: Elias Mossialos, Anna Dixon, Josep Figueras ve Joe Kutzin). Buckingham & Philadelphia: Open University Press. 109-127.
- Mossialos E., Dixon A., (2002). Funding Health Care: An Introduction. *Funding Health Care: Options For Europe*, (Editörler: Elias Mossialos, Anna Dixon, Josep Figueras ve Joe Kutzin). Buckingham & Philadelphia: Open University Press. 1-31.
- Mossialos, E. ve Thomson, S. (2002). Voluntary Health Insurance In The European Union: A Critical Assessment. *International Journal Of Health Services*. 32(1). 19-88.
- Mutlu, A. ve Işık, A. K. (2012). *Sağlık Ekonomisine Giriş*. Bursa: Ekin Kitabevi.
- OECD.Stat (Organisation For Economic Co-operation And Development Statistics) (2019). Health Statistics. [https://stats.oecd.org/index.aspx?DataSetCode=HEALTH_STAT]. (Erişim: 19 Aralık 2019).
- Özgen, H. (2007). Sağlık Hizmetleri Finansmanında Cepten Harcama: Nedir? Neden Önemlidir?. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 10(2). 201-228.
- Savaş, B. S. (2001). Türkiye'de Sağlık Sistemine 'Kısa Bir Genel Bakış'. *Yeni Türkiye Dergisi*. Sağlık-1(39). 87-128.
- Savaş, B. S., Karahan Ö. ve Saka R. Ö. (2002). *Sağlık Sistemlerinde Dönüşüm Süreci Türkiye*. (Editörler Sarah Thomson ve Elias Mossialos). Ankara: T.C. Sağlık Bakanlığı Avrupa Birliği Koordinasyon Daire Başkanlığı.
- Sekhri, N. ve Savedoff, W. (2005). Private Health Insurance: Implications For Developing Countries. *Bulletin Of The World Health Organization*, 83(2), 127-138.
- Sekhri, N. ve Savedoff, W. (2006). Regulating private health insurance to serve the public interest: policy issues for developing countries. *International Journal Of Health Planning And Management*. 21, 357-392. doi: 10.1002/hpm.857
- Svalastog, A. L., Donev, D., Kristoffersen N. J. ve Gajović, S. (2017). Concepts And Definitions Of Health And Health-Related Values In The Knowledge Landscapes Of The Digital Society. *Croatian Medical Journal*. 58(I.6). 431-435.
- Tatar, F., (1996). Sağlık Hizmetleri Finansman Kaynakları. *Toplum Ve Hekim*, 11(72). 42-50.
- Tatar, M., (2011). Sağlık Hizmetlerinin Finansman Modelleri: Sosyal Sağlık Sigortasının Türkiye'de Gelişimi. *Sosyal Güvenlik Dergisi*, 1, 103-133.
- Tiryaki, D. ve Tatar, M. (2002). Sağlık Sigortası Teorisi ve Uygulama. *Hacettepe Sağlık İdaresi Dergisi*. 5. 123-139.
- Thomson, S., Foubister, T. ve Mossialos, E. (2009). *Financing Health Care In The European Union: Challenges And Policy Responses*. Denmark: World Health Organization The European Observatory on Health Systems and Policies. Observatory. Studies Series No.17. ISBN 9789289041652.
- Türkiye Sigorta Birliği (2014). *Türkiye İçin Tamamlayıcı Ve Destekleyici Sağlık Sigortası Modeli Önerileri*. [https://www.tsb.org.tr/Document/Yonetmelikler/TSS_Rapor_16.05.14.docx]. (Erişim: 19 Aralık 2019).

- Wagstaff, A. (2009). Social Health Insurance vs. Tax-Financed Health Systems-Evidence From The OECD. Washington: The World Bank Development Research Group Human Development and Public Services Team. Policy Research Working Paper No 4821.
- Wild, C. ve Gibis, I. (2003). Evaluations Of Health Interventions In Social Insurance Based Countries: Germany, The Netherlands and Austria. *Health Policy*, 63, 187-196.
- Witter, S. (2002). *Health Financing in Developing and Transitional Countries*. York: Briefing Paper For Oxtan GB The University of York Press.
- World Health Organization (2000). *The World Health Report 2001: Health System Improving Performance*. Geneva: World Health Organization Press.
- World Health Organization (2001). *The World Health Report 2001: Health System Improving Performance*, Geneva: World Health Organization Press.
- World Health Organization (2009). *Basic Documents, Forty-Seventh Edition*. Geneva: World Health Organization Press. ISBN: 9789241650472.
- Yenimahalleli Y. G. (2007). *Sağlığın Finansmanı ve Türkiye İçin Sağlık Finansman Modeli Önerisi* (Doktora Tezi). Ankara: Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

TÜRKİYE'DE İNOVASYON VE EKONOMİK BÜYÜME ARASINDAKİ İLİŞKİ

(Sayfa 53-64)

Bilal ÖZDEN²
Prof. Dr. Doğan UYSAL³

ÖZ

Kalkınma ve uzun vadeli büyüme yolunda ülkelerin temel amaçlarından biri inovasyondur. İnovasyon ülkelerin teknolojik gelişim, rekabet üstünlüğü ve pazar payı üzerinde önemli görevler üstlenir.

Bu çalışmada Türkiye'de inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki araştırılmıştır. Çalışma Zaman Serileri Analizi kapsamında Vektör Otoregresif Model (VAR) ile oluşturulmuştur. 1990-2017 yılları arası oluşturan bu modele göre inovasyonun ekonomik büyüme üzerine etkisi test edilip araştırılmaya çalışılmıştır. Araştırma kapsamında bağımsız değişken olarak Ekonomik Büyüme, bağımlı değişkenler ise inovasyon göstergeleri olarak belirlenen GSYH içindeki Araştırma Geliştirme (ARGE) Harcamalarının Payı, Kişi Başına Düşen Patent Sayısı ve Araştırmacı Sayısı olmuştur.

Çalışmadan elde edilen bulgulara göre; Türkiye'de ekonomik büyüme ile inovasyon arasında pozitif bir ilişki vardır. Özellikle araştırmacı sayısındaki artış inovatif faaliyetler içerisinde ekonomik büyümeyi artıran en önemli faktör olmuştur.

Anahtar Kelimeler: İnovasyon, ARGE, Patent, Ekonomik Büyüme, Vektör Otoregresif Model (VAR).

Jel Kodu: O31, O40, C32.

RELATIONSHIP BETWEEN INNOVATION AND ECONOMIC GROWTH IN TURKEY

ABSTRACT

Innovation is one of the main objectives of countries towards development and long-term growth. Innovation plays an important role in the technological development, competitive advantage and market share of countries.

This study investigated the relationship between innovation and economic growth in Turkey. The study was created with Vector Autoregressive Model (VAR) within the scope of Time Series Analysis. According to this model, which was established between 1990 and 2017, the effect of innovation on economic growth was tested and investigated. Within the scope of the research, Economic Growth was the independent variable and the dependent variables were the Share of Research and Development (R & D) Expenditures in GDP, Number of Patents Per Capita and Number of Researchers.

According to the findings obtained from this study, there is a positive relationship between innovation and economic growth in Turkey. Especially the increase in the number of researchers has been the most important factor in increasing economic growth among innovative activities.

Key Words: İnovation, R&D, Patent, Economic Growth, Vector Autoregressive (VAR) Model.

Jel Code: O31, O40, C32.

² İktisat Doktora Öğrencisi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, bilalozdenbu@gmail.com, ORCID No: 0000-0001-8493-1715

³ Manisa Celal Bayar Üniversitesi, İİBF, dogan.uysal@cbu.edu.tr, ORCID No: 0000-0001-9406-0757

GİRİŞ

Küreselleşme ile birlikte artan rekabet ortamı ülkeleri ve firmaları birtakım çabalar içerisine itmiştir. Bu bağlamda ülkelerin ve firmaların temel hedefleri değişen ve gelişen pazar yapısına karşı; bilgiye ulaşmak, ARGE harcamalarına kaynak ayırmak, yüksek teknoloji üretmek ve inovasyon faaliyetlerinde bulunmaktır. İnovasyon faaliyetleri ile birlikte her ülkenin temel makroekonomik hedeflerinden biri olan sürdürülebilir ekonomik büyüme yapısına ulaşmaktır. Dünyanın ortak bir pazar olarak görülmeye başlanması sonucu ülkeler gelişen teknolojik ilerlemeler karşısında geri kalmamak adına önemli adımlar atmaktadır. İnovasyon faaliyetlerinde başarılı performans sergileyen ülkeler, rekabet ortamında karşılaştırmalı üstünlük pozisyonunu elde etmişlerdir. İnovasyon adına en gerekli hamlelerden biri olarak görülen ARGE harcamalarına ayrılan kaynaklar yıllar itibarıyla yükselme trendine girmiştir. Türkiye’de son dönemlerde bu rekabet ortamında var olabilmek ve sürdürülebilir bir ekonomik büyümeyi sağlamak amacıyla; GSYH içindeki ARGE harcamalarına ayrılan payı yükseltmiş, patent başvuru sayıları artmıştır. Ancak OECD ülkelerine göre kıyaslandığında, istenilen düzeyde yüksek teknoloji ve inovasyon seviyesine ulaşamamıştır.

Çalışma dört aşama şeklinde ilerlemiştir. İlk olarak inovasyon kavramı ele alınmış ve türleri ile açıklanmıştır. İkinci aşamada Türkiye’de inovasyonun durumu genel hatları ile verilmiş ve grafikler yardımıyla desteklenmiştir. Üçüncü aşamada inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki önceki çalışmalardan elde edilen bulgular ile literatür taramasında ortaya konulmuştur. Son bölümde ekonometrik model yardımıyla çalışma analiz edilmiş ve sonuç kısmı ile son bulmuştur.

1. İNOVASYON KAVRAMI VE ÇEŞİTLERİ

İnovasyon sözcüğünün kökeni Latince “innovatus” sözcüğünden türemiştir. Türk Dil Kurumu’na göre yenileşim, yenilik anlamlarına gelmektedir. OECD ve Eurostat ortak yayımı olan OSLO Kılavuzu’ na göre inovasyonun tanımı şu şekilde verilmiştir:

“İnovasyon, yeni veya önemli ölçüde değiştirilmiş ürün (mal ya da hizmet) veya sürecin; yeni bir pazarlama yönteminin; ya da iş uygulamalarında, iş yeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni bir organizasyonel yöntemin uygulanmasıdır” (OECD ve EUROSTAT, 2005). İnovasyon kavramını literatüre kazandıran iktisatçı Schumpeter’dir.

Schumpeter inovasyonun özelliklerini şu şekilde sıralamıştır:

- Yeni bir malın ya da malın daha iyi bir kalitesinin tanıtımı
- Yeni bir piyasanın açılması
- Yeni üretim metodunun tanıtımı
- Hammadde ya da yarı işlenmiş mal temini için yeni bir kaynağın bulunması
- Herhangi bir sektörde yeni bir organizasyonun yürütülmesi olduğunu vurgulamıştır (Sciascia ve De Vita, 2004: 6).

Çok sayıda inovasyon ve yenilik çeşidi bulunmakta olup modern anlamda hayat bulan ve pratikte en çok kullanılan inovasyon türleri aşağıda verilmiştir.

1.1. ÜRÜN İNOVASYONU: OSLO Kılavuzu’na göre ürün inovasyonu: “Bir ürün yeniliği, mevcut özellikleri veya öngörülen kullanımlarına göre yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş bir mal veya hizmetin ortaya konulmasıdır. Bu; teknik özelliklerde, bileşenler ve malzemelerde, birleştirilmiş yazılımda, kullanıcıya kolaylığında ve diğer işlevsel özelliklerinde önemli derecede iyileştirmeleri içermektedir”. Örneğin ulaştırma teçhizatında küresel konumlandırma (GPS), cep telefonlarında kameralar ve bankacılık veya fatura ödeme sistemleri gibi internet hizmetleri gösterilebilir (OECD ve EUROSTAT, 2005). Ürün inovasyonu yeni bir ürün ortaya koymak şeklinde olabileceği gibi mevcut ürünün geliştirilmesi şeklinde de gerçekleştirilebilir.

1.2. SÜREÇ İNOVASYONU: Süreç inovasyonu, üretim, teslimat ve sunum yöntemlerinin özellikle yazılımlar veya yeni teknikler yoluyla gerçekleştirilen tamamen yeni ya da önemli derecede iyileştirilmesidir. İnsan, malzeme, fiziksel unsurlar, yöntem gibi girdiler kullanarak müşterilerin talep ettiği değerler olan çıktıları üreten faaliyetler bütününe süreç adı verilmektedir. Süreçler müşterilerin taleplerini karşılamak ve tatmin etmek için oluşturulur. Karşılanamayan talepler ya da tatminsizlikler işletmenin başarısızlığı olarak değerlendirilmektedir. Bu nedenle süreçlerin başarısızlığa uğramaması için yönetim tarafından kontrol edilmesi ve denetlenmesi gerekir. (Altunışık vd., 2016: 349). Örnek olarak, otomatik ambalajlama, mal ve envanter kaydı için taşınabilir tarayıcılar/bilgisayarlar gösterilebilir (OECD ve EUROSTAT, 2005).

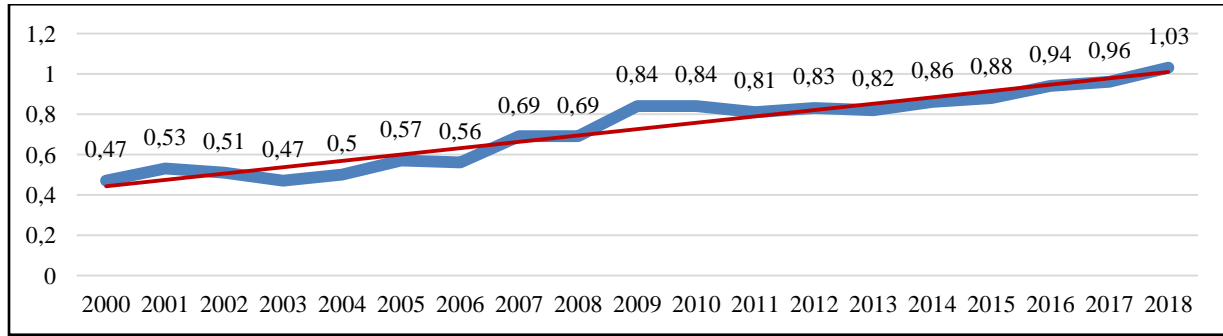
1.3. PAZARLAMA İNOVASYONU: Ürün tasarımı ve ambalajı, konumlandırma, pazarlama iletişimi ya da ödeme yöntemleri gibi önemli farklılıkları içerir. Yeni ürünün eskisine oranla müşteri zevk ve tercihlerine daha iyi cevap verebildiği ve daha önce kullanılmamış bir yöntem olması pazarlama yeniliğidir. Amaç hedef kitledeki müşterilere her zamankinden daha yüksek hizmet sunarak aynı işi yapan diğer işletmelere karşı rekabet avantajı elde etmektir (Altunışık vd., 2016: 344). Örneğin, işletmeler müşteriler için; ürünleri tamamen dekore edilmiş odalarda görmelerini sağlayan, temalara göre tasarlanmış mobilya satış odaları gibi yeni ürün sunum konseptlerini gerçekleştirmesi (OECD ve EUROSTAT, 2005).

1.4. ORGANİZASYONEL İNOVASYON: İşyeri organizasyonu ya da firmanın dışarıdaki firma ve kurumlarla kurduğu ilişkilerdeki yenilikleri ya da iyileştirmeleri kapsamaktadır. Örgütlenme biçimi, koordinasyon, proje yönetimi ve optimizasyon sağlama gibi konuları ile ilgilenir (Altunışık vd., 2016: 347). Örneğin, ilk kez üniversiteler veya diğer araştırma organizasyonları ile araştırma işbirliğine girmek (OECD ve EUROSTAT, 2005).

2. TÜRKİYE'DE İNOVASYONUN GENEL DURUMU

Bir ülkede inovasyon faaliyetlerinin temelinde yatan bilgiyi üretebilmek için ARGE harcamalarına ayrılan pay çok önemlidir. Bu kapsamda Türkiye'de son yıllarda ARGE harcamalarına gereken önemi vermiş ve kaynak tahsisini artırmıştır. Şekil 1'de Türkiye'de 2000-2018 yılları arası ARGE harcamalarının GSYİH içinde payı verilmiştir.

Şekil 1-Türkiye' de ARGE Harcamalarının GSYİH İçindeki Payı (%)

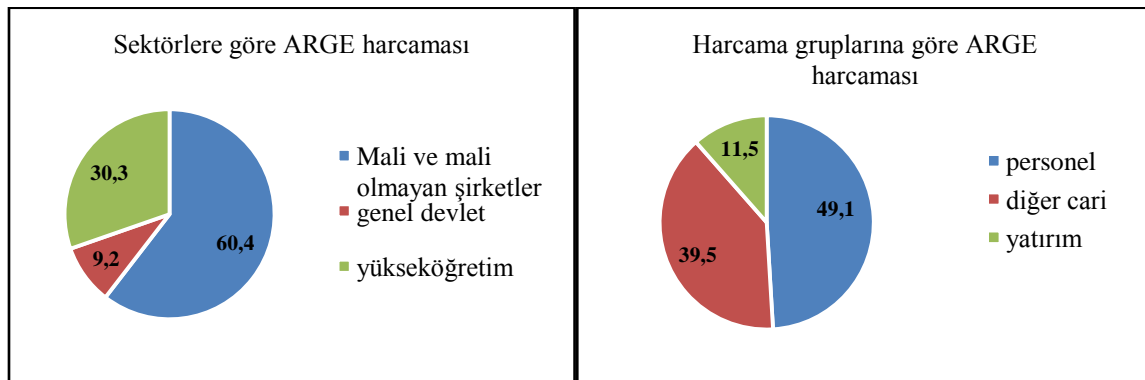

Kaynak: TÜİK, Türkiye Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2019.

Şekil 1'e göre, ARGE harcamalarının GSYİH içindeki oranı 2000' li yılların başında % 0,60'ın altında iken, ilerleyen dönemlerde artış trendi yakalamıştır. Son iki yılın oranlarına bakıldığında, 2017 yılında % 0,96 iken, 2018 yılında % 1,03 seviyesine yükselmiştir. Miktar olarak ise ARGE harcamaları 2018 yılında bir önceki yıla göre 8 milyar 678 milyon TL artarak, % 21,2 artışla 29 milyar 855 milyon TL'ye yükselmiştir (TÜİK, 2019).

TÜİK (2019) verilerinden elde edilen ARGE harcamalarının sektörlere ve harcama gruplarına göre dağılımı ise Şekil 2'de gösterilmiştir.

Grafik 1-ARGE Harcamalarının Sektörlere ve Harcama Gruplarına Göre Dağılımı

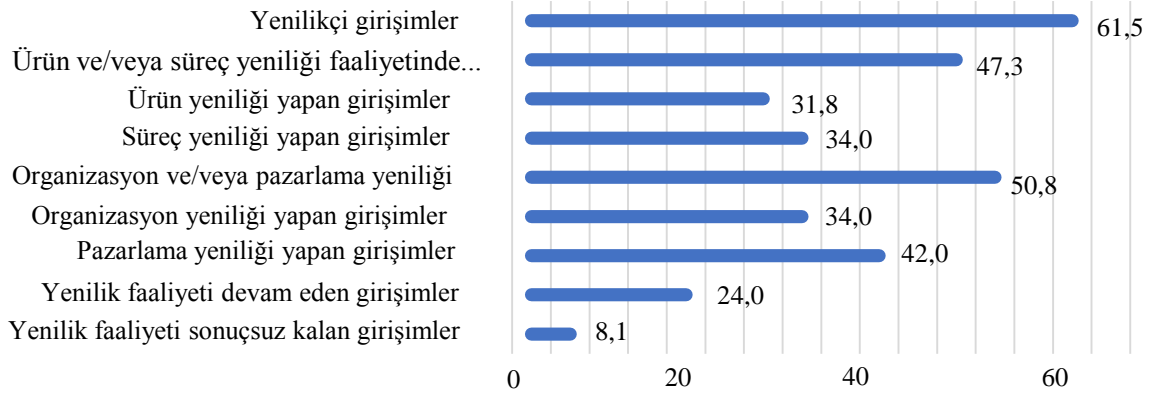
Kaynak: TÜİK, Türkiye Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2019.

Grafik 1 sektörlere göre incelendiğinde, ARGE harcamalarında mali ve mali olmayan şirketler % 60,4 ile en büyük paya sahipken, ikinci sırada % 30,3 pay ile yükseköğretimdir. Kar amacı olmayan kuruluşlar tarafından yapılan ARGE harcamalarının da dahil olduğu genel devlet ARGE harcamalarının toplam ARGE harcamaları

içindeki payı ise % 9,2'dir. Harcama gruplarına göre bakıldığında, en yüksek pay sıralaması % 49,1 ile personel, %39,5 ile diğer cari ve % 11,5 ile yatırım grupları olduğu görülmektedir.

TÜİK 2014-2016 yılları arası, çalışan sayısı 10 ve daha fazla olan girişimlerin oluşturduğu yenilik araştırmaları verilerine göre; girişimlerin % 61,5'i yenilik faaliyetinde bulunmuştur. Çalışan sayısı 10-49 olan girişimlerin % 60,4'ü, 50-249 çalışanı olan girişimlerin % 65'i, 250 ve daha fazla çalışanı olan girişimlerin ise % 70,4'ü yenilik faaliyetinde bulundu. Sanayi sektöründe yenilikçi girişimlerin oranı % 64,5 iken; hizmet sektöründe bu oran % 57,7 olmuştur.

Şekil 2-Temel Yenilik Göstergeleri, 2014-2016 (%)

Kaynak: TÜİK, Türkiye Yenilik Araştırması, 2017.

Şekil 3 incelendiğinde, girişimlerin % 50,8'i 2014-2016 yıllarını kapsayan üç yıllık dönemde organizasyon ve/veya pazarlama yeniliği faaliyetinde bulunmuştur. Bu kapsamda girişimlerin % 34'ü organizasyon yeniliği ve süreç yeniliği, % 42'si ise pazarlama yeniliği gerçekleştirmiştir.

2014-2016 yılları arası girişimlerin % 38,5'i herhangi bir yenilik faaliyetinde bulunmamıştır. Yenilik faaliyetinde bulunmayan girişimlerin % 82,2'si yenilik yapmaya zorlayan bir neden olmadığını belirtirken, % 17,8'i ise yenilik faaliyetini engelleyen faktörlerin fazlalığını en önemli neden olarak göstermiştir (TÜİK Bülten, 2018).

Türkiye'nin küresel rekabet ortamında inovasyon seviyesinin dünyadaki konumunu görebilmek için bazı endekslerden yararlanır. Bunlardan en önemlisi Küresel İnovasyon Endeksi (KİE)'dir. Belli kıstaslar baz alınarak sunulan sıralamalar Tablo 1'de verilmiştir.

Tablo 1-İnovasyon Endeksi Bileşeni

İnovasyon Endeksi Bileşeni	141 Ülke Arasında Türkiye'nin Sıralaması (2015)	128 Ülke Arasında Türkiye'nin Sıralaması (2016)	127 Ülke Arasında Türkiye'nin Sıralaması (2017)	126 Ülke Arasında Türkiye'nin Sıralaması (2018)
Kurumlar	84	82	95	96
İnsan Sermayesi ve Araştırma	50	43	43	49
Altyapı	63	62	68	52
Pazarın Gelişmişliği	58	46	57	55
İş Dünyasının Gelişmişliği	117	86	75	72
Bilgi ve Teknoloji Çıktıları	60	45	46	52

Yaratıcı Çıktılar	37	31	31	39
Genel Ortalama	58	42	43	50

Kaynak: Küresel İnovasyon İndeksi, 2018.

Tablo 1 incelendiğinde, Türkiye’de inovasyon çeşitli ana bileşenler içerisinde farklı sıraları aldığı görülmektedir. Genel ortalamaya bakıldığında ise, 2015 yılında 141 ülke içerisinde 58. sırada, 2016 yılında 128 ülke arasından 42. sırada, 2017 yılında 127 ülke arasından 43. Sırada ve 2018 yılında 126 ülke arasında 50. sırada olduğu görülmektedir.

3. LİTERATÜR TARAMASI

Literatüre bakıldığında, inovasyonun ekonomik büyüme, dış ticaret, rekabet gibi ekonomik etkilerini ortaya koyan çeşitli fikirler ve bu fikirlerin test edildiği deneysel çalışmalar mevcuttur. Aşağıda söz konusu çalışmaların yer aldığı literatürün özeti verilmiştir.

Grossman ve Helpman (1990) çalışmalarında, dışarıya yönelik bir gelişim stratejisi benimsemiş ülkelerin, daha hızlı bir şekilde büyüdüğünü ve daha korumacı bir ticaret duruşu seçmiş olanlardan daha yüksek bir ekonomik refah düzeyine ulaştıklarını göstermektedir. İçsel yenilik ve endojen insan sermayesi yaklaşımları, ticaret politikası rejimi ve uzun vadeli büyüme performansı dahil olmak üzere uluslararası ticaret ortamı içindeki bağlantıyı geliştirmek için uygun bir araç olabilir.

Park (1995) çalışmasında, 10 OECD ülkesinin panel veri kümesini kullanarak hükümet ve özel kuruluşların ARGE yatırımlarının uluslararası yayılma etkilerini ölçmüştür. Sonuçlar, yerli özel araştırmaların hem yerli hem de yabancı verimlilik artışının önemli bir belirleyicisi olduğunu ve yabancı hükümet araştırmalarının yerli özel araştırmaları teşvik ettiğini göstermektedir. Bu bulgular, özellikle uluslararası bilim ve teknoloji alanında, uluslararası ekonomik politika koordinasyonu lehine argümanlara ampirik destek sağlamaları bakımından önemlidir.

Kevin (2001) çalışmasında, çok değişkenli bir regresyon kullanarak 20 OECD ülkesinde ARGE ile ekonomik büyüme arasındaki ilişkiyi incelemiştir. Sonuç olarak değişkenler arasında güçlü bir ilişkinin varlığına ulaşamamıştır. Ancak G-7 ülkeleri dikkate alındığında, endüstri içi ARGE harcamaları ile ekonomik büyüme arasında pozitif ilişkiye rastlanmıştır.

Arslanhan (2010) çalışmasında, G. Kore ve Türkiye’nin karşılaştırmalı olarak sanayi stratejisi ve bilim ve teknoloji politikası değişimlerini incelemiştir. Elde edilen sonuçlara göre; kamu ve özel sektör ARGE paylarında G. Kore’de 1980’lerde yaşanan dönüşümün Türkiye’de özellikle 2004 yılından sonra gerçekleştiği şeklindedir. Ayrıca Türkiye’nin küresel pazarlarda daha üst bir noktaya sıçramak ve rekabetçiliğini sürdürülebilir kılmak için, düşük teknolojili bir yapıdan, orta ve yüksek teknolojili bir yapıya geçişi sağlamalıdır. Bu anlamda, ülke sektörel değişimin yanında ihracat kompozisyonunu da değiştirmesi gerekmektedir.

Veselinova ve Samonikov (2012) “AB’de KOBİ’lerin İnovasyonu ve Büyümesi” konulu çalışmalarında, genç şirketlerin yenilik yapma ve büyümeye yönelik olası başarısızlık sebeplerini ele almışlardır. Sonuç olarak, KOBİ’lerin büyüme yeteneğinin, yeniden yapılanma, yenilik ve yeterliliklere yatırım yapma potansiyellerine bağlı olduğunu şeklinde ifade etmişlerdir.

Er (2013) girişimcilik ve yenilikçilik kavramlarının iktisadi düşüncedeki yeri üzerine yaptığı araştırma sonuçlarına göre, girişimcilik ve yenilikçilik kavramları sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçişte önem kazanan olgular arasında yer almaktadır. Ayrıca Shumpeter’ in yenilik üzerine katkılarına değinmiş; girişimciler aracılığı ile yeniliklerin ekonomik gelişme üzerindeki rolünü ortaya çıkarması açısından ekonomi yazınında önemli bir yeri olduğunu ifade etmiştir.

Gülmez ve Akpolat (2014) çalışmalarında, Türkiye ve 15 AB ülkesinde ARGE faaliyetleri, inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki uzun dönemli ilişkiyi araştırmışlardır. Elde ettikleri bulgulara göre ARGE harcamalarının patentlere göre ekonomik büyüme üzerinde 4 kat daha etkili olduğu yönündedir. Sonuç olarak uzun dönemde hem ARGE harcamalarından hem de patent sayılarından ekonomik büyümeye doğru pozitif ve anlamlı bir ilişkinin oluştuğu şeklindedir.

Bozkurt ve Çetinkaya (2014) çalışmalarında, Burdur ili için KOBİ’lerin işletme stratejileri, inovasyon türleri ve inovasyonlarını etkileyen faktörleri incelemiştir. Araştırma sonuçlarına göre, süreç ve pazarlama yeniliğinin, KOBİ’lerde ürün ve örgütsel yeniliklerden daha sık uygulandığını görmüşlerdir. Araştırmalarının tanımlayıcı istatistiklerinin sıklık sonuçlarına bakıldığında, KOBİ’lerin çoğunun ARGE’ye kaynak ayırmadığına

ulaşmışlardır. Son olarak, KOBİ'lerin etkin strateji uygulayarak ve teknolojilerini bu doğrultuda geliştirerek; inovasyon için harcamalarını artırması yönünde öneride bulunmuşlardır.

Mike ve Oransay (2015) çalışmalarında, 1975-2013 yılları arası Türkiye'ye gelen doğrudan yabancı yatırım belirleyicilerinden olan altyapı ve inovasyon değişimlerinin, uzun dönem ilişkisinin ampirik bir analiz ile incelemeyi amaçlamışlardır. Ulaşılan bulgular sonucu tahminleri istatistiki olarak anlamlı çıkmıştır. Sonuç olarak gayrisafi yurtiçi hasıla, döviz kuru, altyapı ve patent sayısı ile doğrudan yabancı sermaye yatırımları arasında pozitif yönlü bir ilişkinin varlığını tespit etmişlerdir.

Karakaya vd. (2015) çalışmalarında, Türk imalat sanayinde performans, inovasyon ve rekabet arasındaki ilişkileri açıklamaya çalışmışlardır. Bu çalışmaya göre, firma sayısının fazla olduğu düşük ve orta düzey endüstrilerde teknoloji performansı artarken, yüksek teknolojiye sahip endüstrilerde performansı azalttığı yönündedir. Dolayısıyla rekabet gücü yüksek, katma değeri yüksek ileri teknolojinin sanayide ağırlık kazanacağı yapısal dönüşüme ihtiyaç vardır.

Ettlenger (2017) çalışmasında, yapılacak olan açık inovasyonun uzun dönemli olarak gerçekleşmesi gerektiği ve karşılaşılan sorunlara kısa vadeli çözümler bulunması önerisinde bulunmuştur. Firmaların crowdsourcing (kalabalıktan yararlanma) gibi stratejileri ile geniş kitlelerle iletişim sağlayıp çoğunlukla kayıt dışı çalışmayı kurumsallaştırarak fayda elde ettiklerini belirtmiştir. Bu rejimi sömürü olarak nitelemiş ve emek-sermaye ilişkisine olumsuz etkileri olduğu sonucuna ulaşmıştır.

4. EKONOMETRİK YÖNTEM

4.1. MODEL VE VERİ SETİ

Bu çalışmanın konusunu 1990-2017 yılları arası Türkiye'de inovasyon ve ekonomik büyüme arasındaki ilişki oluşturmuştur. Bu amaçla ekonometrik yöntem olarak Zaman Serisi Analizi kullanılmıştır. Zaman serisi verileri, değişkenlerin dönemler itibarıyla ardışık olarak gözlemlenebilen sayısal değerleri göstermektedir. Gözlemlenen bu değerlerin zaman içerisinde ardışık olma zorunluluğu yoktur. Ancak doğru analiz adına düzenli zaman aralığının dizinin gelişimini takibi açısından faydalı olduğu söylenebilir. Zaman serisi verileri genellikle günlük, haftalık, aylık, üç aylık, yıllık ve daha uzun süreli aralıklarla belirlenir. Ekonomik verilerin önemli bir bölümü bu yöntemle ve belli aralıklarda oluşturulmuş iktisadi istatistiklerdir (Sevüktekin, Nargeleçkenler, 2010: 2).

Bu çalışmada kullanılan değişkenler oran cinsinden edilmiş veya birtakım işlemler sonucu tarafımızca oran şekline dönüştürülmüştür.

Tablo 2-Kullanılan Değişkenler ve Kaynakları

Değişken	Notasyon	Kaynak
Ekonomik Büyüme	BÜYÜME	Dünya Bankası
ARGE Harcamalarının GSYH İçindeki Payı	ARGE	Dünya Bankası, TÜİK
100.000 Kişi Başına Düşen Patent Sayısı	PATENT	Türk Patent Enstitüsü
1000 İstihdam İçindeki Araştırmacı Sayısı	ARAŞTIRMACI	OECD

Çalışmada Eviews 9.1 paket programından yararlanılmıştır. Aşağıda bu çalışma için belirlenen değişkenlerin tanımlayıcı istatistikleri Tablo 3'de verilmiştir.

Tablo 3-Değişkenlerin Tanımlayıcı İstatistikleri

	BÜYÜME	ARGE	ARAŞTIRMACI	PATENT
Gözlem	28	28	28	28
Ortalama	4.791815	0.572714	1.991179	2.470000
Std.sapma	4.655048	0.229562	1.130151	2.807241
Max	11.11350	0.961000	4.015000	9.890000
Min	-5.962325	0.236000	0.688000	0.250000

Ekonomik büyümenin bağımlı değişken olarak belirlendiği modelimizde değişkenler arasındaki ilişkinin matematiksel olarak gösterimi şu şekildedir:

$$BÜYÜME_t = \beta_0 + \beta_1 ARGE_t + \beta_2 ARAŞTIRMACI_t + \beta_3 PATENT_t + u_t$$

Modelimizde $BÜYÜME_t$ ekonomik büyümeyi gösterirken, inovasyon göstergeleri olarak belirlenen değişkenler; $ARGE_t$ Gayri Safi Yurtiçi Hasıla içindeki ARGE harcamalarının payını, $PATENT_t$ kişi başına düşen patent sayısı, $ARAŞTIRMACI_t$ 1000 kişilik istihdam içindeki araştırmacı sayısı ve u_t ise hata terimini göstermektedir.

Bu çalışmada uygulanan ekonometrik çözümleme şu sıralama ile ilerlemiştir. İlk aşamada; kullanılan değişkenlerin durağanlığı Augmented Dickey Fuller (ADF) ve Philips-Perron Birim Kök Test İstatistikleri kullanılarak test edilmiştir. Sonraki aşamada değişkenler arasındaki Nedensellik Analizi ile değişkenlerin yönü tahlil edilmiştir. Son aşamada ise Varyans Ayrıştırma analizi uygulanmıştır.

4.2. BİRİM KÖK TEST İSTATİSTİKLERİ

Zaman serisi analizlerinde en önemli varsayımlardan biri durağanlık koşulunun sağlanmasıdır. Genel olarak ifade edilirse, eğer ortalaması ve varyansı zaman içerisinde sabit ve iki dönem arasındaki kovaryans değeri bu kovaryansın hesaplandığı asıl döneme değilse, sadece iki dönem arasındaki uzaklığa bağlıysa durağanlık koşulu sağlanmış olur (Gujarati, 2016: 309).

Uygulamada en çok kullanılan testlerden biri, Dickey ve Fuller tarafından geliştirilen “Geliştirilmiş Dickey-Fuller” (Augmented Dickey-Fuller) (ADF) testidir. Bu test aşağıdaki denkleme uygulanmaktadır:

$$\Delta Y_t = \alpha_0 + \alpha_1 t + \gamma Y_t - \sum_{i=1}^m \Delta Y_{t-i} + u_t \quad (1)$$

Model 1'e göre, ΔY_t ; durağanlık testindeki değişkenin birinci farkını, t; trend değişkeni ve ΔY_{t-i} ; gecikmeli fark terimini gösterir. Modelde, hata teriminin seri korelasyonsuz olması koşulu ile gecikmeli fark terimi eklenmektedir. Denklemden “m” gecikme sayısı, Akaike ve Schwarz bilgi kriterlerinden yararlanılarak seçilir. ADF testi, denklemden γ katsayısının istatistiksel olarak sıfıra eşit olup olmadığını test eder. Sıfır hipotezi, farkları alınmamış serilerde birim kök bulunduğu, yani durağan olmadığı şeklinde yorumlanır. γ katsayısının istatistiksel olarak anlamlı çıkması durumunda bu hipotez reddedilir ve seri durağan olarak incelenir. γ katsayısının istatistiksel olarak anlamlı olmaması halinde ise serinin birim kök taşıdığı ve durağan olmadığı sonucu çıkar. Bu durumda seri durağan hale gelinceye kadar farkı alınarak işlem yapılır (Kızılgöl, 2006: 4).

Tablo 4-Birim Kök Test İstatistikleri

Değişkenler	ADF		PP		Kritik değer (%5)		
	Sabitli	Sabitli + Trendli	Sabitli	Sabitli + Trendli	Sabitli	Sabitli + Trendli	
Düzyey	BÜYÜME	-4.19*	-4.19*	-4.97*	-4.96*	-2.97	-3.63
	ARGE	0.70	-2.50	-0.18	-2.48	-2.97	-3.63
	PATENT	4.84	1.19	4.22	1.19	-2.97	-3.63
	ARAŞTIRMACI	1.51	-2.00	1.65	-2.00	-2.97	-3.63
1.fark	ARGE	-6.73*	-6.97*	-6.51*	-6.79*	-2.97	-3.63
	PATENT	-0.40	-1.95	-0.14	-2.07	-2.97	-3.63
	ARAŞTIRMACI	-4.89*	-5.54*	-4.88*	-5.55*	-2.97	-3.63

NOT: (*) ile gösterilen değerlerde %5 önem düzeyinde durağanlık koşulu sağlanmaktadır.

Tablo 4’de değişkenlerin (sabitli ve sabit artı trendli) birim kök test istatistikleri incelendiğinde, BÜYÜME değişkeni düzey değerinde I(0), ARGE, ARAŞTIRMACI değişkenleri ise birinci farkları alındığında I(1), hem sabitli hem de sabit artı trendli durumlarında birim kök içermedikleri, başka bir ifadeyle durağan oldukları anlaşılmaktadır. PATENT değişkeni ise ikinci farkı alındığında I(2) durağanlık koşunu sağlamıştır.

Tablo 5-VAR Gecikme Uzunluğu Seçme Kriteri

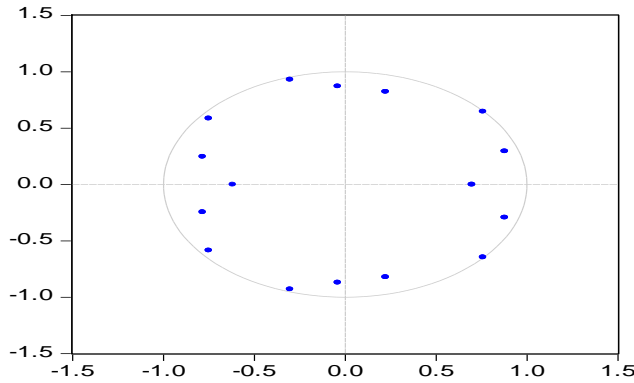
Gecikme Sayısı	LogL	LR	FPE	AIC	SC	HQ
0	-8.639336	NA*	3.71e-05	1.149031	1.347402*	1.195761
1	-1.884420	10.43942	8.87e-05	1.989493	2.981349	2.223144
2	8.927993	12.77831	0.000169	2.461092	4.246434	2.881664
3	36.64118	22.67443	9.61e-05	1.396256	3.975084	2.003750
4	87.54886	23.13985	1.52e-05*	-1.777169*	1.595144	-0.982754*

* Kriter tarafından seçilen gecikme uzunluğunu göstermektedir.

Tablo 5 incelendiğinde LR ve SC değerlerinin aynı yönde olduğu ve 0 gecikme için ortalama hata kareinin minimum değer verdiği, FPE, AIC ve HQ kriterlerinin 4 gecikme için minimum değer sağladığı gözlemlenmektedir.

Bu nedenle, yani tutarlı bir gecikme düzeyinin belirlenmesi gerekliliği ve modelde ele alınan zaman periyodunun çok uzun olmaması nedeniyle modelin optimum gecikme uzunluğu 4 olarak belirlenmiştir. Gecikme uzunluğunun 4 olarak belirlenmesinde en etkili kriter AIC ve HQ Bilgi Kriterleri olmuştur.

Şekil 3-AR Karakteristik Polinomunun Ters Kökleri

Belirlenen optimum gecikme uzunluğuna göre tahmin edilen VAR modelinin durağan olduğu, AR karakteristik polinomunun ters köklerinin hepsinin birim çemberin içinde yer aldığını gösteren Şekil 3’den anlaşılmaktadır.

Buna ek olarak verilerimizde çoklu doğrusal bağlantı sorunu, bir başka deyişle otokorelasyonun varlığı incelenmiştir. Çünkü otokorelasyondan arındırılmış veriler ile analiz yapmak çalışmanın güvenilirliği için önem arz etmektedir.

Tablo 5-Otokorelasyon Testi (Breusch-Godfrey LM Testi)

F-statistic	0.364998	F-Olasılık	0.6987
Obs*R-squared	0.915576	Ki-Kare-Olasılık	0.6327

Otokorelasyonun varlığını gösteren Tablo 5 incelendiğinde; hem F-istatistik olasılık hem de Ki-Kare Olasılık değerleri 0.05’ ten büyük olduğu dolayısıyla otokorelasyon olmadığı sonucuna ulaşılmıştır. Değişkenlerin Birim Kök ve Otokorelasyon sorunlarından arındırılması ile VAR modelinin tahmin edilebilmesi için uygun ortam oluşmuştur.

Daha önce elde edilen gecikme kriterine göre VAR Modeli kurulmuş ve bu modelden yola çıkarak değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi ve yönü hakkında bilgi sahibi olabilmek için Granger Nedensellik testinden yararlanılmıştır.

4.3. NEDENSELLİK TESTİ (BLOCK DIŞSALLIK- WALD TESTİ)

Bilindiği üzere, regresyon analizi değişkenler arasındaki bağımlılık ilişkilerini inceler. Ancak, her bağımlılık ilişkisinde bir nedensellik ilişkisinin varlığı söz konusu olmayabilir. Yani her koşulda, X bağımsız değişkeninin sebep Y bağımlı değişkeninin de sonuç olduğu bir ilişki bulunmayabilir. İstatistiksel olarak iki değişken arasındaki güçlü bir ilişki, bir birlikteliğin ifadesidir. Değişkenler arasındaki nedensellik ilişkisi de iktisadi anlamda açıklanabilmelidir. Nedensellik testlerinde bağımlılık ilişkisi araştırılırken regresyon modellerinde olduğu gibi başta belirlenen bağımlı ve bağımsız değişken ayrımı bulunmamaktadır. Nedensellik analizinde önceden belirli bir koşul olmayıp ilişkilerin yönü hakkında bilgi verilmektedir (Tarı, 2016: 436). Öngörülen VAR modeli için Blok Dışsallık Wald Testi kullanılarak yapılan Granger Nedensellik Testi sonucu, değişkenler arasındaki nedensellik analizi sonuçları Tablo 7’de gösterilmiştir.

Tablo 6-Block Dışsallık- Wald Testi

Bağımlı değişken: BÜYÜME			
Dışlanan Değişkenler	Ki-kare (χ^2)	Serbestlik Derecesi	Olasılık
ARAŞTIRMACI	14.71710	4	0.0053*
ARGE	31.78205	4	0.0000*
PATENT	11.50704	4	0.0214**
Tüm Değişkenler	53.66113	12	0.0000
Bağımlı değişken: ARAŞTIRMACI			
Dışlanan Değişkenler	Ki-kare (χ^2)	Serbestlik Derecesi	Olasılık
BÜYÜME	0.683702	4	0.9533
ARGE	3.797043	4	0.4342
PATENT	6.254742	4	0.1809
Tüm Değişkenler	11.39908	12	0.4951
Bağımlı değişken: ARGE			
Dışlanan Değişkenler	Ki-kare (χ^2)	Serbestlik Derecesi	Olasılık
BÜYÜME	2.845594	4	0.5840
ARAŞTIRMACI	2.614817	4	0.6242
PATENT	2.533570	4	0.6386
Tüm Değişkenler	8.427612	12	0.7509
Bağımlı değişken: PATENT			
Dışlanan Değişkenler	Ki-kare (χ^2)	Serbestlik Derecesi	Olasılık
BÜYÜME	6.759048	4	0.1492
ARAŞTIRMACI	17.44566	4	0.0016*

ARGE	9.369311	4	0.0525***
Tüm Değişkenler	41.47897	12	0.0000

(*) % 1 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

(**) % 5 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

(***) % 10 anlamlılık düzeyini göstermektedir.

Tablo 6 % 5 anlamlılık düzeyinde incelendiğinde, BÜYÜME değişkeni ile ARAŞTIRMACI, ARGE ve PATENT değişkenleri arasındaki ilişkinin anlamlı olduğu, dolayısıyla ARAŞTIRMACI, ARGE ve PATENT değişkenlerinin BÜYÜME değişkeninin nedeni olduğu görülmektedir. PATENT değişkeni ile BÜYÜME, ARGE ve ARAŞTIRMACI değişkenleri arasında anlamlı bir ilişki vardır ve BÜYÜME, ARGE ve ARAŞTIRMACI değişkenleri PATENT değişkeninin nedenidir. Bu bulgular ışığında inovasyon göstergeleri olan GSYH içindeki ARGE harcamaları, kişi başına düşen patent sayısı ve araştırmacı sayısındaki artışın ekonomik büyüme üzerine etkisinin olumlu yansıdığı şeklinde yorumlanabilir.

4.4. VARYANS AYRIŞTIRMA ANALİZİ

Varyans ayrıştırması, tüm değişkenler üzerindeki öngörü hata varyanslarının, sistemde bulunan her bir değişkene yüklenebilecek bileşenlerine ayrıştırma oranı olarak tanımlanır. Her bir değişkenin öngörü hata varyansını değişkenlerin tümüne dağıtarak şokların değişkenlere etkisini oransal olarak ifade eder. Varyans ayrıştırması ile bir değişkende meydana gelen bir şokun yüzde olarak kaçının kendi dinamiklerinden, kaçının diğer değişkenlerden kaynaklandığı bulunabilir. Bir değişkenin varyansındaki değişimin % 100'e yakın bölümü kendi tarafından açıklanıyorsa o değişken için "dışsal değişken" ifadesi kullanılır. Varyans ayrıştırmasında değişkenlerin sıralaması dikkat edilmesi gereken bir husustur. Sıralama dışaldan içsele doğru yapılır. Varyans ayrıştırması ile makro değişkenler arasındaki ilişkiler analiz edilebilir (Tarı, 2016: 453-469).

Tablo 7-Ekonomik Büyümenin Varyans Ayrıştırma Sonuçları

T	Standart Hata	BÜYÜME	ARAŞTIRMA	ARGE	PATENT
1	1.244280	100.0000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)	0.000000 (0.00000)
2	1.365053	83.12600 (16.0945)	3.909818 (13.0303)	10.86925 (13.8964)	2.094930 (7.27709)
3	2.035726	53.03243 (15.2016)	12.90100 (14.5175)	33.12460 (15.3758)	0.941974 (7.93262)
4	2.321307	41.09398 (16.3006)	10.05398 (15.5206)	32.78036 (14.2319)	16.07167 (10.4314)
5	2.700385	38.77328 (16.6724)	10.26513 (16.2982)	24.64436 (14.0139)	26.31723 (12.5125)
6	3.078804	34.08539 (16.8455)	23.50834 (18.5577)	19.26075 (14.1357)	23.14553 (13.2934)
7	3.161270	33.91396 (16.7034)	24.04597 (19.0418)	19.96968 (14.2498)	22.07039 (12.9596)
8	3.266374	32.87023	23.06847	22.60407	21.45724

		(17.0347)	(19.2331)	(14.3748)	(12.2521)
9	3.517055	28.79868	29.00022	19.50838	22.69273
		(17.5887)	(20.0370)	(14.7157)	(12.2385)
10	3.726510	25.65670	31.15047	17.43111	25.76172
		(17.7099)	(20.5860)	(14.9683)	(12.4676)

Not: Standart hata: Monte Carlo, 1000 tekrar. Sıralama: Cholesky.

T, periyodları temsil etmekte ve modele etki eden şokların süresini göstermektedir. Tablo 7'deki varyans ayrıştırması sonuçlarına göre, birinci dönemde BÜYÜME değişkeninde meydana gelen şokların tamamı kendisi tarafından açıklanmaktadır. Bu oran BÜYÜME değişkeninin en dışsal değişken olduğunu göstermektedir. İkinci dönemde de en yüksek açıklama oranı % 83'lük pay ile kendisi olurken en yüksek paya sahip olan ikinci etken % 10 ile ARGE değişkeni olmuştur. On dönemlik sürenin sonunda bu değişkenlerin ekonomik büyümeyi açıklama oranı giderek artmıştır. Tabloya göre ekonomik büyüme en çok % 31 ARAŞTIRMACI değişkeni ile sonra % 25 ile PATENT ve kendi değişkenleri tarafından açıklanmıştır. ARGE değişkeninin BÜYÜME değişkenini açıklama oranı ise % 17 olarak gerçekleşmiştir. Bu bulgular nedensellik analizi ile tutarlı olup inovasyonun ekonomik büyüme üzerinde etkili olduğunu göstermiştir.

SONUÇ

Ülkelerin temel makroekonomik hedeflerinden biri sürdürülebilir bir ekonomik büyüme yapısına sahip olmaktır. Türkiye'de bu hedefler doğrultusunda ekonomi politikalarına yön vermekte ve inovatif faaliyetlere yatırım yapmaktadır. İnovasyon ülkeleri rekabet anlamında güçlendirerek dünya pazarı içerisinde önemli konumlara taşır. İnovasyon aynı zamanda dinamik bir süreçtir. Dolayısıyla bu seviyelerde kalabilmek için inovasyon faaliyetlerinin istikrarlı bir şekilde sürdürülmesi gerekir. Türkiye'nin son yıllardaki inovasyon göstergeleri incelendiğinde ARGE harcamalarına ayrılan payın ve alınan patent sayılarının yükseliş yönünde olduğu görülür. Ancak gelişmiş ülkeler ile kıyaslandığında bu miktar yeterli değildir. Türkiye'de ekonomik büyüme ve inovasyon ilişkisini incelediğimiz bu çalışmamızda VAR model oluşturularak değişkenler arasındaki ilişki incelenmiştir. Elde edilen bulgular sonucunda ARGE harcamaları, patent ve araştırmacı sayısından ekonomik büyümeye doğru bir nedensellik ilişkisi tespit edilmiştir. Varyans Ayrıştırma analizi sonucunda ise ekonomik büyümedeki değişimlerin % 31'inin ARAŞTIRMACI, % 25'i PATENT ve % 17'si ARGE değişkeni tarafından açıklandığı gözlemlenmiştir. Bu çalışma inovasyonun ekonomik büyüme üzerine etkisi açısından değerlendirildiğinde Gülmez ve Akpolat (2014)'in çalışmaları ile benzer sonuçlar göstermiş ancak değişkenlerin etki gücü açısından farklı sonuçlar tespit edilmiştir. Park (1995) ve Kevin (2001)'in çalışmalarını ise doğrudan destekler sonuçlar elde edilmiştir.

Bu bulgular iktisadi açıdan değerlendirildiğinde, ekonomik büyümenin inovatif faaliyetler ile yakın ilişki içerisinde olduğu görülmektedir. Ekonomik büyümenin artmasında inovatif faaliyetler içinde öncelikle araştırmacı sayısı ön plana çıkarken, patent başvuru sayısı ve ARGE harcamalarının da önemli bir konumda olduğu ifade edilebilir.

Sonuçlar değerlendirildiğinde, Türkiye istikrarlı ekonomik büyüme ve dünya pazarı içerisinde üstün rekabet gücü elde edebilmek adına; araştırmacı sayısını artırmalı, ARGE harcamalarına daha fazla yatırım yapmalı, patent sayılarında gelişmiş ülkeler seviyesine ulaşmalıdır. Ayrıca bilgi üretmeli bu bilgiyi beşeri sermaye ve yüksek teknoloji ile birleştirip ekonomi politikalarında kullanmalıdır.

KAYNAKÇA

- Altunışık, R., Özdemir, Ş. ve Torlak Ö. (2016). *Pazarlama İlkeleri ve Yönetimi*, 2. Baskı, Beta Yayınları.
- Arslanhan, S., ve Kurtal, Y. (2010). *Güney Kore İnovasyondaki Başarısını Nelere Borçlu? Türkiye İçin Çıkarımlar*. TEPAV Politika Notu.

- Bozkurt, Ö. Ç., ve Kalkan, A. (2014). *Business Strategies of SME's, İnnovation Types and Factors İnnuencing Their İnnovation: Burdur Model*. Ege Akademik Bakış Dergisi, 14(2), 189-198.
- Er, P. H. (2012). *Girişimcilik ve Yenilikçilik Kavramlarının İktisadi Düşüncedeki Yeri: Joseph A. Schumpeter* (Doctoral dissertation, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).
- Ettlenger, N. (2017). Open İnnovation and İts Discontents. *Geoforum*, 80, 61-71.
- Grossman, G. M., ve Helpman, E. (1990). Trade, İnnovation, and Growth. *The American Economic Review*, 80(2), 86-91.
- Gujarati, D. N. (2016). *Örneklerle Ekonometri*, Çeviren: N. Bolatoğlu, BB101 Yayınları, Ankara.
- Gülmez, A., ve Akpolat, A. G. (2014). AR-GE, İnovasyon ve Ekonomik Büyüme: Türkiye ve AB Örneği İçin Dinamik Panel Veri Analizi. *Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*.
- Karakaya, A., Ağazade, S., & Perçin, S. (2015). Türk İmalat Sanayinde Performans, İnovasyon ve Rekabet Arasındaki İlişki. *Uluslararası Ekonomi ve Yenilik Dergisi*, 4(1), 39-59.
- Kızılgöl, Ö. (2006). "Türkiye'de İhracata ve Turizme Dayalı Büyüme Hipotezinin Analizi: Eşbütünleşme ve Nedensellik İlişkisi", *Türk Dünyası Celalabad İktisat ve Girişimcilik Üniversitesi Akademik Bakış Hakemli Sosyal Bilimler E-Dergisi Akademik Bakış*. Sayı: 10.
- Küresel İnovasyon İndeksi, 2018. <https://www.globalinnovationindex.org/search/report%202018>.
- Mike, F., ve Oransay, G. (2015). Altyapı ve İnovasyon Değişimlerinin Doğrudan Yabancı Yatırımlar Üzerine Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Uygulama. *The Journal of Academic Social Science*, 3(12), 372-381.
- OECD (2005). Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler, *Oslo Kılavuzu*, 3. Baskı.
- Sciascia S. ve De Vita R., (2004). "The Development of Entrepreneurship Research", *Liuc Papers* n.146.
- Sevüptekin, M., Nargeleçekenler, M. (2010). *Ekonometrik Zaman Serileri Analizi*. Ankara: Nobel Kitap Dağıtım A.Ş.
- Sylwester, K. (2001). R&D and Economic Growth. *Knowledge, Technology & Policy*, 13(4), 71-84.
- Park, Walter G. (1995) "International R&D Spillovers and OECD Economic Growth, *Economic Inquir*, Vol. 33, No.4, pp.571-591.
- Tarı, R. (2016). *Ekonometri*. İstanbul: Kocaeli Üniversitesi Vakfı Yayınları. Kocaeli.
- TÜİK Haber Bülteni, Türkiye Araştırma-Geliştirme Faaliyetleri Araştırması, 2017, Sayı 27821, (Rapor Tarihi 28.11.2018).
- TÜİK Haber Bülteni, *Türkiye Yenilik Araştırması*, 2016, Sayı 24864, (Rapor Tarihi 05.13.2017).
- TÜİK, Haber Bülteni, Sayı: 278212: 2018.
- Veselinova, E., ve Gogova Samonikov, M. (2012). SMEs İnnovation and Growth in EU. *Management Journal for Theory and Practice*, (64), 87-94.

Bilişim Teknolojilerinin Rekabet Amacıyla Kullanımının Analizi (E-Devlet Örneği)

(Sayfa 65-73)

Öğr. Gör. Yahya Özdemir

Yalova Üniversitesi Meslek Yüksekokulu
Bilgisayar Teknolojileri Bl.Öğr.Görevlisi

Öğr. Gör. Ömer Faruk Acar

Gazi Üniversitesi, TUSAŞ-Kazan Meslek Yüksekokulu
Bilgisayar Teknolojileri Bölümü

Öz

Günümüzde teknolojik gelişimleri sürecinde insan yaşamının ve hizmetlerin kolaylaştırılması sonucu; sosyal ve ekonomik yaşamda insanlar en az imkanlar ile daha fazlasını elde etmek için çabalamaktadır. Kurumlar hizmet kalitelerini arttırırken aynı zamanda vatandaşlara daha etkin ve kısa zamanda karşılıklı olarak erişebilme yollarını aramaktadırlar. Bu bağlamda hem özel sektör hem de kamu sektöründe faaliyet gösteren kurum ve kuruluşlar bir yandan sunmuş oldukları hizmetin kalitesini arttırmaya çalışırken, diğer yandan vatandaşlara daha etkin ve kısa zamanda karşılıklı olarak erişebilmenin yollarını aramaktadır.

Devletlerin hizmet/verimliliğini ve ekonomik büyümesini arttırmada bilgi teknolojileri kullanımının kilit rol oynadığı belirtilmektedir. Bu çalışmada, Bilgi Teknolojilerinin Rekabetçi Amaçlar için kullanımı özellikle E-Devlet için araştırılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Bilgi teknolojileri, rekabet, E-Devlet.

Abstract

Today, as a result of facilitating human life and services in the process of their technological development; in social and economic life, people strive to achieve more with minimal opportunities. While institutions increase their service quality, they are also looking for ways to reach citizens more effectively and in a short time. In this context, while the institutions and organizations operating in both the private and public sectors try to improve the quality of the service which they offer, on the other hand, they are looking for ways to reach citizens more effectively and in a short time.

It is stated that the use of information technologies has a key role in terms of increasing service/efficiency and economic growth of states. In this study, the use of Information Technologies for Competitive Purposes is investigated specifically for E-Government.

Keywords: Information technologies, competition, E-Government.

GİRİŞ

Günümüzde teknolojik gelişimleri sürecinde insan yaşamının ve hizmetlerin kolaylaştırılması sonucu; sosyal ve ekonomik yaşamda insanlar en az imkanlar ile daha fazlasını elde etmek için çabalamaktadır. Kurumlar hizmet kalitelerini arttırırken aynı zamanda vatandaşlara daha etkin ve kısa zamanda karşılıklı olarak erişebilme yollarını aramaktadır. Bu durum rekabet ortamına neden olmaktadır. Şöyle ki eğer bir kurum vatandaşlarının kabul edebileceği kaliteye ulaşamıyor ise, başka bir kurum o piyasaya girip rekabet üstünlüğü elde etme için bilişim teknolojilerinden yararlanmaktadırlar. Bu nedenle hizmet sunumunda kurumların/şirketlerin rekabet edebilmeleri için daha verimli ve daha etkin hizmet/ üretim yapmak zorundadır. Daha verimli olabilmenin yolu, Bilişim teknolojilerinin etkin kullanımından geçmektedir

Vatandaşların kamusal hizmet ihtiyaçlarının devlet tarafından karşılanması için yeni yöntemler geliştirme ihtiyacı ancak bilgi ve iletişim teknolojilerinin sağlanması ve kullanılması ile yapılabilmektedir. Teknoloji alanındaki gelişimler sonucu karmaşık yapının içerisinde devlet ve vatandaşlar için kamu hizmetlerinin sağlanması ve bu yapılırken de verimliliğin sağlanabilmesi, ilişkilerde sadeleştirme yapılması, işlerin kolaylaştırılması, zaman ve para tasarruflarının yapılması açısından e- bilginin kullanılması önemli olmaktadır. Küreselleşen dünyamız ortamında varlığını korumak ve gücünü artırma arayışı içinde olan kurumlar, bilgiyi bir kaynak olarak ele alarak ve bu kaynağı geliştirme ve yönetme yolları aramaktadırlar.

Bilişim teknolojilerinin kullanımının devletlerin hizmet/verimlilik artışı ve ekonomik büyüme sağlamaları açısından anahtar role sahip olduğu yadsınamaz bir gerçek olduğu görülmektedir.

1. Bilişim Teknolojilerinin Kullanımı

Bilgiyi dijital biçimde iletişim kurma ve işleme yeteneğindeki son gelişmeler - bazen “BT devrimi” olarak tanımlanan bir dizi gelişme - dünyadaki birçok ülkenin ekonomilerini ve toplumlarını yeniden şekillendirmektedir. Genel olarak bilişim teknolojileri, bilginin toplanması, işlenmesi, saklanması ve gerektiğinde herhangi bir yere iletilmesini ya da herhangi bir yerden bu bilgiye erişilmesini sağlayan teknolojiler, uygulama ve hizmetlerin bütünü ve sistem üzerindeki bilgilerin bilgi ağının tümü” olarak da açıklanabilir (Sarıhan, 1999:9)

Bilgi teknolojisine dayanan veya bu teknolojiler tarafından geliştirilen ürünler, çağdaş endüstriyel toplumlarda yaşamın hemen hemen her alanında kullanılmaktadır. Teknoloji günümüzde bireylerin küresel olarak bağlantı kurmasına olanak tanıyan yeni işler, yenilikler ve ağ oluşturma siteleri yaratan modern dünyanın ön saflarında yer alıyor. Teknolojik çağın hangi ölçülerini ve özelliklerini taşıdığını bütün işletmeler bilmek zorundadır. Çünkü bu gelişmeler dış çevredeki ulusal ve uluslararası rekabet sistemini değiştirmektedir. İşletmelerin; yeniden belirlenmekte olan bu rekabet sisteminin yeni değerlerinin ne olduğunu ya da ne olacağını tahmin edilerek fırsatların bilişim teknolojilerini kullanarak yakalanması gerekir

Bilişim teknolojileri , küreselleşme sürecinde bilginin sağlıklı ve etkin kullanımı açısından kurumlar/şirketleritici bir faktördür. 1990'ların başında bilgisayar donanımı, yazılımı ve telekomünikasyon alanındaki gelişmeler, insanların bilgiye ve ekonomik potansiyele erişme kabiliyetini büyük ölçüde artırdı. Sosyal ağ web siteleri, twitter ve diğer Web2.0 uygulamaları gibi son beş ila on yıl içinde İnternet tabanlı araçlardaki ilerlemeler, insanların kişisel, politik ve ticari amaçlar için bilgileri kullanma ve paylaşma şeklini değiştirmektedir. Bu gelişmeler ekonominin tüm sektörlerinde verimlilik kazanımlarını kolaylaştırmıştır.

Bilgi teknolojileri ile birlikte ağ teknolojilerini ilk kullanan birimler şirketlerdir. Buldukları pazardaki yüksek rekabetçi ortam şirketlerin faaliyetlerinin her bir kısmında rekabet gücü kazanmak ve buna bağlı olarak ta farklılık kazanma olgusunu geliştirmektedir. Şirketlerin tedarikten satış sonrası hizmete kadar bütün işlemlerinde ağ teknolojilerini kullanmaları karlılık verimlilik ve etkinlik problemlerini büyük ölçüde çözmüştür. Bu şekilde oluşturulan iş modelleri ile uygulamanın birimler ve devlet bazında ekonomiye etkisi çok büyük olmuştur.

Bilgi, yaşam kalitesini etkileyen bir faktördür ve son yıllarda teknolojik ilerleme kaydeden ülkeler bilgiye dayalı olan ekonomilerdir. Bilgiye dayalı ekonomiler aynı zamanda güçlü bir rekabet üstünlüğü de elde etmektedir. Bilişim ve iletişim teknolojileri geliştiği süre içerisinde bu teknolojilerin kamu hizmetlerinde kullanılması sıklığı ve boyutu da artmaktadır. Bilişim sistemleri etkinliği ile bilgi ağları bu sayede hem hızlı bir şekilde elde edilebilmesi ve hem de işlenebilmesi dahada kolaylaşmaktadır. Bu gelişimler sonucu aynı anda birçok bireyin işlem yapması ve bilgi transferi sağlayabiliyor olması hızlı işleyen bir ağ sistemi sayesinde gerçekleşmektedir.

Bilgi toplumuna geçiş sürecinde bilgi teknolojilerinin kamu sektöründe kullanılması kurumlar arasındaki bilişim sistemlerinin bütünlüğü yanısıra hizmetlerin daha kısa zamanda ve etkin bir biçimde yapılmasının sağlanması açısından önemli olmaktadır.

Son Yıllarda gelişen teknoloji ve üretilen bilgiler devleti de çağın gereklerine uygun biçimde yeniden yapılanmaya zorlamaktadır. Özellikle yönetim bilgi sistemlerinin gelişmesi ve internetin yaygınlaşması ile birlikte devlet (kamu) – vatandaş – işletmeler (özel sektör) ve çalışanlar (işgörenler) arasındaki ilişkiler yeni bir boyut kazanmaktadır. Bu boyut beraberinde elektronik devlet (e-devlet) kavramını ortaya çıkarmaktadır.(Çevik,2004:17) Bilgi teknolojisine dayanan veya bu teknolojiler tarafından geliştirilen ürünler, çağdaş endüstriyel toplumlarda yaşamın hemen hemen her alanında kullanılmaktadır.

Zaman içerisinde devletler/şirketler bütün i./dış ticaret işlemlerini ağ ortamında yapmaya başlamakla birlikte maliyetlerini düşürmüş, bürokratik engelleri ortadan kaldırmış ve dünya ticaretinden büyük pay almıştır. E-devlet uygulamalarının bu grup içinde sayılabilecek bazı faydaları gözlemlenmiştir. Bunlar içerisinde /Şahin ,Örselli,2003:8)

- Ekonomik faaliyetlerde daha hızlı ve düşük maliyetli etkin işlem yapılması yani giderlerin azaltılması ve kontrol altına alınabilmesi,
- Bürokrasinin ve kırtasiyeciliğin azalması

- Büyük rekabetin olduğu dünya pazarında daha rekabetçi bir ekonomik yapıya zemin hazırlanması,
- Zamandan kazanç sağlanması

Dolayısıyla ülkenin genel olarak iyi işleyen bir edevlet yapısına sahip olması; geleneksel devlet modeline göre daha ileri ve güçlü bir bilişim teknolojileri altyapısına sahip olduğunu ve dolayısıyla çok daha dinamik bir devlet yapısının oluşturulabildiğini ifade etmektedir.(İnce,2001:7)

Bilişim teknolojilerindeki hızlı gelişmeler, yaşamın tüm alanlarını etkilediği gibi, işletmeleri de etkilemekte ve onları köklü değişikliklere zorlamaktadır. Rekabette üstün gelmenin temelini oluşturan bu teknolojiler ve gelişimi, sadece işletmeleri değil, aynı zamanda, iş dünyasını da etkilemekte, yeni oluşumlara ve değişimlere yol açmaktadır. Bilişim teknolojileri işletmeleri başarıya ulaştıracak değişim yönetimi için güçlü bir destek sağlamakta ve bir çok yapısal değişime de neden olmaktadır

2. Bilişim Teknolojilerinin E-Devlette Kullanımı

E-devlet en basit biçimiyle; vatandaşlara devlet tarafından verilen hizmetlerin elektronik ortamda sunulması şeklinde tanımlanabilir. Daha detaylı açıklamak gerekirse; genel olarak çağdaş toplumlardaki devlet ve birey ilişkilerinde, devletin vatandaşa karşı getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile, vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesi e-devlet hizmetleri kapsamında yer almaktadır. Küreselleşmenin etkileriyle toplumdaki gelişim ve değişim süreçlerinin devlet yapılarının da kaçınılmaz biçimde

değişmesine neden olmaktadır. Dinamik değişimlerin yaşandığı bir süreçte geleneksel bir devlet anlayışı toplumun hizmet taleplerini yeterince karşılanamaması bilişim teknolojilerinin E-Devlet hizmetlerinde kullanılmasına yol açmıştır.

E-devlet en basit biçimiyle; vatandaşlara devlet tarafından verilen hizmetlerin elektronik ortamda sunulması şeklinde tanımlanabilir. Daha detaylı açıklamak gerekirse; genel olarak çağdaş toplumlardaki devlet ve birey ilişkilerinde, devletin vatandaşa karşı getirmekle yükümlü olduğu görev ve hizmetler ile, vatandaşların devlete karşı olan görev ve hizmetlerinin karşılıklı olarak elektronik iletişim ve işlem ortamlarında kesintisiz ve güvenli olarak yürütülmesine e-devlet denilmektedir.(Erkul;2008:11)

Bu bağlamda . E-devlet denildiği zaman aşağıdaki ifadelendirilen tanımları içermektedir.(Şahin,2014:13, ayr.Erdal,2004:3))

- Devlet ile müşterileri (işletmeler, diğer devletler ve vatandaşlar) ve tedarikçileri (yine işletmeler, diğer devletler ve vatandaşlar) arasında bilişim sistemleriyle yürütülen tüm ilişkilerdir.
- Devlet işlerinde gerek vatandaş gerekse işletmeler bazında hizmet üretilmesi amacıyla elektronik ticaret araç ve tekniklerinin uygulanmasıdır.

- Kamu idari ünitelerinin bilgi teknolojilerini kullanarak vatandaşlar, işletmeler ve diğer devlet birimleri arasındaki ilişkilerini yeniden biçimlendirilmesidir
- Devletin günlük idari işlerinin zaman ve mekan boyutunda kolaylaştırılmasında iletişim ve bilgi teknolojilerinin kullanılmasıdır.
- Devlet bilgi ve hizmetlerinin vatandaşlara sunulması amacıyla www ve internetten yararlanılmasıdır. (Bu tanıma “veri tabanları, ağ yapılar (network), multimedya, otomasyon, kimlik belirleme sistemleri” gibi diğer bilgi işlem teknolojileri de eklenebilir.
- Kamu kurumlarının bilgi teknolojilerini kullanarak vatandaşlar, işletmeler ve diğer devlet birimleri arasındaki ilişkilerin sağlıklı bir biçimde sürdürülmesidir. Dolayısıyla e –Devlet’ten alınan belgeler barkod numarası ile geçerli olabilmektedir.

Bilgi teknolojileri ile birlikte ağ teknolojilerini ilk kullanan birimler şirketlerdir. Buldukları pazardaki yüksek rekabetçi ortam şirketlerin faaliyetlerinin her bir kısmında rekabet gücü kazanmak ve buna bağlı olarak ta farklılık kazanma olgusunu geliştirmektedir. Şirketlerin tedarikten satış sonrası hizmete kadar bütün işlemlerinde ağ teknolojilerini kullanmaları karlılık verimlilik ve etkinlik problemlerini büyük ölçüde çözmüştür. Bu şekilde oluşturulan iş modelleri ile uygulamanın birimler ve devlet bazında ekonomiye etkisi çok büyük olmuştur.

Bilişim teknolojilerinin kullanılmasıyla birlikte hizmetlerin ağ ortamında yapmaya başlamakla birlikte maliyetlerini düşürmüş, bürokratik engelleri ortadan kaldırmış ve dünya ticaretinden büyük pay almıştır. E-devlet uygulamalarının bu grup içinde sayılabilecek bazı faydaları şunlardır; (Kırçova,2003: 25)

- Ekonomik faaliyetlerde daha hızlı ve düşük maliyetli etkin işlem yapılması yani giderlerin azaltılması ve kontrol altına alınabilmesi,
- Bürokrasinin ve kırtasiyeciliğin azalması
- Büyük rekabetin olduğu dünya pazarında daha rekabetçi bir ekonomik yapıya zemin hazırlanması,
- Zamandan kazanç sağlanması

3. Bilişim Teknolojilerin Kullanımındaki artış E-Devlet Kullanımına Etkisi

E-devlet hizmetini vatandaşlara sunan kamu çalışanlarının önemi büyüktür. Bilgi ve bilişim teknolojileri üzerine çalışma yeteneğine sahip nitelikli kadroların iş akışı ve zaman tasarrufu sağlanacağı aşikardır. Bilişim teknolojilerinin kamu kurumlarında oluşturulmuş olması; kamu hizmetlerinde sağlıklı ve etkin bir iş sirkülasyonu oluşturabileceği gerçeği gözardı edilmemelidir. Bilişim teknolojilerinin kullanımında önemli bir unsur da söz konusu bilgi teknolojilerinin kullanılmasını gerçekleştirecek düzeyde yeterli bilgi ve donanıma sahip personele sahip olunması da gerekli olmaktadır.(Akın,1998:3).Bununla beraber bilişim

teknolojilerin kullanan vatandaşların sayısındaki artışlarda E-devlet hizmetinden faydalanma oranlarının artırdığı görülmektedir.

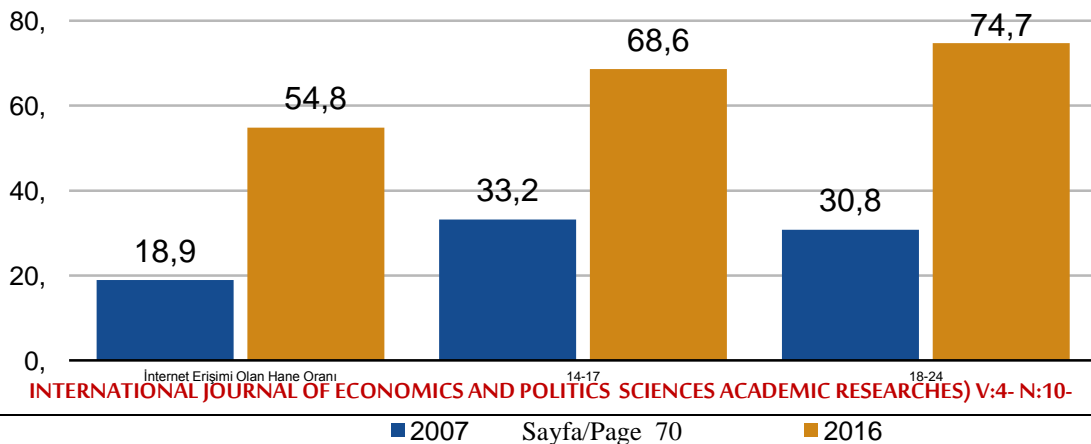
Devlet hizmetlerinin sunumunun yanında e-devlet uygulamaları, insan kaynaklarının etkin ve verimli kullanımı, işlem süreçlerinin kısaltılması ile fayda sağlanması gibi değişiklikleri de beraberinde getirmektedir. Bilginin gelişimi ve e-devlet hizmetlerinin iyi bir şekilde sunumu, teknolojik altyapı yeterliliğinin ve internet erişim olanaklarının, genişbant durumunun yeterli seviyelerde olmasına bağlıdır.

Bilişim teknolojilerinde yaşanan gelişmelerin bir sonucu olarak ortaya çıkan internet, çok kısa bir zaman içerisinde alışverişten ticarete, bilimsel araştırmalardan eğlenceye, sivil toplum kuruluşlarının örgütlenmesinden siyasi parti propagandasına, devlet kurumlarının vatandaşlara hizmet sundumuna kadar hayatın her alanında aktif bir rol almıştır. Böylece bilişim teknolojileri olağanüstü bir hızla yayılarak etkinlik ve hizmet kalitesinde çeşitlilik kazandırılmasına yol açmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu tarafından 2016 Haziran ayında yapılan araştırma ile Türkiye’de genel olarak bilgisayar kullanım oranının %87,76 ve internet erişimi oranının ise %80,3 olduğu tespit edilmiştir. Dolayısıyla TÜBİTAK’ın 2000 yılındaki yayınladığı rapordaki bulgularla kıyaslandığında 5 yıllık bir dönemde bilgisayar kullanım ve internet erişim oranlarında önemli bir aşama kaydedildiği anlaşılmaktadır. 2016 yılı Nisan ayı içerisinde gerçekleştirilen “Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması” sonuçlarına göre Türkiye’de hanelerin %54,8’i internet erişim imkanına sahiptir. İnternete bağlanmayan hanelerin 29,6’sı evden internete bağlanmama nedeni olarak ihtiyaç duymadıklarını belirtmişlerdir. . Bu oranlar erkeklerde %64,1 ve %70,5 iken, kadınlarda %45,9 ve %51,9’dur. Bilgisayar ve internet kullanım oranları, 2016 yılında sırasıyla %54,8 ve %55,9’dur. TÜİK, 2016) olmuştur.

Yıllar bazında yaş gruplarında internet erişim ve kullanım oranlarında 2016 yılında %24,5 oranlarından % 54,8 oranlarına yükselmiştir. Genç yaş grubunda ise 2016 yılında %68,6 iken 18-24 yaş grubunda %74,7 ye yükselmiştir.

Vatandaş - devlet etkileşiminin istenildiği düzeylerde sağlanamaması geleneksel devlet anlayışına hakim devlet yapılarında büyük sorun teşkil edebilmektedir. Devlet organizasyonları genelde tek taraflı oluşturulmakta ve bu durumda da vatandaşın taleplerine doğru ve etkin bir şekilde cevap vermek mümkün olmamaktadır. Bilişim teknolojilerinin kullanımı ile iletişim ve etkileşimin iki yönlü olması sonucu vatandaşın taleplerine doğru ve

etkin bir şekilde cevap vermek mümkün olmaktadır.

4.Bilişim Teknolojilerin Rekabet Oluşturmada Etkisi

Bilişim teknolojilerinin bilginin daha da ötesi verilerin kullanımı açısından kurum için sürdürülebilir rekabet avantajı sağlayan bir kaynaktır. Kurumun rekabet avantajı elde etmesi ve sürdürebilmesi, o kurumun rakiplerinin uygulayamayacağı ya da taklit edemeyeceği, kendine özgü bir strateji geliştirebilmiş olmasına bağlıdır. Bilgi teknolojilerindeki gelişmelerin etkisiyle, bir yandan hizmet/iş yapma biçimlerinde ve müşteri/vatandaşların beklentilerinde değişme olurken, öte yandan, ülkelerin ticari sınırları ortadan kalkarak yepyeni rakiplerin gelmesiyle, rekabetin niteliği ve şiddetinde değişme olmaktadır. Bu gelişmeler sonucu değişimin bu denli hızlı olması bilişim teknolojilerinden etkin bir şekilde kullanım hızını da artırmaktadır. Bu değişim ile değişimin getirdiği imkan ve kabiliyetleri algılayıp fırsata dönüştüremeyen ya da fırsatları değerlendiremeyen kurumların/şirketlerin, değişen dijital teknoloji dünyasında, rekabet edebilmeleri çok zor olacaktır. Bilgi çağında rekabet kavramı, tasarımdan üretime, tedarikten kullanıma kadar,işletme fonksiyonlarında bilginin rekabet amaçlı kullanımı anlamına gelmektedir. İşletmeler arasındaki etkileşim ve dayanışma gittikçe artmaktadır. Bu durum var olan rekabet politikalarına yeni bir ivme kazandırmaktadır. Bu da dünyadaki rekabet sisteminde köklü bir değişime yol açmakta ve böylece rekabette üstünlük sağlamak için yeni ve kapsamlı işbirliği sistemleri benimsenmektedir (Porter, 2000: 345).

Geleneksel anlamda uluslararası kurumlar, standart iş yapma yöntemlerini dünyanın her köşesinde uygulamaya çalışırlar. Yeni yönetim anlayışını benimseyerek kendilerine adapte eden ve böylece dünyadaki etkinlik alanlarını genişleten kurumlar ise bilgi birikimlerini kullanarak hem farklı pazarlara farklı çözümler sunar, hem de bu başarılarıyla fark yaratırlar.(Barca, 2002, s.65) Teknolojik gelişmenin temelini oluşturan bilgiyi üretebilen,bilgiye erişebilen ve bilgiyi kullanabilen işletmeler, hızla gelişmekte ve izlenemez boyutta teknolojik değişimler yaşamaktadırlar (Dura ve Atik, 2002: 223).

Bilgi teknolojilerinin kullanımı, üst kademe yöneticilerine plan yapmalarında, ürün ve hizmetlerin çeşidi ve üretim şekli konusundaki kararlarında erişilmez fırsatlar vermektedirler. Ayrıca, bu bilgi teknolojileri, kimin hangi bilgiye; ne zaman, ne sıklıkta, hangi ürün ya da hizmet üretimi için, hangi koşullarda sahip olacağı konusunda bilgi sağlayarak, E-devlet bağlamında bilgilerin doğruluk derecesini yükseltmektedirler. Bu da, devlet kurumlarının hizmet sunumunda diğer özel sektörlerle göre rekabet avantajı elde etmelerine yardım etmektedir. Bilgi teknolojilerinin rekabet açısından önemini ortaya konularak, bu teknolojilerin değişim yönetimindeki etkilerine ilişkin vatandaşların devletin hizmet anlayışına ilişkin algılarının olumlu yönde oluşmasına kanalize etmektedir.

Bilginin katlanarak yoğun olarak kullanıldığı günümüzde, bunu rekabet amaçlı yönetmek, işletmelerin başlıca amaçları arasında bulunmaktadır. Bilgisayarların çok kısa bir zaman da sonra cebimizde kullanılabilir duruma gelmesi, uydulararası bilişim sektörünün oluşturduğu bilgi kuşağının tüm dünya insanlarını kapsayacağı yakın bir gelecekte, bilişim teknolojileri aracılığı ile ekonomiden teknolojiye her alanda rekabet yöntemlerini de önemli ölçüde değiştirecektir Böylece üstünlük; bilgi üretimine ve kullanımına geçecektir.(Ekinci,2006:57)

SONUÇ ve DEĞERLENDİRME

Küreselleşmenin hızla ilerlediği ve ekonomik anlamda sınırların kalktığı bu dünyada, bilgi ve iletişim teknolojilerinde baş döndürücü bir hızlı değişim ve gelişim yaşanmaktadır. Bu da ülkemiz ile diğer ülkeler arasındaki kalkınma yarışını çok daha zor hale getirmektedir. Bu çerçevede Türkiye de diğer bütün gelişmekte olan ülkeler gibi bazı avantajlara sahip olmakta; fakat aynı zamanda ciddi dezavantajlarla karşı karşıya kalmaktadır. Bilgi toplumunun gereği olan stratejiler yeterince üretilip uygulanmadığında gelişmiş ülkelerin ekonomileri ile gelişmekte olan ülkelerin ekonomileri arasındaki makas da hızla açılmaktadır. Bilgi toplumunun gereği olan önemli stratejilerden birisi de işletmelerin rekabet avantajı sağlamalarının yanısıra devlet yapısı içerisinde hizmetlerin “e-devlet” bağlamında etkin olarak sağlanması gerekli olmaktadır. Dolayısıyla, yarışta geri kalmamak için ülkemizin de gelişmiş teknolojiyi ve çağdaş yönetim tekniklerini bir bütün halinde kullanması, vatandaşlara hizmeti ön plana çıkararak bir yapılanmaya gitmesi gerekmektedir.

Bilgi ve bilgiye dayalı teknolojiler, vatandaşların/müşterilerin memnuniyeti sağlamada kurumların en büyük gücünü oluşturmaktadır. Bir çok avantaj sunan ve karşılıklı ilişkileri geliştirmeye yardımcı olan bilginin teknolojiye kullanımı, ürün ve hizmet gelişmesinin belirli bir düzeyinde, vatandaşlara hizmetlerin daha kaliteli ve rakabet edebilir durumda sunulması devletin E-hizmet bağlamında en önemli katma değeri olarak görülmektedir.

Nitekim Son düzenlemeler ile vatandaşların Tapu işlemlerini e-Devlet üzerinden başlatabilecek olan vatandaşlar artık, tapu senedi, ipotek belgesi, hisseli taşınmaz tapu kaydı ve taşınmazın tapu kaydı belgelerini de buradan alınabilmesi sağlanarak toplamda 46 işlem, tapu il müdürlüklerine gitmeden internet üzerinden yapılma imkanı sunulmaktadır.

Bu yeni dönemde kurmlar/işletmeler yaşamlarını sürdürebilmek için, bugünkü politika ve stratejik uygulamalarında bilişim teknolojileri standartlarına göre değişiklik yapmalı, hizmet vereceği kişi yada şirketlerin beklentilerine göre gerekli uyumu sağlamaya yönelik çalışmaların yapılması gerekli olmaktadır.

KAYNAKLAR

Akın, B. H., “Bilişim Teknolojilerinin Evrimi ve Bilişim Teknolojilerinin Çağdaş İşletmelerde Stratejik Yönetim Üzerine Etkileri”, **Çukurova Üniversitesi İİBF Dergisi**, Sayı 8/1, 1998, s. 3.

Barca, M. (2002). “Yeni ekonomide bilgi yönetiminin stratejik önemi.”(Ed. İ.Dalay). Stratejik boyutuyla modern yönetim yaklaşımları (ss.65-83). İstanbul: Beta.

Çevik,H.(2004)Türkiye’de Kamu Yönetimi Sorunları,Seçkin Yay.Ankara

Ekinci:Hasan (2006) “Bilgi Teknolojilerinin Rekabet Açısından Önemi ve Değişim Yönetimindeki Etkilerine İlişkin Yöneticilerin Algılarını Ölçmeye Yönelik Bir Araştırma” Kocaeli Üniversitesi **Sosyal Bilimler** Enstitüsü Dergisi (11) / 1 : 54-70

Dura, Cihan ve Atik,Hayriye. (2002) Bilgi Toplumu, Bilgi Ekonomisi ve Türkiye, Literatür Yayıncılık, İstanbul

Erdal,M.,(2004)Elektronik Devlet,E-Türkiye ve Kurumsal Dönüşüm,FilizKtb,İst

Erkul, E. R., “E-devlet, Dijital Devlet Nedir”, http://www.digitaldevlet.net/e devlet_nedir.htm , (er.12.05.2020)

İnce, M. İ., Elektronik Devlet Kamu Hizmetlerinin Sunulmasında Yeni İmkanlar, DPT, Mayıs, 2001,

Kırçova, İ., “E-Devlet Uygulamaları Ve Ekonomiye Etkileri”, İstanbul Ticaret Odası, Acar Matbaacılık, Ekim, 2003, s. 17-22.

Porter, Michael E. (2000)Rekabet Stratejisi: Sektör ve Rakip Analizi Teknikleri.(Çev. Gülen Ulubilgen) Sistem Yay., İstanbul

Şahin, A. ve E. ÖRSELLİ, (2003) “E-Devlet Anlayışı Sürecinde Türkiye”, Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, Sayı 9

Şahin;A.(2014)_E-Devlet,Çizgi yay. Konya

Sarıhan, H. (1999), Teknoloji Yönetimi, Desnet Yayınları, İstanbul
TUİK Hanehalkı Bilişim Teknolojileri Kullanım Araştırması, 2016

Islamic Banking in Turkey Facts, Figures and Prospects

(Sayfa 74-81)

Ahmet Salih İkiz

Muğla Sıtkı Koçman University, Turkey

Abstract

Muslim world, who suffered from colonization policies of capitalist western world, tried to build development policies complied with Islamic sharia. That was the main derive behind interest free Islamic banking model. Therefore Islamic banking is based on Quran, Sunnah and moral bases of Islamic ethics. Islamic banking has historical roots in Egypt and Saudi Arabia. Turkey has first Islamic banks after 1980's with Turkish politician and Prime Minister Turgut Özal. He changed official banking rules and regulations for this purpose. However, the main paradigm change in Islamic banking in Turkey was after 2002 with ruling AKP government. They founded main legal framework for participation banks and encourage conservative business community. This paper explains current facts about participation banks of Turkey. In the end, the potential of Turkish economy and prospects for Islamic banking system in country discussed.

Keywords: Turkish economy, Islamic banks, participation banks in Turkey

1. Introduction

Post world war period of 1950's with new independent Muslim countries and failure of capitalist model in economic development in periphery world, lead Islamic scholars a new Islamic economics paradigm. It is obvious that the philosophical foundations of Islamic economics is entirely different than capitalism and socialism in ethical background. In particular, postcolonial Muslim countries partook in the first struggle to figure out how to build an economic system that would comply with the Quran and Sunnah, the ontological sources of Islam. In this approach, there is an understanding of an alternative system which addresses not only the aspects overtly mandated or prohibited by Islam – e.g. zakah and riba – but also the basic principles and values that embrace society at large (Özdemir & Aslan, 2018).

The philosophical and conceptual foundations or the axioms of the Islamic economic system are as follows (Asutay, 2007): First, the axiom of Tawhid (God's unity and sovereignty): Tawhid, as the essential part of this economic system, provides for freedom of action whereby each individual is viewed as an integral part of the whole. Secondly, the axiom of Al-'adl wa'l-ihsan (Equilibrium and Beneficence or Socio-Economic Justice). In this intra-and inter-generational equality, human beings and societies are expected to establish a balance between the needs of present and future generations, develop policies to fulfil the needs of individuals, enable them to earn a respectable source of living, develop policies for an equitable distribution of wealth and provide for growth and stability-oriented policies. Third, the axiom of Ikhtiyar (Free-will): In the Islamic economic systemic understanding, humans are believed to be endowed with free-will. This, thus, constitutes functional norms of economic activity in Islamic economic system. Fourth, the axiom of Fard (Responsibility): This axiom states that although 'responsibility' is voluntary, individuals and society must recognize their mutual obligations for public good, which stems from the principle of Tawhid and, hence, of humanity's vicegerency on earth. Hence, in economic terms, there is a social aspect and responsibility of every asset owned or managed by private or public entities. Fifth, the axiom of Rububiyyah: This implies the necessity of sustainable economic growth and development in terms of having harmony between various components of economic and social life. It is expected that within this balanced and sustainable environment as defined by Qur'anic principles that human efforts take place. Sixth, the

axiom of Tazkiyah, in the Islamic economics axiom, is “concerned with growth towards perfection through purification of attitudes and relationships” This principle refers to growing in harmony in every aspect of life.⁴ “The result of tazkiyah is [therefore] falah, prosperity in this world and the hereafter” . Seventh, the axiom of Khilafah and human accountability before God: Thus, being a vicegerent on earth defines roles, outlines responsibilities and provides the reasons of existence for the individual. Thus, the implications of the principle of khilafah include the notion of universal solidarity, sustainable consumption of resources, which are trust from God, pursuing a humble lifestyle and having human freedoms to conduct daily life. Lastly, the Maqasid al-Shari’ah or the objectives of Shari’ah provides the legal-rationale framework within which Islamic economic activities should be conducted. This final principle aims to interpret the text and restore the principles of Islamic economics in relation to the objective.

2. Development and Operation of Islamic Banking

The struggle to find a suitable compromise between the demands of modernity and the demands of Islam is under way throughout the Islamic world, forced Muslim business environments alternative ways of banking (AIMS, 2019).

Islamic banking, also known as non-interest banking, is a banking system that is based on the principles of Islamic or Sharia law and guided by Islamic economics. Two fundamental principles of Islamic banking are the sharing of profit and loss, and the prohibition of the collection and payment of interest by lenders and investors. Islamic law prohibits collecting interest or "riba" (Tarver, 2019). Modern Islamic banking is a new development compared to Western banking. The first Islamic bank, was introduced in 1963 in Egypt by young scholar aiming to prevent financial loses of poor farmers. In 1974, the Organization of Islamic Countries (OIC) had established the first Islamic bank called the Islamic Development Bank or IDB. The basic business model of this bank was to provide financial assistance and support on profit sharing.

By the end of 1970, several Islamic banking systems have been established through out the Muslim world, including the first private commercial bank in Dubai(1975), the Bahrain Islamic bank(1979) and the Faisal Islamic bank of Sudan (1977) (Islamic Banker, 2016).

The main and important models of Islamic banking system can defined shortly as follows. **Murabaha** is the sale on the profit which is mutually agreed by both parties. Murabaha is actually a request which is set by the client to the Islamic bank to leverage certain services or goods for him and in return, the bank provides a definite profit to the client over the cost of the services or goods. **Ijarah** is the contract or the legal right against a lawful or a specified return for the effort or work which is proposed to be expended and for the benefits that are proposed to be taken. **Musawamah** is the regular or general sales of goods in which the price of the goods or commodity is bargained between the buyer and the seller.

The ground of Islamic finance based on preservation of wealth, ownership and property rights which leads to economic and social justice. Then prohibition of interest (riba) and reduction risk asymmetry (gharar) enables both parties to share risks occurred in business transactions.

⁴ Mehmet Asutay used most of the academic writings of Khurshid Ahmad (b. 23 March 1932) PhD, DSc, NI, is a Pakistani economist, philosopher, politician, and an Islamic activist who helped to develop Islamic economic jurisprudence as an academic discipline. His main academic writings are: Ahmad, K. 1979. Economic Development in an Islamic Framework. Leicester: Islamic Foundation. Ahmad, K. 1980. "Economic Development in an Islamic Framework," in K. Ahmad and Z. Ishaq Ansari (eds.), Islamic Perspectives: Studies in Honour of Mawlana Sayyid Abul A'la Mawdudi. Leicester and Jeddah: Islamic Foundation and Saudi Publishing House. Ahmad, K. 1994. Islamic Approach to Development: Some Policy Implications. Islamabad: Institute of Policy Studies. Ahmad, K. 2003. "The Challenge of Global Capitalism," in J. H. Dunning (ed.), Making Globalization Good: The Moral Challenges of Global Capitalism. Oxford: Oxford University Press

Theoretical foundations of Islamic Financial System

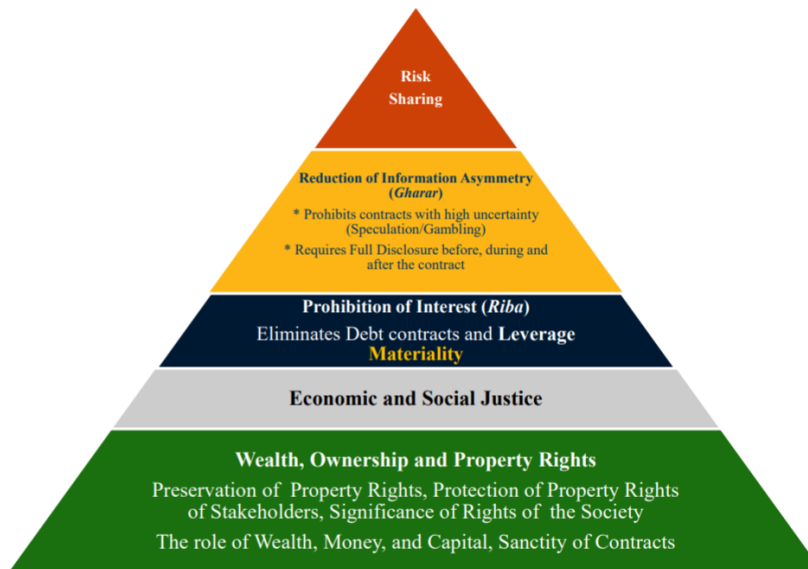

Figure 1. Theoretical Foundations of Islamic Financial System (Iqbal, 2017)

The Holy Qur'an, ijihad and sunnas follow all actions in all stages of Islamic banking due to the nature. Therefore, both the depositor and bank share the loss or profit rather than accepting risks by the deposits. That enable both parties to share output fairly as indicated in Islamic norms. One of the best positive sides of this banking is that it is not concentrating on the repayment of loans or interests, rather, it depends on worthiness and how much profitable will be the project. Since there is a low uncertainty, the risk of bankruptcy is not as high as it is expected in conventional banking. The pillars of economic and social justice can be achieved by elimination of risks in banking operations. Thus not only lender but also creditors share the risk of failure in business. The core balance sheet contents assets and liabilities in standart banking operations are quite similar in Islamic banking .

Islamic Financial Intermediation (Banking)

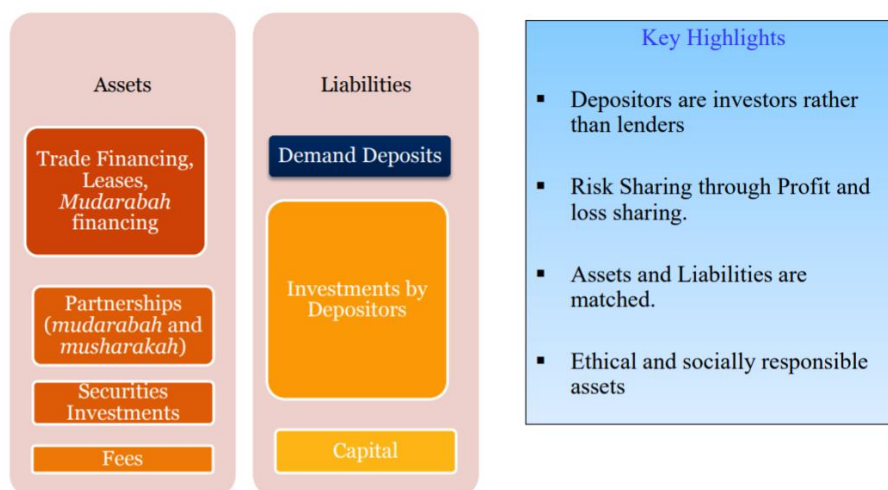

Figure 2. Islamic Banking Intermediation (Iqbal, 2017)

There is increasing trend in global Islamic banking both in Muslim and non-Muslim world. There are even some western banks founded Islamic banks to attract financial capital from those Islamic segments of society. Besides Islamic religious preferences discrimination and alienation of Muslims in western world increased financial flow to those banks. Meantime some countries such as Iran isolated and marginalized from international financial systems such as SWIFT, that in turn increased their Islamic banking operations. According to assets size Iran and Saudi Arabia are the highest in global context.

Figure 3. Islamic Banking Growth (TKBB, 2019)

Even if there are many advantages of Islamic banking, there are some challenges in implementing them. Since this banking started organize globally nearly few decades ago, there is weak competitive environment, which creates low efficiency. Improving in technology leads to efficient operations and to adopted. Bu it is obvious that non-conventional banking is operated based on Shari'a rules, new products can be adopted if Shari'a scholars approve them (Göncüoğlu, Karaahmetoğlu, & Uysal, 2014).

3. The History of Islamic Banking in Turkey

The origin of Islamic banking in Turkey goes back to 1985, when the legislation about interest-free banking was passed by the government of Prime Minister Turgut Özal. Up until then “under the pillow” idle funds were not brought in the economy because of hesitations of public about interest. Even though the origins of interest-free banking is too old, international Islamic banking in experience of Turkey today's sense was brought into the agenda in 1973, with the initiative and support of Saudi Arabia Faisal bin Abdulaziz Al Saud, Islamic Development Bank where Turkey is one of the 43 founding members.

First conservative political party National Salvation Party (MSP) had political agenda of Islamic banking in 1970's in coalition governments with Republican People's Party (CHP). The first institution based on profit-loss participation principle was DESİYAB (State Industry and Workers Mutual Bank-(Tr)- Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası) under the aim of transfer the savings of workers in Europe to investments. After Turgut Özal era in 1980's non-interest banking came to the agenda again when the Mainland Party (ANAP) came into the power. Therefore, Özal prepared the ground for the establishment of Islamic Finance Houses by enacting a decree numbered 83/7506 on 16.12.1983. In short, Islamic finance institutions were allowed to be established under the name of “Special Finance Houses” in 1983. The main was to canalize under-the-mattress savings of conservative Muslims to Turkish financial system. Despite the fact that Islamic finance institutions were not quite popular in Turkish banking sector. In 19 December 1999 their establishment and organizations were tied to banking law with 4491 numbered law in Banks Act No. 4389. In 2005, Special Finance Houses were completely integrated into the Banks Act and equalized with other depository and investment institutions by denotation as Participation Banks.

Following AKP era, the regulatory framework for participation banking enhanced with special provisions. Participation Banks Association of Turkey founded in order give priority to those institutions with the article 81 of Banking Law No.5411 in 2006. Main duties of association are as follows (TKBB, 2020):

- a. To ensure the development of the banking profession,
- b. To ensure that members function in a dignified and well-disciplined manner as required by the banking profession and in line with the needs of the economy, by setting professional principles,
- c. To set the ethical professional principles and standards that the personnel of member banks will have to abide by, upon receiving the approval of the Agency,
- d. To monitor the enforcement of the decisions taken pursuant to the applicable legislation as well as the measures required to be taken by the Agency,
- e. To take and implement any measure required for preventing unfair competition among members,
- f. To set the principles and conditions for announcements and advertisements in terms of type, format, qualitative and quantitative elements to be complied by the members, upon receiving the approval of the Agency,
- g. To ensure cooperation among banks for joint projects, in collaboration with the Agency,
- e. To file lawsuits on the basis of board of directors' decision on matters that relate to the common interests of their members,
- i. To set the principles and procedures applicable to contract format and contents envisaged by the provisions regarding customer rights,
- j. To set up a board of arbitrators within the framework of the principles and procedures to be prepared thereby and approved by the Board, in order to evaluate and settle the disputes between the members and their individual clients, with the reservation of their rights to legal application pursuant to the Law No. 4077 regarding the Protection of Consumer Rights and other laws.

BorsIstanbul, the main financial exchange in Turkey also has quotations on participation banks equities. Bizim Securities Inc. and calculations by Istanbul Stock Exchange launched participation Index (its index code is KATLM) on 6 January 2011 with the sponsorship of all four Participation Banks, index consultancy.

4. The Share of Participation Banks in Turkish Financial System

The share of Islamic banking was about around 2% in Turkish banking sector until the 2002. Following the implementation of new targets and programs for participation banks there is a slight movement in this sector. Even if Turkey's population is over 90 percent Muslim, the share of participation banks, in the Turkish banking sector, stands at 5 percent today (Özdemir & Aslan, 2018).

YEARS	Participation Banks (million liras)	Annual Growth (%)	Banking Sector (million liras)	Participation Banks Sector Share (%)
2000	2.266		106.549	2,1
2001	2.365	4,4	218.873	1,1
2002	3.962	67,5	212.681	1,9
PERFORMANCE OF PARTICIPATION BANKING SECTOR DURING THE AK PARTY GOVERNMENTS				
2003	5.113	29,1	249.688	2,0
2004	7.299	42,8	306.439	2,4
2005	9.945	36,3	406.909	2,4
2006	13.752	38,3	499.731	2,8
2007	19.445	41,4	581.606	3,3
2008	25.770	32,5	732.536	3,5
2009	33.628	30,5	834.014	4,0
2010	43.339	28,9	1.006.667	4,3
2011	56.148	29,6	1.217.695	4,6
2012	70.279	25,2	1.370.690	5,1
2013	96.075	36,7	1.732.401	5,5
2014	104.319	8,6	1.994.329	5,2
2015	120.183	15,2	2.357.432	5,1
2016	132.874	10,6	2.730.943	4,9

Source: PRAT and BRSA December 2016 Interactive Bulletin

Table 1. Participation Banks in Banking Sector in Turkey

Empirical research findings reveals the insufficient growth of participation banking sector in Turkey (Egresi & Belge, 2017). As of 2018, five participation banks were operating in Turkey - Albaraka Türk, Kuveyt Türk, Türkiye Finans, Ziraat Participation and Vakıf Participation. Emlak Participation Bank also joined these banks in 2019. They work with partnership methods such as the labor-capital partnership (mudarabah), profit-loss partnership (musharakah) and investment agency (wakalah).

DEVELOPMENT OF NET PROFIT OF PARTICIPATION BANKS

DEVELOPMENT OF BRANCHES AND STAFF OF PARTICIPATION BANKS

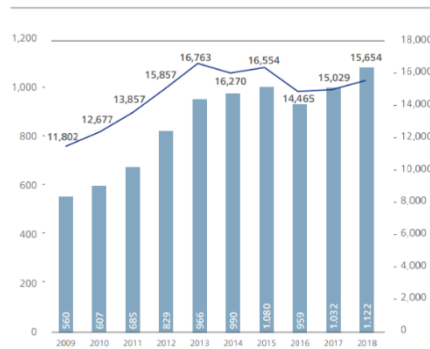

Figure 4. Development of Participation Banks (TKBB, 2019)

The effect of the long period of secularism effects bank selection patterns of citizens, which in turn create low level of deposits in those banks. Even though participation banks have grown faster than conventional banks over the last decade, conventional banks are more widespread, more visible and more convenient to use.

Same research findings reveals that religion plays a limited role in bank selection in Turkey. On the other side findings of a questionnaire to the members of five associations of conservative businessmen (MÜSİAD, TUSKON, ASKON and TÜMSİAD) shows that they aim to have more tendency to prefer participation banking (Savaşan, Saraç, & Gürdal, 2013).

The ratio analyses in comparison of participation banks with whole banking sector reveal some facts that ROAA's of those banks is a bit lower than whole sector. The comparison is as follows according to Participation Banks Association of Turkey yearly report.

Description	Participation Banks			Banking Sector		
	2018	2017	2016	2018	2017	2016
Non-Performing Loans (Gross)/Total Cash Loans (%)	4.14	3.22	3.90	3.9	3.0	3.2
Provisions for Non-Performing Loans/Non-Performing Loans (Gross) (%)	63.30	70.75	62.10	68.3	79.4	77.4
Large Deposits (TL 1 million and Above)/Total Deposits (%)	45.49	41.38	37.70	54.5	53.2	53.3
Profit/Loss Before Tax/Average Total Assets (ROAA) (%)	1.48	1.36	1.10	1.8	2.0	1.9
Net Profit/Loss/Average Shareholders' Equity (ROAE) (%)	15.14	13.50	0.90	14.7	16.0	14.3
Net Profit Share Income/Loss/Average Total Assets (%)	3.57	3.52	3.30	3.9	3.8	3.6
Fees, Commissions and Banking Services Income/Average Total Assets (%)	1.02	1.03	1.10	1.3	1.2	1.2
Fees, Commission and Banking Services Income/Total Income (%)	8.96	10.73	12.42	10.1	11.8	12.1
Operational Expenses/Average Total Assets (%)	2.05	2.17	2.20	1.7	1.8	1.9
Income Other Than Profit Share/Expenses Other Than Profit Share (%)	99.33	97.13	96.00	98.3	97.2	98.9
Fees and Commissions Income/Operational Expenses (%)	49.62	47.61	49.90	78.2	67.3	63.6
Average Total Assets/Average Number of Employees (TL thousand)	12.280	9.845	8.531	17.937	14.306	11.760
Deposits/Average Number of Employees (TL thousand)	8.890	7.131	5.767	9.769	8.148	6.833
Profit/Loss Before Tax/Average Number of Employees (TL thousand)	181.21	113.59	96.77	315	292	222
Deposits/Number of Branches (TL thousand)	127,417	105,928	88,116	175,849	146,392	121,452
Loans/Number of Branches (TL thousand)	113,829	106,219	90,292	215,471	185,307	150,088
Number of Employees/Number of Branches (Person)	14	15	15	18	18	18
Total Cash Loans/Deposits (%)	89.3	100.3	102.4	122.6	126.6	123.6
Total Securities Portfolio/Deposits (%)	11.1	12.3	12.8	23.5	23.5	24.2
Demand Deposits/Total Deposits (%)	32.8	30.5	28.4	21.3	21.2	20.3
Shareholders' Equity/Total Risk-Weighted Items (Capital Adequacy Standard Ratio) (%)	15.8	17.0	16.2	17.3	16.9	15.6
Liabilities/Shareholders' Equity (%)	1,121.11	1,058.7	1,043.1	809.07	791.0	793.8

Table 2. Participation Banks vs Banking Sector Comparison between Selected Ratios (TKBB, 2019)

Since participation banks has relatively small share in Turkish banking sector and there are handful of participation banks in the sector, comparison of regular banks with and participation banks would not give relevant results. At this stage, they play a complementary role in Turkish financial system.

5. Prospects for Participation Banks in Turkey

Islamic banking is also becoming popular in western countries. There are some banks following Islamic rules in most of the European countries. The main aim was to attract Muslim minority funds to financial system. In that case Turkey has overwhelming advantages in that context.

It is a given that the geographical location provides Turkey with important advantages. Turkey is within just a 4-hour flight distance to 1.5 billion people and to an economy of over 20 trillion, from the Fjords to the Red Sea, and from the Urals to Gibraltar. Many global giants have chosen Turkey as their production and management base due to this position of Turkey. Turkey has become a regional power and an important center of attraction. The logistics industry, which will be supported with the increased investment in the railway networks, will maintain its growth for many years, when Turkey's geographical advantages are also considered. Turkey's location, which is an important trade and energy bridge connecting East and West, will gain further importance in world economy in the future, when China's project of reviving the historic Silk Road is also considered (Turkey Discover Potential, 2019).

Turkey is a splendid country full of God's blessings that located both in Asia and in Europe as a bridge between different continents. Due to the geographical conditions, the prospects of Turkey to become Islamic banking and finance hub is very high, with different financial, economic and other regional issues in emerging Islamic finance centers. Turkish Banking and Financial industry have a big influence in regional financial markets in central Asia and Balkan countries. Meantime the increasing number of Muslim minorities in European Union may flourish Turkish Islamic banking and finance image to grow in Europe. Many UAE and KSA based Islamic financial institution already have good footprints in Turkey with having good investment in diversified sectors especially in real estate. All such figures and geographical facts led us to be convinced over to a fact that Turkey would be the hub of Islamic banking and Finance in near future (Mughal, 2019).

References

AIMS. (2019). *History of Islamic Banking and Finance*. Academy for International Modern Studies: <https://www.aims.education/study-online/history-of-islamic-banking/> adresinden alındı

- Asutay, M. (2007). *A Political Economy Approach to Islamic Economics: Systemic Understanding for an Alternative Economic System*. Kyoto Bulletin of Islamic Area Studies: <https://poseidon01.ssrn.com/delivery.php>
- Egresi, I., & Belge, R. (2017). Islamic Banking in Turkey: Population Perception and Development Challenges. *Revista Română de Geografie Politică*, 30-55. Academia. adresinden alındı
- Göncüoğlu, M., Karaahmetoğlu, M., & Uysal, E. (2014). *Islamic Finance and Turkish Capital Markets*. TKBB: https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/MahmutK._MustafaG._islamic_finance_system_and_Turkish_capital_markets_EN.pdf adresinden alındı
- Iqbal, Z. (2017, March 2). *Introduction to Islamic Finance & Banking*. Participation Banks Association of Turkey: https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Session1_Zamir_Iqbal_Introduction-to-Islamic-Finance-Banking.pdf adresinden alındı
- Islamic Banker. (2016). *Introduction to Islamic Banking*. The Islamic Banker: <http://www.theislamicbanker.com/> adresinden alındı
- Mughal, Z. (2019). *Turkey would be the Global Hub for Islamic Banking and Finance*. AlHuda Centre of Islamic Banking & Economics (CIBE): <http://alhudacibe.com/pressrelease91.php> adresinden alındı
- Özdemir, M., & Aslan, H. (2018). *The Political Economy of Transformation of Islamic Finance in Turkey*. SETA: <https://www.setav.org/en/report-the-political-economy-of-the-transformation-of-islamic-finance-in-turkey/> adresinden alındı
- Savaşan, F., Saraç, M., & Gürdal, T. (2013). Exploring the Demand Side Issues in Participation Banking in Turkey: Questionnaire Survey on Current Issues and Proposed Solutions. *Afro Eurasian Studies*, 111-125.
- Tarver, E. (2019, 4 24). *Islamic Banking*. Investopedia: <https://www.investopedia.com/terms/i/islamicbanking.asp> adresinden alındı
- TKBB. (2019). *Participation Banks 2018*. Participation Banks Association of Turkey: <https://www.tkbb.org.tr/Documents/Yonetmelikler/Participation-Banks-2018-Sector-Report.pdf> adresinden alındı
- TKBB. (2020). *Institutional Duties*. TKBB: <https://www.tkbb.org.tr/duties> adresinden alındı
- Turkey Discover Potential. (2019). *Strategic Location*. Turkey Discover Potential: <http://www.turkeydiscoverthepotential.com/en/news/get/news-08-strategic-location> adresinden alındı

